

Жанна Колоїз
Оксана Остроушко

СТУДЕНТСЬКА
НАУКОВА РОБОТА
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Кривий Ріг – 2019

УДК 811.161.2'373.4 (075.8)

ББК 81.411.4-923.3

К 64

Рекомендовано до друку вченою радою Криворізького державного педагогічного університету (протокол №13 від 27 червня 2019 року).

Рецензенти:

Гурко О. В., доктор філологічних наук, доцент, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара;

Мішеніна Т. М., кандидат філологічних наук, доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет.

К 64 **Колоїз Ж. В., Остроушко О. А.** Студентська наукова робота з української мови : навч. посіб. 2-е вид., доповн. і перероб. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2019. 206 с.

У запропонованому посібнику йдеться про особливості студентської наукової (курсної та магістерської) роботи з української мови, окреслено її завдання, композицію, загальні вимоги до оформлення, критерії оцінювання, акцентовано на попередженні й виявленні академічного плагіату наукових проектів здобувачів вищої освіти і т. ін.

Автори праці апелюють до зразків відповідних наукових праць, поданих у додатках, а також до супровідних документів (рецензія, відгук, експертні висновки і т. ін.).

Для студентів факультету української філології.

© Колоїз Ж. В., 2019

© Остроушко О. А., 2019

ПЕРЕДМОВА

Науково-дослідницька діяльність студента-філолога – це творчий процес, скерований на поглиблення знань з актуальних проблем відповідної царини, розвиток раціонального творчого мислення, створення умов для генерування нових ідей та їх практичну реалізацію. У результаті провадження будь-якої науково-дослідницької діяльності студент має змогу систематизувати філологічні знання, сформуванати погляди на методологію наукового пізнання, сутність загальнонаукових і спеціальних методів, принципів проведення дослідження та оформлення його результатів і т. ін.

Освітньо-професійна програма підготовки фахівця першого (бакалаврського) ступеня вищої освіти зі спеціальності 014 Середня освіта (українська мова і література) передбачає не лише оволодіння студентами програмним матеріалом, одержання фундаментальних і спеціальних знань та умінь, необхідних для виконання завдань відповідної професійної діяльності, але й розширення їх теоретичного кругозору, залучення до науково-дослідницької діяльності. Задля цього майбутні філологи виконують курсові роботи, зокрема й курсову роботу з української мови, захист якої запланований на VII семестр.

Удосконалення, поглиблення спеціальних знань, умінь і навичок творчої науково-дослідницької діяльності відбувається на другому (магістерському) ступені вищої освіти.

Кваліфікаційна (магістерська) робота з української мови (на вибір) являє собою науковий проект, розроблений відповідно до державних стандартів, є логічним завершенням навчання за освітньо-професійною програмою підготовки фахівця другого (магістерського) ступеня вищої освіти зі спеціальності 014.01 Середня освіта (українська мова і література).

Студентська наукова робота з української мови має задовольняти такі вимоги:

- порушувати актуальні проблеми сучасного мовознавства, відображати сучасний стан і перспективи розвитку тієї чи тієї лінгвістичної царини, виконуватися на рівні сучасних досягнень науки і техніки;

- засвідчувати самостійність творчих пошуків нових пріоритетних наукових рішень, критичні підходи до аналізу певних наукових теорій, уміння використовувати досвід попередників;

- репрезентувати науковий апарат, сучасну методологію наукового дослідження і технології роботи з науковим текстом, мовний смак і мовне чуття;

- демонструвати глибину й повноту наукового аналізу, доцільність подання наукової інформації, її достовірність, змістовність, грамотність, академічність, об'єктивність, логічність, стандартизованість, аргументованість, коректність і т. ін., інакше кажучи, дотримання всіх норм наукового стилю.

Курсова робота з української мови – це навчально-науковий проект, виконуваний на проміжному етапі фахової підготовки, обсягом 1,2–1,5 др. арк. основного тексту, у якому систематизовано й узагальнено теоретичні знання з відповідного мовознавчого розділу, представлено елементарні самостійні результати науково-дослідницької діяльності (навички самостійної роботи з науковою літературою, нормативною документацією, комп'ютерною технікою, використання сучасних інформаційних засобів та технологій і т. ін.).

Магістерська робота з української мови – це самостійний оригінальний науково-дослідницький проект, виконуваний на завершальному етапі фахової підготовки, реалізації освітньо-професійної

програми, обсягом 3,5–4,0 др. арк. основного тексту, у якому поглиблено й розширено (за рахунок опрацювання першоджерел) теоретичні знання, продемонстровано високий рівень наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук, творчо застосовувати теоретичні знання з різних дисциплін, критично оцінювати фахову літературу, розв'язувати конкретні наукові завдання, самостійно здобувати дослідницьким шляхом нові знання.

Наукова робота оформлюється комп'ютерним набором на білих аркушах формату А4 (210x297мм), міжрядковий інтервал – 1,5 (півтора), до тридцяти рядків на сторінці, 14 кеглем шрифту Times New Roman з абзацним відступом 1,25 мм та з полями таких розмірів: ліве – 30 мм, праве – 10 мм, верхе – 20 мм, нижнє – 20 мм.

Шрифт друку повинен бути чітким, чорного кольору.

Автор студентської наукової роботи повинен

знати:

– загальні вимоги до написання й оформлення курсового чи магістерського проекту;

– основні етапи й послідовність виконання наукового дослідження;

– методологію, особливості застосування загальних і спеціальних методів дослідження;

– правила цитування в науковому тексті;

– правила оформлення покликань на використану літературу та джерела фактичного матеріалу;

– вимоги до оформлення бібліографічних описів відповідно до держспоживчстандартів України (наказ ДП «УкрНДНЦ» від 22 червня 2015 р. № 61 з 2016-07-01; згідно з наказом ДП «УкрНДНЦ» від 04 березня 2016 р. № 65 змінено дату чинності. Київ : ДП «УкрНДНЦ»,

2016. 16 с. URL : <http://aphd.ua/v-ukrani-nabuv-chynnosti-dstu-83022015-pro-oformlennia-bibliografichnykh-posylan/>);

– нормативні документи про виявлення та запобігання плагіату в курсових та кваліфікаційних роботах здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти, зокрема й Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про авторське право і суміжні права», Статут Криворізького державного педагогічного університету, «Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових працях працівників «Криворізького державного педагогічного університету» № 452 від 13.11.2017 р.) тощо.

– **уміти:**

– планувати й організувати свою науково-дослідницьку діяльність (визначати мету і завдання дослідження; складати план і т. ін.);

– виокремлювати проблемні питання і ставити завдання, що сприятимуть їх розв'язанню;

– застосовувати сучасні методи наукового дослідження,

– зіставляти й оцінювати отриману інформацію, проводити порівняльний аналіз;

– систематизувати й аналізувати теоретичний та ілюстративний матеріал;

– інтерпретувати результати досліджень, аргументувати й відстоювати свою позицію;

– критично оцінювати ті чи ті наукові здобутки;

– формулювати узагальнення, висновки до розділів і підрозділів, обґрунтовувати загальні висновки й рекомендації;

– вести бібліографічний пошук із застосуванням сучасних інформаційних технологій;

- грамотно викладати свої думки на письмі, редагувати створений науковий текст, здійснювати мовностилістичну та технічну правку;
- оформляти результати досліджень відповідно до сучасних вимог;
- самостійно перевіряти створений науковий текст на оригінальність та унікальність із використанням відповідних програмно-технічних засобів;
- підготувати виступ (до 10 хв) для захисту теоретичних положень, практичних висновків та рекомендацій перед членами комісії.

УВАГА! Виступ має презентувати актуальність дослідження, стисло науковий апарат та структуру відповідного проекту, основний акцент варто робити на найсуттєвіших результатах, супроводжуючи теоретичні положення яскравими, переконливими прикладами.

І курсова, і магістерська роботи з української мови являють собою зразки наукових текстів, які вирізняються не лише смисловою єдністю, цілісністю, зв'язністю, але й композиційною організацією, що передбачає чітку, логічну структуру із внутрішньо завершеними частинами (розділами, підрозділами, пунктами, підпунктами, абзацами).

КОМПОЗИЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ

охоплює такі структурні компоненти:

- титульний аркуш;
- анотація;
- зміст;
- перелік умовних скорочень (за потреби);
- вступ;
- основна частина, яка передбачає мінімум два (теоретичний та аналітичний) розділи, які в магістерській роботі супроводжуються проміжними висновками;
- висновки (загальні);
- список використаної літератури;
- список використаних джерел;
- додатки (за потреби).

ТИТУЛЬНИЙ АРКУШ наукового проекту містить:

- назву міністерства, університету, кафедри, на якій виконано наукову роботу;
 - рекомендацію до захисту (із зазначенням дати рекомендації, номера протоколу та підпису завідувача кафедри);
 - повну назву теми роботи;
 - основну (прізвище, ім'я, по батькові) та додаткову інформацію (спеціальність, спеціалізація, група, кваліфікація і т. ін.) про автора;
 - основну (прізвище, ім'я, по батькові) та додаткову інформацію (науковий ступінь, учене звання, посада) про наукового керівника;
 - місце (назва міста) і рік виконання наукового дослідження.
- Див.: **Додаток А** (с. 45); **Додаток В** (с. 96).

АНОТАЦІЯ – це наступний аркуш після титульного, який передбачає прізвище автора, назву праці, місто та рік захисту, ключові слова (до десяти). Див.: **Додаток В** (с. 97).

ЗМІСТ – це наступний аркуш після анотації (або титульного), який передбачає назву кожного структурного компонента та номери їх початкових сторінок. Див.: **Додаток А** (с. 46); **Додаток В** (с. 98).

УВАГА! І у змісті, і по тексту назви таких структурних компонентів, як анотація, зміст, перелік умовних скорочень, вступ, розділ, висновки, список використаної літератури, список використаних джерел, додатки, друкуються великими жирними літерами, як-от: **АНОТАЦІЯ, ЗМІСТ, ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ, ВСТУП, РОЗДІЛ 1, РОЗДІЛ 2, РОЗДІЛ 3** і т. ін., **ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ДОДАТОК А, ДОДАТОК Б** і т. ін. Кожну структурну частину варто починати з нового аркуша, який не нумерують, друкують по центру рядка без крапки в кінці. Відстань між заголовком та наступним (або попереднім, якщо це підрозділ) текстом має бути не менше двох рядків. Загалом же нумерацію розпочинають зі **ВСТУПУ**, номер сторінки проставляють арабськими цифрами зверху у правому кутку зі збереженням наскрізної нумерації всього тексту (за відсутності **ПЕРЕЛІКУ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ** нумерацію починають із четвертої сторінки, за наявності – із п'ятої).

Титульний аркуш також підлягає нумерації, але номер сторінки **НЕ СТАВЛЯТЬ**.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ подають двома колонками, у яких зліва за абеткою наводять скорочення, справа – їхнє детальне розшифрування, наприклад:

військ.	військовий термін	нім.	німецька мова
заст.	застаріле слово	новогрець.	новогрецька мова
зневажл.	зневажливе слово	перен.	переносне значення
ірон.	іронічне слово	псл.	праслов'янська мова
іст.	історизм	розм.	розмовне слово
італ.	італійська мова	спец.	спеціальне слово
лат.	латинська мова	спорт.	спортивна справа

Окремі наукові роботи, виконані на матеріалі розмаїтого фактичного матеріалу зі специфічною паспортизацією (наприклад, *анфраксъ зъбло чръвень къть образьмъ..., издаলেখъа бо акы доушлѣтица или акы оугль искрами мьчьшѣте* (Ізб. 121); *и ѡха к Червну червнѣне же затворишасѣ в городѣ* (ЛІ 488); *чърленъ стягъ, бѣла хорюговъ, чрълена чолка, сребрено стружіе храброму Святъславличю* (ХІІ СПІ 11); *облекоша и въ ризу чървлену* (Ср ІІІ 1556) і т. ін.), супроводжуються **ПЕРЕЛКОМ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**, як-от:

- Ізб. Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года. Санкт-Петербург, 1880. 266 с.
- ЛІ Ипатьевская летопись. 2-е изд. Санкт-Петербург, 1908. 938 с.
- СПІ Слово о полку Игоревѣ. *Ироическая песнь о походе на половцев удельного князя Новгород-Северского Игоря Святославича.* Москва, 1800. С. 1–48.
- Ср Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. Санкт-Петербург, 1893–1912. Т. 1–3.

ВСТУП уміщує обґрунтування актуальності теми, окреслення мети та завдань, визначення об'єкта, предмета, джерельної бази та методів дослідження, формулювання наукової новизни (для магістерської

роботи), практичного значення й апробації (при наявності) отриманих результатів, а також інформацію про структуру наукової праці із зазначенням основних структурних компонентів та кількості сторінок основного тексту.

Актуальність дослідження залежить від того, наскільки його результати сприятимуть розв'язанню конкретних практичних завдань або усуненню суперечностей у відповідній науковій царині. Задля обґрунтування актуальності теми необхідно розкрити сутність і стан розробки наукової проблеми у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, здійснити стислий огляд наукових праць із обраної теми, переконати в необхідності проведення певної наукової розвідки, окресливши низку питань, які поки що не знайшли ґрунтового опрацювання в лінгвістиці, розглядалися принагідно й потребують комплексного аналізу. Див.: Додаток А (с. 47–49); Додаток В (с. 99–104).

Запорукою успішної науково-дослідницької діяльності є чітке бачення **мети**, яку загалом витлумачують як бажаний науковий результат. Конкретні кроки досягнення цього результату вважають **завданнями**, що їх необхідно розв'язати у процесі виконання наукової праці, тобто мета дослідження конкретизується в завданнях, що дають уявлення про його спрямованість, завдання ж розкривають мету дослідження, і в сукупності повинні бути адекватними їй. Див.: Додаток А (с. 48); Додаток В (с. 102).

У вступі формулюють **об'єкт** і **предмет** дослідження, де перший потрактовують як явище, що породжує проблемну ситуацію, обрану для вивчення, другий – як те, що знаходиться в межах об'єкта, тобто об'єкт і предмет співвідносяться як загальне і часткове. Основна увага автора наукової праці скерована на предмет дослідження, оскільки саме він визначає тему наукової роботи. Див.: Додаток А (с. 48); Додаток В (с. 102–103).

Джерельна база зазвичай є обов'язковим елементом лінгвістичної роботи, засвідчує основні джерела отримання наукової та практичної інформації (тексти різних функціонально-стилістичних різновидів мови, лексикографічні праці і т. ін.), спосіб зібрання фактичного матеріалу. Див.: Додаток А (с. 48); Додаток В (с. 103).

Мета, завдання, об'єкт, предмет наукового проекту зумовлюють обрання відповідних загальнонаукових (*спостереження, порівняння, індуктивно-дедуктивний* і т. ін.) та спеціальних, лінгвістичних (*описовий, структурний, структурно-семантичний, семантико-стилістичний, лінгвокультурологічний* і т. ін.) **методів дослідження**, які реалізуються як сукупність прийомів (*контекстуального, компонентного, дистрибутивного, трансформаційного, статистичного, соціологічного аналізів* і т. ін.), операцій, спрямованих на теоретичне відображення або практичне опанування об'єкта пізнання, діяльності. Їх варто не лише перерахувати, а й зазначити, що саме досліджувалося тим чи тим методом. Див.: Додаток А (с. 49); Додаток В (с. 103).

Наукова новизна (для магістерської роботи) засвідчує оригінальність дослідження, дає авторові підстави говорити про те, що певний аспект загальної наукової проблеми розроблено вперше, зосереджує увагу на відсутності подібних наукових результатів. Див.: Додаток В (с. 103).

Теоретичне (для магістерської) та практичне значення роботи визначають за тим, наскільки молодому дослідникові вдалося поглибити, доповнити мовознавчу теоретичну думку, а також за можливістю використання її результатів у практичній професійній діяльності. Див.: Додаток А (с. 49); Додаток В (с. 103).

Апробація результатів наукового дослідження демонструє оприлюднення тих чи тих наукових здобутків на різних наукових заходах,

їх обговорення в наукових колах (участь у наукових конференціях, публікації за темою дослідження і т. ін.). Див.: **Додаток В** (с. 104).

Структура роботи містить інформацію про композиційні елементи, загальний обсяг та обсяг основного тексту, кількість бібліографічних одиниць (позицій використаної літератури та джерел фактичного матеріалу), наявність додатків. Див.: **Додаток А** (с. 49); **Додаток В** (с. 104).

УВАГА! Структурні компоненти **ВСТУПУ** не нумерують, але виділяють графічно (жирним шрифтом).

ОСНОВНА ЧАСТИНА студентської наукової роботи містить аналіз предмета дослідження, необхідний та достатній для розкриття його суті. Вона складається з розділів (**РОЗДІЛ 1**), підрозділів (**1.1.**), пунктів (**1.1.1.**), підпунктів (**1.1.1.1.**) і т. ін. Для курсової роботи достатньо двох розділів, для магістерської – трьох. Кожен із розділів обов'язково повинен мати подальшу структурну диференціацію, яка передбачала б мінімум дві позиції (у першому розділі, два підрозділи, у кожному з підрозділів – по два пункти і т. ін.). Розділи повинні бути симетричними як за структурним поділом, так і за обсягом. Див.: **Додаток А** (с. 50 і далі); **Додаток В** (с. 105 і далі).

УВАГА! НЕ МОЖЕ розділ складатися з одного підрозділу або підрозділ – з одного пункту.

Кожен розділ висвітлює самостійне питання (підрозділ – окрему частину цього питання), тому починається з нової сторінки, його назва друкується великими жирними літерами по центру рядка без крапки в кінці.

Розділи, підрозділи, пункти повинні мати заголовки, підпункти можуть мати, а можуть і не мати заголовкової назви.

Заголовки підрозділів друкують на окремому рядку маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу після нумерації, яка

передбачає номер розділу та порядковий номер підрозділу, розділені крапкою. У кінці номера підрозділу має бути крапка. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх також розділяють крапкою.

Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту. У кінці заголовка, надрукованого в підбір до тексту, ставиться крапка. Номер пункту складається з номера розділу, номера підрозділу і порядкового номера пункту, розділених крапками. У кінці номера пункту повинна стояти крапка, наприклад: **Додаток В** (с. 113, с. 116).

Підпункти нумерують у межах кожного пункту за такими ж правилами, як і пункти.

У першому (теоретичному) розділі студент окреслює основні етапи розвитку наукової думки за своєю проблемою. Стисло, критично відображуючи наявні погляди на проблему, шляхи її дослідження, автор повинен назвати ті питання, що потребують скрупульозного аналізу, а отже, визначити власне місце в її розв'язанні. Бажано закінчити цей розділ коротким узагальненням щодо необхідності проведення запропонованого дослідження. Див.: **Додаток А** (с. 62–63); **Додаток В** (с. 125–126).

У другому (аналітичному) і подальших розділах реалізується програма наукової роботи. Див.: **Додаток А** (с. 64); **Додаток В** (с. 127).

Зібраний фактичний матеріал систематизується й диференціюється залежно від певних принципів і на основі виробленої в теоретичному розділі класифікаційної схеми. Відповідні твердження супроводжуються ілюстративним матеріалом, що виділяється графічно (курсивом або жирним курсивом), уводиться у структуру наукового тексту без лапок, після двокрапки й передбачає обов'язкову паспортизацію – покликання на джерельну базу. Для паспортизації використовуються круглі дужки, у яких зазначається позиція джерела фактичного матеріалу і сторінка, між

якими наявна кома, як-от: (1, с. 25); (2, с. 46) або (за відсутності списку джерел фактичного матеріалу) лише сторінка, наприклад (с. 54); (с. 78) і т. ін. Якщо ілюстрацій є кілька, то між ними ставиться (після покликання на джерело фактичного матеріалу) крапка з комою, яку не варто виділяти курсивом, наприклад, **Додаток А** (с. 65); **Додаток В** (с. 129).

Кожен із розділів повинен містити цитати – дослівно (зі збереженням особливостей авторського написання, без перекручень, довільного скорочення і т. ін.) наведені уривки з оприлюднених наукових текстів для підтвердження певної думки, наприклад, **Додаток А** (с. 55); **Додаток В** (с. 127). Їх беруть у лапки, розділові знаки ставлять, як при прямій мові. Непряме цитування подають без лапок, воно має бути гранично точним. Кожна цитата супроводжується покликанням на джерела, зокрема на першоджерело [3, с. 5], за недоступності якого можна скористатися перепокликанням і використанням спеціального застереження [цит. за: 10, с. 13]. Спеціальні застереження (ініціали автора наукового тексту) використовуються при цитуванні й тоді, коли науковець вдається до певних модифікацій (підкреслення, виділення і т. ін.), наприклад (підкреслення наше – Ж. К.).

За наявності таблиць на них має бути покликання в тексті в межах розділу. Вони нумеруються так: у правому верхньому кутку над обов'язковою заголовковою назвою таблиці розміщують напис *Таблиця* із зазначенням номера, що складається з номера розділу й порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: *Таблиця 1.2.* (друга таблиця першого розділу).

Кожен із розділів завершується короткими узагальненнями (для курсової роботи, наприклад, **Додаток А** (с. 62–63), короткими висновками до розділів (для магістерської роботи, наприклад, **Додаток В** (с. 125–126, с. 158–160, с. 175–176).

УВАГА! НЕ МОЖНА завершувати ні розділ, ні підрозділ, ні пункт, ні підпункт ілюстративним матеріалом.

НЕ МОЖНА розміщувати той чи той заголовок у нижній частині сторінки, якщо після нього залишається менше, ніж три рядки тексту.

Студентська наукова робота завершується загальними **ВИСНОВКАМИ**, наприклад: **Додаток А** (с. 85–87; **Додаток В** (с. 177–180), які зазвичай подають у вигляді окремих лаконічних положень. Необхідно, аби вони відповідали поставленим завданням, що дасть змогу пересвідчитися в досягненні сформульованої у вступі мети. Варто чітко, стисло, переконливо наголосити на окремих важливих здобутках, обґрунтувати їх достовірність, окреслити основні напрями для подальших досліджень у цій царині. У висновках можна зазначити не лише те позитивне, що вдалося виявити в результаті опрацювання теми, а й проблеми та конкретні пропозиції щодо їх усунення.

УВАГА! Загальні висновки НЕ ПОВИННІ дублювати висновки до розділів, слово у слово повторювати деякі моменти, твердження основної частини чи вступу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ – це перелік наукових праць, на які покликається автор для підтвердження тих чи тих наукових позицій. Див.: **Додаток А** (с. 88–93; **Додаток В** (с. 181–188). Студентська наукова робота вимагає від її автора покликатися на цитовану літературу або на праці, звідки взято певні ідеї, концепції, твердження, положення. Покликатися слід на останні видання публікацій, зазначаючи в тексті порядковий номер позиції зі списку використаної літератури та сторінку, розміщуючи їх у квадратних дужках, як-от: [21, с. 15].

Бібліографічні описи подають в алфавітному порядку (спочатку кириличного, а потім латинського зразків) прізвищ перших авторів або заголовків відповідно до держспоживстандартів України та Положення

про кваліфікаційні роботи в Криворізькому державному педагогічному університеті. Див.: Додаток Л (с. 196).

Список використаної літератури засвідчує наукове підґрунтя роботи, репрезентує інформацію про рівень опрацювання досліджуваної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ – це перелік матеріалів, які послужили джерельною базою добору фактажу. Його оформляють аналогічно до списку використаної літератури. Див.: Додаток А (с. 94); Додаток В (с. 189).

Виявлення та фіксацію фактичного матеріалу здійснюють водночас із опрацюванням наукової літератури. Обсяг фактажу для курсового та магістерського проєктів суттєво відрізняється: у першому разі він має складати від 100 до 200 лінгвоодиниць, у другому – від 400 до 500.

УВАГА! Специфіка окремих тем уможливило виконання наукового дослідження й на основі значно менших обсягів фактичного матеріалу. Його кількість зумовлена відповідною джерельною базою (скажімо, кількість фразеологічних одиниць із компонентом *рука*, згідно з матеріалами спеціальних лексикографічних праць, є обмеженою й складає менше ста одиниць; так само є обмеженою кількість українських прізвищ, утворених лексико-синтаксичним способом і т. ін.).

Задля полегшення систематизації фактичного матеріалу кожну ілюстрацію оформлюють на спеціальних картках, на яких, залежно від теми дослідження, виписують чи то контексти, чи то окремі одиниці із зазначенням паспортизації. У контексті підкреслюють лінгвоодиницю, що є об'єктом і предметом наукової уваги, у подальшому на такій картці зазначають усю необхідну інформацію, що сприятиме систематизації. Наприклад:

Його меню: перепілка в мадері; качача ніжка з каперсами; курячий парментьє (товчена картопля та мелена курятина), десерт із яблучних скибок, рисовий пудинг та торт із семоліни (тип манної крупи) із сушеними абрикосами (1, с. 172)

Найменування на позначення харчів, які їдять.
курячий парментьє (названий на честь аптекаря Антуана Парментьє);
 англ. *pudding* – *пудинг* (англійський десерт із яєць, цукру, молока й борошна, приготований на водяній бані).

УВАГА! На картці вписано контекст із художнього твору, поданого у списку використаних джерел під номером 1, а саме: Пиркало С. Кухня егоїста. Київ : Вид-во «Факт», 2007. 224 с. (див.: **Додаток А**). Друга цифра (172) свідчить про те, що це речення знаходиться на відповідній сторінці зазначеного видання. Нижче студентка зазначає відповідну лексико-семантичну групу, коментує походження певних назв.

В колоні, помітний здалеку, на голову вищий від інших, наче Гулівер, крокував інженер хлібозаводу Семен Дашевський (6, с. 195).

Сполучникове порівняння, у структурі якого наявний субстантив, що є власною назвою; образне; індивідуально-авторське і т. ін.

УВАГА! На картці вписано контекст із художнього твору, поданого у списку використаних джерел під номером 6, а саме: Гусейнов Г. Д. Одиссея Шкіпера та Чугайстра : окупаційний роман. Київ : Ярославів Вал, 2015. 416 с. (див.: **Додаток В**). Друга цифра (195) свідчить про те, що цей порівняльний зворот знаходиться на відповідній сторінці зазначеного видання. Нижче студентка подає структурно-граматичну та

семантичну характеристику порівняльної конструкції. За потреби можна вказувати й на стилістичні, прагматичні і т. ін. особливості. Пор.:

Картка 3

Це був цегляний, схожий на скриню, одноповерховий будинок у саду, суціль обставлений вартою (6, с. 222).

Описове порівняння з компонентом *схожий*, передбачає наявність прийменниково-іменникової (субстантивної) граматичної форми (прийменник *на* + знахідний відмінок чи то однини, чи то множини) і т. ін.

У наукових працях із неології, дериватології, крім ілюстрації й паспортизації, на картках фактичного матеріалу можна зазначати й таку додаткову інформацію, як-от: тлумачення, спосіб творення, визначення дериваційної бази, твірного слова і т. ін. Відповідна інформація обов'язково супроводжує ілюстративний матеріал, який добирається зі спеціальних лексикографічних праць. Наприклад, картка, яка ілюструє зразок оформлення фактичного матеріалу за темою: «Індивідуально-авторські неологізми у творчості Ганни Світличної»:

Картка 4

*Чутна **органність** сосон в тишині, Над берегами біле майво спеки, О, повертайте сонячну й далеку Мене – Мені! (2, с. 261).*

органн + **ість** ← органний,
означає «музика, музичність».

Або картка, яка ілюструє зразок оформлення фактичного матеріалу за темою: «Пасивна лексика української мови»:

ревком – революційний комітет
«назва тимчасових надзвичайних органів Радянської
влади» [9, с. 1205].

Абревіатура, утворена від початкових частин
кожного твірного слова.

Або картка, яка ілюструє зразок оформлення фактичного матеріалу
за темою: «Конфіксальні утворення в сучасній українській мові»:

опеньок – «істівний гриб із жовтуватою шапінкою на
тонкій високій ніжці, що звичайно росте купками на
пеньках чи біля коренів дерев»[9, с. 672].

о + *пень* + *ок* ← *пень*

ДОДАТКИ є необов'язковим компонентом студентської наукової
роботи. До них зазвичай залучають матеріали, які через великий обсяг або
форму подання не можна ввести до основної частини (таблиці, схеми, різні
реєстри і т. ін.). Кожен додаток починають з нової сторінки, друкують
зверху у правому кутку малими літерами, позначають послідовно
великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Є, І, Ї, Й, О,
Ч, Ь, наприклад, Додаток А; Додаток Б; Додаток В і т. ін.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Оцінка курсової роботи з української мови пропонується науковим керівником, зазначається у відгуку (**Додаток Б** (с. 95), який супроводжує науковий проект, переплітається разом з ним, ураховує такі критерії:

- 1) актуальність обраної теми;
- 2) відповідність змісту обраній темі;
- 3) наявність усіх складових частин програми дослідження;
- 4) ґрунтовність, повнота й аналіз літератури з проблеми дослідження;
- 5) досягнення мети та завдань дослідження;
- 6) літературне, технічне й естетичне оформлення роботи.

Оцінка «Відмінно» (91-100 А) ставиться в тому разі, якщо зміст відповідає темі дослідження та визначеному у вступі науковому апарату; студент продемонстрував високий рівень оригінальності й самостійності під час виконання курсової роботи, дотримання академічної доброчесності; курсовий проект відповідає всім вимогам до навчально-наукових робіт такого типу: тема розкрита повністю; матеріал проаналізований ефективно; одержані результати достовірні й систематизовані; висновки логічні й розкривають результати розв'язання поставлених завдань; оформлення відповідає чинним вимогам до робіт такого типу; доповідь на захисті відображає зміст курсової роботи.

Оцінка «Добре» (81-90 В) ставиться за наявності несуттєвих недоліків: поодинокі випадки порушення логіки викладу, вимог стилю, перевантаженість цитатами, огріхи в оформленні; тема курсової роботи розкрита, але є окремі недоліки не принципового характеру: недостатньо використані інформаційні матеріали; доповідь логічна, але відображає не

всі змістові акценти курсової роботи; робота загалом оформлена згідно з чинними вимогами, проте містить окремі несистематичні огріхи.

Оцінка «Добре» (71-80 C) ставиться за наявності незначних недоліків: недостатньо конкретні висновки, поодинокі випадки порушення логіки викладу, вимог стилю, перевантаженість цитатами, огріхи в оформленні; тема роботи розкрита, але є окремі недоліки принципового характеру: поверхово проаналізовані літературні джерела; недостатньо використані інформаційні матеріали; доповідь логічна, але відображає не всі змістові акценти курсової роботи; робота загалом оформлена згідно з чинними вимогами, проте містить несистематичні огріхи.

Оцінка «Задовільно» (61-70 D) ставиться за наявності невідповідності наукового апарату змісту викладеного матеріалу; тема курсової роботи в основному розкрита, але є численні недоліки змістового характеру: теоретичний розділ має реферативний характер, не містить аналізу підходів до висвітлення проблем, заявлених у темі курсової роботи; в аналітичній частині спостерігається надлишок елементів описовості; висновки сформульовані з надмірною узагальненістю; добір ілюстративного матеріалу не завжди вмотивований; є зауваження щодо оформлення роботи.

Оцінка «Задовільно» (51-60 E) ставиться за наявності невідповідності наукового апарату змісту викладеного матеріалу; тему проаналізовано поверхово, є численні недоліки змістового характеру: теоретичний розділ має реферативний характер, не містить аналізу підходів до висвітлення проблем, заявлених у темі роботи; в аналітичній частині спостерігається надлишок елементів описовості; висновки сформульовані з надмірною узагальненістю; добір ілюстративного матеріалу не завжди вмотивований; не витримано вимоги щодо оформлення.

Оцінка «Незадовільно» (30-50 FX) ставиться, якщо курсова робота суперечить окресленим вимогам; зміст роботи не відповідає темі; аналіз виконаний поверхово; у роботі переважають описовість, реферативність, комплітаивність; частково порушено правила академічної доброчесності; відсутня системність; висновки не видаються достовірними; фактичний матеріал дослідження не паспортизований; є суттєві огріхи в оформленні роботи; відгук наукового керівника містить принципові зауваження.

Оцінка «Незадовільно» (0-30 F) ставиться в тому разі, коли роботу до захисту не представлено або поданий науковий текст засвідчує плагіат, порушення правил академічної доброчесності.

УВАГА! І курсовий, і магістерський проект покликаний передовсім сформулювати у студентів культуру наукового дослідження, що значною мірою виявляється в оформленні роботи, яке є одним із важливих показників якості студентської праці. Її зовнішній вигляд (охайність, технічна грамотність, естетичність і т. ін.) суттєво впливають на загальну оцінку роботи.

Робота з хорошим змістовим і концептуальним наповненням НЕ МОЖЕ бути оцінена найвищим балом, якщо в ній знехтували правилами технічного оформлення.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

При оцінці магістерської роботи виходять з того, що студент-випускник повинен уміти:

- 1) скласти план дослідження, визначити його мету і завдання;
- 2) застосовувати сучасні методи наукового дослідження, виходячи із завдань конкретного дослідження;
- 3) вести бібліографічний пошук із застосуванням сучасних інформаційних технологій;
- 4) опрацювати отримані дані, синтезувати й аналізувати їх на основі відомих літературних праць;
- 5) оформляти результати досліджень відповідно до сучасних вимог.

Критеріями оцінки магістерської роботи виступають як основні методичні аспекти праці, так і якість захисту. І науковий керівник, який пише відгук про роботу (**Додаток З** (с. 194), і рецензент, що дає свою оцінку в рецензії (**Додаток К** (с. 195), звертають увагу на: актуальність обраної теми; чіткість формулювання мети і завдань дослідження; логічність побудови плану роботи; спрямованість роботи на розробку реальних наукових чи практичних рекомендацій; глибину теоретико-методологічного аналізу проблеми; якість критичного огляду літературних джерел, наявність наукової аргументації; достовірний аналіз фактичних матеріалів, наявність та переконливість узагальнень і висновків; адекватність наукового апарату; наявність альтернативних підходів до розв'язання окреслених проблем; логічну послідовність у викладенні текстової частини, якісне оформлення роботи і т. ін.

Оцінка магістерської роботи здійснюється за 100-бальною шкалою, ураховує три складові:

А. Показники основних методичних аспектів наукового проекту (максимальні *30 балів*, що відповідає *93 балам* відповідно до 100-бальної системи оцінювання).

Б. Показники якості захисту наукового проекту (максимальні *5 балів*, що відповідає *7 балам* відповідно до 100-бальної системи оцінювання).

В. Показники рівнів оригінальності наукового проекту (визначають відповідно до даних онлайн-сервісу пошуку плагіату магістерська робота, у результаті якого визначають певний відсоток авторського тексту, що засвідчує той чи той рівень оригінальності наукового тексту. Див.: Додаток Е (с. 192); Додаток Ж (с. 193).

А. Показники основних методичних аспектів наукового проекту:

1) актуальність теми, стан розробки досліджуваної проблеми, доцільність та самостійність творчого пошуку;

2) наявність необхідних структурних елементів, наукового апарату, методології дослідження;

3) кількість опрацьованої наукової літератури, уміння покликатися на наукові джерела, критично їх оцінювати, вести полеміку;

4) уміння систематизувати й аналізувати матеріал, викладати думки в логічній послідовності;

5) ґрунтовність та аргументованість висновків, їх відповідність окресленим у вступі завданням;

6) дотримання вимог держспоживстандартів (технічне оформлення) та літературних норм української мови, апробація результатів.

Б. Показники якості захисту наукового проекту:

1) змістовність доповіді та відповідей на запитання членів екзаменаційної комісії під час захисту (уміння стисло, послідовно і чітко

викласти в доповіді сутність і результати дослідження; наявність і якість демонстраційного матеріалу для захисту магістерської роботи; здатність аргументовано, логічно і послідовно відстоювати свою позицію, захищати пропозиції й рекомендації; якість відповідей на питання членів екзаменаційної комісії; володіння культурою презентації і т. н.).

В. Показники рівнів оригінальності наукового проекту (дуже високий (<80 %), що відповідає високому загальному рівню магістерської праці (**29-35 балів**); високий (<70 %), середній (61 %-70 %), що відповідають середньому загальному рівню магістерської праці (**15-28 балів**); задовільний (51 %-60 %), низький (40 %-50 %), що відповідають низькому загальному рівню магістерської праці (**не більше 14 балів**); незадовільний (>40 %). Див.: Додаток Д (с. 191).

Оцінка «Відмінно» (90-100 А). Наукова праця написана на основі особистих пошуків, бездоганна у виконанні, містить елементи новизни, демонструє дуже високий рівень оригінальності наукового тексту (<80 %), має практичне значення, тема розкрита повністю, одержані результати достовірні й систематизовані, висновки логічні й розкривають результати розв'язання поставлених завдань; доповідь на захисті логічна і стисла, цілісно відображає зміст роботи, проголошена вільно, зі знанням справи, наукової проблематики зі спеціальності; відгук і рецензія позитивні, відповіді на запитання членів екзаменаційної комісії аргументовані, переконливі, правильні, повні; на можливі зауваження рецензента відповіді обґрунтовані; науковий проект відповідає всім вимогам.

У такому разі можна стверджувати, що випускник:

1) виконав роботу самостійно, на високому науково-теоретичному рівні, що свідчить про його глибокі теоретичні знання і практичні навички, здатність до професійної діяльності;

2) оволодів навичками науково-дослідницької роботи у збиранні і систематизації даних, їх обробки, творчого осмислення, системного й логічного викладу, формулювання висновків;

3) показав критичне ставлення до опрацьованої наукової літератури, увів елементи наукової новизни, сформулював власні пропозиції і практичні рекомендації;

4) оформив кваліфікаційну роботу з додержанням вимог держспоживстандартів України;

5) написав науковий текст бездоганно, грамотною українською літературною мовою;

6) на захисті продемонстрував глибокі знання з теми дослідження, твердо і впевнено відповів на запитання членів комісії;

7) апробував результати дослідження на наукових заходах (виступ на конференції, публікація і т. ін.).

Оцінка «Добре» (81-80 В). Магістерська робота написана на основі особистих пошуків, демонструє високий рівень оригінальності наукового тексту (<70 %), тема розкрита, але наявні окремі недоліки непринципового характеру: структура не повністю відображає зміст, є невідповідність завдань та висновків, недостатньо використані інформаційні матеріали, обмежена кількість покликань на використані наукові праці; робота загалом оформлена згідно з чинними вимогами, проте містить окремі несистематичні огріхи; є окремі зауваження в рецензії та відгуку наукового керівника; доповідь логічна, проголошена вільно, відповіді на запитання членів екзаменаційної комісії здебільшого правильні, але не досить повні, відповіді на можливі зауваження рецензента обґрунтовані.

У такому разі можна стверджувати, що випускник:

1) виконав роботу самостійно, на належному науково-теоретичному рівні, що свідчить про його достатньо високі теоретичні знання і практичні навички, здатність до професійної діяльності;

2) оволодів навичками науково-дослідницької роботи у збиранні і систематизації даних, їх обробки, творчого осмислення, аналізу, формулювання висновків, однак допустив незначні порушення логічності й системності викладу;

3) увів елементи наукової новизни, на належному рівні проаналізував опрацьовану літературу з досліджуваної проблеми, критично оцінив її, сформулював власні пропозиції і практичні рекомендації;

4) оформив кваліфікаційну роботу з додержанням вимог держспоживстандартів України, але допустив при цьому кілька помилок чи неточностей;

5) написав науковий текст грамотною українською літературною мовою, але допустив при цьому поодинокі орфографічні, пунктуаційні та стилістичні помилки;

6) на захисті продемонстрував глибокі знання з теми дослідження, відповів на запитання членів комісії;

7) апробував результати дослідження на наукових заходах (виступ на конференції, публікація і т. ін.).

Оцінка «Добре» (71-80 С). Наукова праця демонструє середній рівень оригінальності наукового тексту (61 %-70 %), тема розкрита, але наявні окремі недоліки: структура не повністю відображає зміст, є невідповідність завдань та висновків, поверхово проаналізовані літературні джерела, елементи новизни та практичного значення не мають чіткого вираження, недостатньо використані інформаційні

матеріали; робота загалом оформлена згідно з чинними вимогами, проте містить окремі несистематичні огріхи; є окремі зауваження в рецензії та відгуку наукового керівника; доповідь логічна, проголошена вільно, але відображає не всі змістові акценти роботи, відповіді на запитання членів екзаменаційної комісії здебільшого правильні, але не досить повні, відповіді на можливі зауваження рецензента недостатньо обґрунтовані.

У такому разі можна стверджувати, що випускник:

1) виконав роботу самостійно, на належному науково-теоретичному рівні, що свідчить про його достатньо високі теоретичні знання і практичні навички, здатність до професійної діяльності;

2) оволодів навичками науково-дослідницької роботи у збиранні і систематизації даних, їх обробки, творчого осмислення, аналізу, формулювання висновків, однак допустив незначні порушення логічності й системності викладу;

3) увів елементи наукової новизни, на належному рівні проаналізував опрацьовану літературу з досліджуваної проблеми, критично оцінив її, сформулював власні пропозиції і практичні рекомендації;

4) оформив кваліфікаційну роботу з додержанням вимог держспоживстандартів України, але допустив при цьому ряд помилок чи неточностей;

5) написав науковий текст грамотною українською літературною мовою, але допустив при цьому незначні орфографічні, пунктуаційні та стилістичні помилки;

6) на захисті продемонстрував достатні знання з теми дослідження, загалом відповів на запитання членів комісії;

7) апробував результати дослідження на наукових заходах (виступ на конференції, публікація і т. ін.).

Оцінка «Задовільно» (61-70 D). Наукова праця демонструє задовільний рівень оригінальності наукового тексту (51 %-60 %), тема розкрита, але наявні недоліки змістовного характеру: нечітко сформульована мета, зміст має виражений компілятивний характер, наукова полеміка відсутня, теоретичний розділ позначений реферативним викладом, в аналітичній частині спостерігається надлишок елементів описовості, висновки сформульовані з надмірною узагальненістю, добір інформаційно-ілюстративних матеріалів (таблиці, графіки, схеми тощо) не завжди вмотивований, подані в роботі авторські емпіричні наукові положення і пропозиції щодо їх практичного використання обґрунтовані непереконливо; є зауваження щодо оформлення роботи, рецензії та відгук наукового керівника містять суттєві зауваження; не всі відповіді на запитання членів екзаменаційної комісії правильні; доповідь прочитана за задалегідь підготовленим текстом.

У такому разі можна стверджувати, що випускник:

1) виконав роботу самостійно, на достатньому науково-теоретичному рівні, що свідчить про його теоретичні знання і практичні навички, здатність до професійної діяльності;

2) оволодів навичками науково-дослідницької роботи у збиранні і систематизації даних, їх обробки, осмислення, аналізу, формулювання висновків, але допустив при цьому низку порушень системності, логічності й послідовності викладу матеріалу, продемонстрував невміння критично оцінювати наукові праці своїх попередників;

3) робота вирізняється реферативністю, компілятивністю, відсутні елементи наукової новизни, нечітко сформульовані або відсутні власні пропозиції і практичні рекомендації;

4) допустив ряд помилок при оформленні роботи та її науково-довідкового апарату з відхиленням від вимог держспоживстандартів України;

5) написав науковий текст українською літературною мовою, але допустив при цьому велику кількість орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок;

6) на захисті продемонстрував неглибокі знання теми з дослідження, не зумів відповісти на окремі запитання членів комісії;

7) результати дослідження не пройшли відповідну апробацію.

Оцінка «Задовільно» (51-60 Е). Наукова праця демонструє низький рівень оригінальності наукового тексту (40 %-50 %), тема в основному розкрита, але наявні недоліки змістовного характеру: нечітко сформульована мета дослідження, зміст має виражений компілятивний характер, наукова полеміка відсутня, теоретичний розділ позначений реферативним викладом, не містить аналізу підходів до висвітлення проблем, заявлених у темі роботи, в аналітичній частині спостерігається надлишок елементів описовості, висновки сформульовані з надмірною узагальненістю, добір інформаційно-ілюстративних матеріалів (таблиці, графіки, схеми тощо) не вмотивований, робота не містить авторських пропозицій щодо практичного використання матеріалів дослідження; є зауваження щодо оформлення роботи; рецензія та відгук наукового керівника містять суттєві зауваження; не всі відповіді на запитання членів екзаменаційної комісії правильні.

У такому разі можна стверджувати, що випускник:

1) виконав роботу на низькому науково-теоретичному рівні, не зумів належно застосувати здобуті теоретичні знання і набуті практичні навички, виявив слабку готовність до професійної діяльності;

2) не повною мірою оволодів навичками науково-дослідницької роботи у збиранні і систематизації даних, їх обробки, осмислення, системного викладу, формулювання висновків, але допустив при цьому низку порушень системності, логічності й послідовності викладу матеріалу, продемонстрував невміння критично оцінювати наукові праці своїх попередників;

3) робота вирізняється реферативністю, компілятивністю, відсутні елементи наукової новизни, нечітко сформульовані або відсутні власні пропозиції і практичні рекомендації;

4) допустив низку помилок при оформленні роботи та її науково-довідкового апарату з відхиленням від вимог держспоживстандартів України;

5) написав науковий текст українською літературною мовою, але допустив при цьому велику кількість орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок;

6) на захисті продемонстрував неглибокі знання теми з дослідження, не зумів відповісти на більшість запитань членів комісії;

7) результати дослідження не пройшли відповідну апробацію.

Оцінка «Незадовільно» (30-50 FX). Наукова праця демонструє незадовільний рівень оригінальності наукового тексту (>40 %), нечітко сформульована мета роботи, розділи не пов'язані між собою, відсутній критичний огляд сучасних літературних джерел, аналіз виконаний поверхово, у роботі переважають описовість і реферативність, відсутня системність, висновки не видаються достовірними, фактичний (ілюстративний) матеріал дослідження не паспортизований; оформлення роботи не відповідає вимогам; рецензія та відгук наукового керівника містять принципи зауваження; відповіді на запитання членів

екзаменаційної комісії неточні, неповні, неправильні або й узагалі відсутні.

Оцінка «Незадовільно» (0-30 F) ставиться в тому разі, коли на захисті виявляється, що поданий науковий текст є плагіатом, знівельовано всі засади академічної доброчесності.

УВАГА! Магістерська робота НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ до захисту, якщо вона: 1) подана науковому керівникові невчасно, з порушенням термінів, установлених графіком навчального процесу; 2) написана на тему, своєчасно не затверджену в установленому порядку затвердження тем відповідних наукових проєктів; 3) виконана сторонньою особою; 4) у край недбало або неправильно оформлена; 5) немає відгуку наукового керівника або рецензії.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ АКАДЕМІЧНОГО ПЛАГІАТУ

Кафедра визначає порядок проведення перевірки текстових документів наукових проєктів, які виконуються здобувачами вищої освіти, на наявність ознак плагіату (текстових збігів) та має на меті розвиток навичок коректної роботи із джерелами інформації; дотримання вимог наукової етики, активізацію самостійності й індивідуальності при створенні авторського твору і відповідальності за порушення загальноприйнятих правил цитування; підвищення відповідальності за порушення загальноприйнятих правил.

Задля дотримання академічної доброчесності і студенти, і їхні наукові керівники повинні відштовхуватися від адекватного розуміння ключових термінів, як-от:

Плагіат (< лат. *plagiatus* – викрадений) – привласнення авторства на чужий текст, копіювання чужих ідей, використання (повне або часткове) у власній праці чужого тексту без покликання на першоджерело; оприлюднення чужого тексту під іменем особи, яка не є автором його автором (ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Академічний плагіат – привласнення авторства на чужий науковий (навчально-науковий, навчально-методичний і т. ін.) текст або відкриття, винахід і т. ін., використання (повне або часткове) і, відповідно, оприлюднення й подання наукових здобутків, отриманих іншими особами, як результат власних наукових пошуків; репрезентація опублікованих чужих текстів без покликання на їх авторів.

Автор (< лат. *auctor* – засновник, творець) – особа, яка створила художній, науковий, мистецький чи інший текст (проєкт, винахід тощо).

Текст (< лат. *textum* – тканина, зв'язок, побудова) – закінчене

мовленнєве утворення, змістова, структурно-граматична єдність, об'єктивована в усній або писемній формі.

Науковий текст – цілісний комунікативний блок, що вирізняється чіткою, логічною структурою із внутрішньо завершеними частинами (розділами, підрозділами, пунктами, параграфами, абзацами), насиченими відповідною термінологією; спеціалізований зразок функціонального різновиду літературної мови, що обслуговує різні галузі науки, виробництва, освіти; об'єктивований у відповідній формі (магістерська робота, стаття, тези, реферат тощо) результат наукової, навчально-наукової і т. ін. діяльності тієї чи тієї особи (тих чи тих осіб).

Електронний текст – писемне текстове утворення, розміщене на електронному носії.

Наукове дослідження – процес вироблення нових наукових знань, вид пізнавальної діяльності, що характеризується об'єктивністю, відтворюваністю, доказовістю, точністю, логічністю тощо.

Науковий етикет (< фр. etiquette, від estiquien – прикріплювати) – сукупність правил діяльності й поведінки, які забезпечують дотримання основних принципів наукової етики і сприяють створенню комфортних умов роботи дослідника.

Компіляція (< лат. textum – compilation – крадіжка) – несамостійний, неоригінальний текст, написаний на основі запозичення тих чи тих матеріалів в інших авторів, без поглибленого вивчення проблеми через копіювання тексту із низки джерел без внесення в нього правок, із покликанням на авторів.

Цитата (< нім. Zitat, від лат. cito – наводжу, проголошую) – буквально відтворені фрагменти чужого тексту (промови, монографії, дисертації, статті тощо) для підтвердження власного погляду, для полеміки з цитованим автором або з іншою метою; дослівно наведений

уринок з якогось тексту для підтвердження або ілюстрації тієї чи тієї думки.

Оригінальність наукового тексту – відсоткове співвідношення авторського тексту, що не має збігів з неавторським, до загального обсягу текстового матеріалу.

Попередження плагіату в академічному середовищі за освітньо-професійною програмою підготовки фахівця другого (магістерського) ступеня вищої освіти зі спеціальності здійснює кафедра через комплекс профілактичних заходів, як-от:

- проведення організаційно-настановчої конференції для осіб, які виконують наукові дослідження відповідного рівня, задля їх ознайомлення з «Положенням про попередження та виявлення академічного плагіату кваліфікаційних (магістерських) робіт здобувачів вищої освіти», сутністю ключових понять, пов'язаних із академічною доброчесністю, різновидами плагіату, правилами наукової етики тощо;

- залучення авторів створених наукових текстів до самостійної перевірки на оригінальність та унікальність із використанням відповідних програмно-технічних засобів;

- посилення відповідальності виконавців наукових проектів, їхніх наукових керівників та рецензентів за дотримання правил наукової етики, норм наукової діяльності, зокрема й цитування та покликання.

Запобігання академічного плагіату сприятиме його профілактика та виявлення на ранніх етапах створення наукових текстів. А відтак необхідно:

- постійно тримати питання виконання наукових проектів на контролі (звіти про виконання магістерських робіт необхідно двічі на семестр заслуховувати на засіданні кафедри);

– установити такий орієнтовний графік написання наукового тексту: *I семестр першого року навчання* – затвердження теми, збір і систематизація фактичного матеріалу, повне опрацювання рекомендованої наукової літератури; *II семестр першого року навчання* – написання теоретичного та практичного розділів, подання їх на перевірку науковому керівникові; *III семестр другого року навчання* (вересень – 15 жовтня) – допрацювання розділів, самостійна перевірка їх на оригінальність та унікальність, написання вступу й висновків, оформлення наукового проекту загалом;

– до 20 жовтня поточного навчального року виконавець наукового проекту повинен подати магістерську роботу, супроводжувану підтвердженням її самостійності (див.: Додаток Г (с. 190) у готовому вигляді на кафедрі;

– з 20 по 31 жовтня поточного навчального року організувати роботу експертної комісії щодо оцінювання не лише самостійності, оригінальності, унікальності наукового дослідження (із залученням відповідної програми для виявлення академічного плагіату), але і його актуальності, новизни, методології, технічного оформлення і т. ін. (див. Додаток Д (с. 191); Додаток Е (с. 192); Додаток Ж (с. 193);

– результати перевірки оформити у вигляді «Експертних висновків», у яких, крім оцінювання за показниками основних методичних аспектів наукового проекту, засвідчено й результат перевірки на наявність академічного плагіату на зразок «Відповідно до даних онлайн-сервісу пошуку плагіату, який перевіряє текстові документи на наявність запозичень із відкритих джерел в Інтернеті чи внутрішньої бази документів користувача, магістерська робота **Погорлої Тетяни Миколаївни** «Структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості порівнянь у творчому доробку

Григорія Гусейнова» засвідчує *дуже високий рівень* (понад 80 %) оригінальності наукового тексту»;

– членів експертної комісії визначати на початку навчального року рішенням кафедри й обирати з осіб, що є штатними працівниками;

– організувати не лише перевірку рукописів, зокрема й за допомогою програмно-технічних засобів виявлення ознак плагіату, надавати висновок про рівень оригінальності наукового тексту, але й забезпечувати збереження результатів перевірки рукописів;

– за умови виявлення плагіату, низького рівня оригінальності, унікальності тексту складати необхідний акт, рішенням експертної комісії роботу не допускати до захисту.

Відповідальна по кафедрі особа за попередження та виявлення академічного плагіату кваліфікаційних (магістерських) робіт здобувачів вищої освіти разом із завідувачем кафедри повинні подбати про адміністрування та створення відповідних технічних умов для безперебійної роботи онлайн-сервісу пошуку плагіату, зокрема:

– надавати консультативну допомогу здобувачам вищої освіти та науково-педагогічним працівникам щодо функціонування онлайн-сервісу пошуку плагіату;

– формувати список студентів, які подали роботи для перевірки, з посиланням на звіт і відсоток текстових збігів;

– адмініструвати процес створення внутрішньої закритої бази випускних кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти в «хмарній системі».

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ОРИГІНАЛЬНОСТІ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Після офіційного підтвердження в роботі здобувачів вищої освіти відсутності плагіату, запозичень із чужих наукових текстів, не підкріплених відповідними покликаннями, запропонований текст завантажуватимуть у відповідну систему для експертизи онлайн-сервісом. При цьому варто встановити відповідний порядок, наприклад, рік_код спеціальності_назва роботи (транслітерацією)_ПБ студента (транслітерацією)_ПБ керівника (транслітерацією). Науковий текст, оформлений у форматі doc (Word 97 – Word 2003), вводиться повністю, починаючи з титульного аркуша, без додатків.

Показники рівня оригінальності наукового тексту є диференційованими, визначаються у відсотках за відповідною шкалою. Див.: Додаток Д (с. 191).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень : методичні рекомендації для студентів-філологів. 2-е вид. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 28 с.
2. Вимоги до написання та захисту курсових робіт : навч.-метод. посіб. / Упоряд. Б. С. Кришук, О. М. Севастьянова. Хмельницький : ХГПА, 2011. 53 с.
3. Дарманський М. М., Калинюк В. П., Телячий Ю. В. Дипломна робота в системі ступеневої підготовки педагогів. Хмельницький : Вид-во ХГПІ, 2001. 141 с.
4. Дипломні роботи : від бакалавра до магістра. Вінниця : РВВ ВДПУ, 2012. 154 с.
5. Колоїз Ж. В., Остроушко О. А. Студентська наукова робота з української мови : навч. посіб. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2016. 162 с.
6. Конобродська В. Курсова і дипломна робота з етнолінгвістики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Житомир : Полісся, 2003. 235 с.
7. Корнієнко І. А. Наукові основи курсової роботи (Українська мова) : методичні рекомендації для студентів філол. ф-ту. Миколаїв, 2005. 30 с.
8. Леута О. І., Гончаров В. І. Магістерське мовознавче наукове дослідження : методика, методи, написання, оформлення, захист : навч. посіб. для магістрів-філологів. Київ : Вид-во Національного пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2005. 68 с.
9. Мацько Л. І., Денискіна Г. О. Українська наукова мова (теорія і практика) : навч. посіб. Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. 272 с.

10. Методичні вказівки до написання курсових (дипломних, магістерських) робіт / Уклад. З. Мацюк, О. Антонів. Львів, 2004. 47 с.

11. Методичні рекомендації щодо оформлення курсових, дипломних та магістерських робіт для студентів факультету іноземної філології / Уклад. О. О. Головка, С. Г. Грабовська, К. М. Ружин та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. 68 с.

12. Методичні рекомендації до написання й оформлення кваліфікаційних робіт / Упоряд. Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Вид-во Національного пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2009. 52 с.

13. Михайлова О. Г., Сидоренко А. А., Сухопар В. Ф. Українське наукове мовлення : лексичні та граматичні особливості : навч. посіб. Харків, 2000. 97 с.

14. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.

15. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 216 с.

16. Скорук І. Д. Курсова та дипломна роботи з ономастики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 296 с.

17. Штонь О. П., Буда В. А. Курсова робота з української мови. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 64 с.

Додаткова:

18. Артемчик Г. І., Курило В. М., Кочерган М. П. Методика організації науково-дослідної роботи : підручник. Київ : Форум, 2000. 270 с.

19. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник. Київ : АБУ, 2002. 480 с.

20. Грищенко І. М., Григоренко О. М., Борисейко В. А. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ, 2001. 18 с.

21. Жуковська В. В. Методичні рекомендації до написання, оформлення і захисту дипломних робіт з лінгвістичних дисциплін (для студентів Навчально-наукового інституту іноземної філології освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр», «спеціаліст» та «магістр»). Житомир, 2011. 87 с.

22. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання : ДСТУ 8302 : 2015 [наказ ДП «УкрНДНЦ» від 22 червня 2015 р. № 61 з 2016-07-01; згідно з наказом ДП «УкрНДНЦ» від 04 березня 2016 р. № 65 змінено дату чинності]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 16 с. URL : <http://aphd.ua/v-ukrani-nabuv-chynnosti-dstu-83022015-pro-oformlennia-bibliohrafichnykh-posyln/>

23. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

24. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 206 с.

25. Кушнарєнко Н. М., Удалова В. К. Наукова обробка документів : підручник. Київ : Вікар, 2003. 328 с.

26. Методи навчання і наукових досліджень у вищій школі : навч. посіб. / С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко та ін. ; за ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника. Київ : Вища школа, 2003. 323 с.

27. Методичні рекомендації до виконання магістерської роботи / Уклад. Н. А. Крупєнина. Дніпро, 2018. 25 с.

28. Методичні рекомендації щодо проведення дослідження, написання, оформлення та захисту магістерських робіт / Упоряд. М. М. Орлатий, М. М. Білінська, В. М. Сороко та ін. Київ : НАДУ, 2017. 40 с.

29. Мороз І. В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту. Київ : Курс, 1997. 56 с.

30. Основи наукового мовлення : навч.-метод. посіб. / Уклад. Т. В. Симоненко. Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2005. 80 с.

31. Пилипчик М. І., Григор'єв А. С., Шостак В. В. Основи наукових досліджень : підручник. Київ : Знання, 2007. 270 с.

32. Поляруш Н. С., Віннічук А. П. Науково-дослідна робота з української літератури (курсіві, дипломні, магістерські роботи) : навч.-метод. посіб. для студентів освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра, магістра. Вінниця, 2017. 65 с.

33. Правила оформлення посилань на архівні документи у прикнижкових, прикінцевих, пристатейних списках джерел. *Бюлетень ВАК України*. 2010. № 3. С. 20–22.

34. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 116 с.

35. Сидоренко В. К., Дмитренко П. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : РНЦ «ДІНІТ», 2000. 260 с.

36. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень : підручник. 2-е вид. Київ : Знання, 2007. 317 с.

37. Сурмін Ю. Науковий текст : специфіка, підготовка та презентація : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2008. 184 с.

38. Філінюк А. Г., Трембіцький А. М. Наукова робота студента : методичні рекомендації для студентів і магістрантів усіх спеціальностей і форм навчання. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, 2007. 75 с.

39. Філіпченко А. С. Основи наукових досліджень : конспект лекцій. Київ : Академвидав, 2004. 208 с.

40. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : ВД «Слово», 2004. 240 с.

41. Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 398 с.

42. Швецова-Водка Г. М. Документознавство : словник-довідник термінів і понять : навч. посіб. Київ : Знання, 2011. 319 с.

43. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. 4-е вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2004. 306 с.

Додаток А

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра української мови

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Колоїз Ж. В.

Реєстраційний № _____

Протокол № _____

« ____ » _____ 2019 р.

« ____ » _____ 2019 р.

КУРСОВА РОБОТА

з української мови

НАЗВИ СТРАВ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ СВІТЛАНИ ПИРКАЛО

(на матеріалі есе «Кухня егоїста»)

Студентки 4 курсу групи УАФ-13
факультету української філології
спеціальності

014 Середня освіта
(українська мова та література),
додаткової спеціальності –
англійська мова

Масляєвої Ірини Володимирівни

Керівник: доктор філологічних наук,
професор **Колоїз Ж. В.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Члени комісії _____

(підпис) _____ (прізвище та ініціали)

(підпис) _____ (прізвище та ініціали)

(підпис) _____ (прізвище та ініціали)

(підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Кривий Ріг – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ У ЛІНГВІСТИЧНІЙ НАУЦІ	6
1. 1. Наукові інтерпретації поняття «лексико-семантичне поле».....	6
1. 2. Основні підходи до диференціації ЛСП «Побутова лексика».....	12
Висновки до першого розділу.....	17
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЗВ СТРАВ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ С. ПИРКАЛО	19
2.1. Структурно-семантична диференціація лексико-семантичної групи «Назви страв».....	19
2.1.1. Лексико-семантична підгрупа «Найменування на позначення харчів, які їдять».....	20
2.1.2. Лексико-семантична підгрупа «Найменування на позначення харчів, які п'ють».....	28
2.2. Функціонально-стилістична диференціація найменувань на позначення страв	31
2.2.1. Шляхи формування гастрономічної підсистеми.....	32
2.2.2. Термінологізація та детермінологізація найменувань на позначення страв.....	34
Висновки до другого розділу.....	36
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48

ВСТУП

Одним із першочергових завдань сучасної української лінгвістики є системне вивчення структурно-семантичної організації побутової лексики за окремими лексико-семантичними групами та підгрупами.

Лексика народного побуту – є стійким системним утворенням у складі загальнонаціональної мови. Одиниці цієї групи лексики позначають реалії, які споконвіку є складовою частиною матеріальної культури нашого народу. Саме тому побутова лексика є предметом вивчення не лише лінгвіста, а й історика, етнографа, археолога – фахівців, які цікавляться матеріальною й духовною культурою народу.

Ураховуючи те, що вивчення лексико-семантичної групи «Назви страв» займає провідне місце в дослідженні побутової лексики, вважаємо прогалиною в розвитку українського мовознавства те, що багато лексико-семантичних груп у складі ЛСП «Побутова лексика» сьогодні або взагалі не вивчено, або вивчено фрагментарно. До ареалів, які недостатньо досліджені, належать і найменування на позначення страв. Упродовж останніх десятиліть об'єктами лінгвістичного дослідження були здебільшого назви одягу, назви кухонного начиння й господарських приміщень. Ці питання були висвітлені у працях таких науковців, як Н. Клименко, Ж. Колоїз, О. Новіцька, Н. П'яст та ін. Найменування на позначення страв сучасної української мови не були об'єктом комплексного дослідження: більшість науковців приділяли увагу вивченню назв страв на діалектній основі (З. Ганудель, Е. Гоца, Н. Загнітко, С. Турчин).

Однією з найменш досліджених, однак найбільш важливих для існування людини, є знакова система їжі, яка представляє одночасно як структуру споживання й підтримування життя людини, так і її культурні

уподобання, специфіку чуттєвої сфери народу, смак як етнічний феномен.

Актуальність нашої роботи зумовлена необхідністю вивчення складу, структури та семантики лексико-семантичної групи «Назви страв» на матеріалі есе «Кухня егоїста» сучасної української письменниці та журналістки С. Пиркало, творчість якої досі не була предметом спеціального аналізу. З-поміж прозового доробку митця есе «Кухня егоїста» потребує належної уваги, оскільки репрезентує багатий та різноманітний фактичний матеріал, відкриває широкі можливості не лише для студіювання мовотворчості письменниці, а й дає змогу простежити, як за допомогою тих чи тих лексичних одиниць автору вдається досягти бажаного стилістичного ефекту в розкритті змісту твору, у прагненні передати національний колорит за допомогою різних найменувань на позначення страв.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні структурно-семантичних особливостей назв страв у художньому мовленні С. Пиркало.

Для досягнення окресленої мети розв'язували такі **завдання**:

- 1) розкрити зміст поняття «лексико-семантичне поле»;
- 2) визначити підходи до класифікації побутової лексики;
- 3) описати структурно-семантичні особливості назв страв;
- 4) визначити шляхи формування гастрономічної підсистеми;
- 5) дослідити основні принципи номінації кулінаронімів.

Об'єктом дослідження є лексика сучасного художнього мовлення.

Предметом наукової праці є структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості найменувань на позначення страв.

Джерельною базою послужив твір С. Пиркало «Кухня егоїста», а саме: Пиркало С. Кухня егоїста. Київ : Вид-во «Факт», 2007. 224 с.

Основні методи дослідження: теоретичний аналіз (вивчення теоретичних засад дослідження лексико-семантичних полів у лінгвістичній науці); критичний аналіз (дослідження проблеми класифікації назв страв у контексті побутової лексики); теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про поняття «лексико-семантичне поле» та його виявлення в художньому творі); системний аналіз (добір фактичного матеріалу та його групування); описовий метод (опис особливостей вживання назв страв у зазначеному творі); метод статистичних даних (виявлення продуктивності тієї чи тієї підгрупи на позначення назв страв); елементи компонентного аналізу, суть якого полягає в розщепленні значення слова на окремі семи залежно від диференційних ознак.

Практичне значення курсової роботи полягає в тому, що результати проведеного дослідження сприятимуть подальшій розробці окреслених проблем, вони можуть бути використані вчителями для підготовки до уроків української мови, а також викладачами та студентами філологічних факультетів під час вивчення лексичних засобів стилістики.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаної літератури, який нараховує 55 позицій, та списку використаних джерел, що містить одне найменування. Повний обсяг дослідження – 48 сторінок, з яких 40 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ У ЛІНГВІСТИЧНІЙ НАУЦІ

1.1. Наукові інтерпретації поняття «лексико-семантичне поле»

Лексико-семантичне поле є одним із основних понять у лінгвістиці, яке досліджується і в наш час. Мова як динамічна система потребує аналізу її розвитку на всіх рівнях. Окреме місце у з'ясуванні цього процесу займає проблема вивчення змін семантичної структури одиниць лексичного складу мови як найбільш рухомої частини мовної системи. Ідеї семантичного аналізу мови виникали і склалися поступово, тому можна стверджувати, що теорія лексико-семантичного поля є відносно новою, адже виникла вона на початку ХХ століття. На початковому етапі її основи розробляли такі вчені, як Л. Вейсгербер, Г. Ібсен, В. Порціг, Й. Трір. У вітчизняній лінгвістиці вивченням лексики з позиції семантики займалися О. Бондар, Г. Вокальчук, С. Денисова, М. Кочерган, Л. Лисиченко, О. Потебня, В. Русанівський, Ж. Соколовська, О. Тараненко та ін. Ця тема стала предметом дослідження і зарубіжних учених: В. Гака, В. Кодухова, М. Степанова, А. Уфімцевої та інших. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки глибоко розроблена загальна теорія значення слова, його семантичної структури, розглянуті шляхи становлення семантики слова. Цим питанням присвячені праці В. Виноградова, Ю. Караулова, Й. Стерніна, В. Телії, Д. Шмельова та ін.

Як свідчить наукова література, сучасна лінгвістика надає перевагу системно-функціональному принципу дослідження будь-яких структурних утворень для опису лексичного рівня мови. Цей процес, на думку більшості науковців, передбачає використання комплексних

одиниць, з-поміж яких виокремлюють найбільш універсальну одиницю – семантичне поле, що витлумачується як «група слів зі спільною гіперсемою, тобто єдиним (інтегральним) значенням для всієї групи» [23, с. 305].

Спираючись на вчення В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови, науковці вкладали різний зміст у поняття «поле», обираючи різні предмети й методи дослідження. Так, Л. Вейсгербер і Й. Трір надавали перевагу вивченню поняттєвого змісту мови, а В. Вартбург, Г. Ібсен, А. Йоллес, В. Порціг брали за основу лінгвістичне дослідження групи слів або весь словник мови [25, с. 53].

У 20–50-х рр. у царині лексичної семантики найбільш плідно почала розвиватися теорія «поняттєвих» та «семантичних» полів. Це дало поштовх до того, що поступово утвердився системний погляд на значення слів, який знайшов своє відображення в «методі семантичного поля». Основоположником цього методу був німецький учений Й. Трір. Лінгвіст розглядав мову окремого періоду як сталу та відносно замкнену систему, у якій слова наповнені смислами не ізольовано, а в тій мірі, наскільки й інші, суміжні з ними. Й. Трір розрізняв «поняттєве» та «словесне» поля [29].

С. Ульман вважає, що у формуванні теорії поля найближче до Й. Тріра стоїть Г. Ібсен [29]. Проте Н. Ключка зазначає, що підхід Г. Ібсена до питань функціонування поля значно відрізняється від трірівського. Г. Ібсен уперше використав термін «сміслове поле» щодо групи слів-назв металів у східних мовах. Він вважав, що одну семантичну групу утворюють тільки ті споріднені за змістом слова, які однаково структуровані, тобто завдяки смислової близькості отримали таке ж морфологічне оформлення [19, с. 129].

Отже, кожне слово належить до певного лексико-семантичного поля й не обов'язково до одного. Наприклад, багатозначні слова можуть належати до різних полів. Тому вони є частиною лексико-семантичного поля й характеризуються передовсім наявністю загальної інтегральної семантичної ознаки, що зазвичай виражається архілексею – лексею з узагальненим значенням. На основі цього, ми вважаємо, що лексико-семантичне поле характеризується такими ознаками:

- 1) наявністю семантичних відношень (кореляцій) між складовими його словами;
- 2) системним характером цих відношень;
- 3) узаємозалежністю та взаємозумовленістю лексичних одиниць;
- 4) відносною автономністю поля;
- 5) безперервністю позначення його смислового простору;
- 6) узаємозв'язком семантичних полів у межах усієї лексичної системи [19, с. 130].

Польова модель системи мови має різноманітні інтерпретації. Предметом дослідження в теорії поля в сучасній лінгвістиці є групування мовних одиниць, об'єднаних на основі спільності позначуваного ними (семантичний принцип) та виконуваних ними функцій (функціональний принцип), або на основі двох ознак (функціонально-семантичний принцип). Так, Й. Трір висунув ідею про поняттєві поля, мовознавець Г. Ібсен – про лексико-граматичні поля (етимологічно різні слова, входячи в одну смислову систему, набувають спільних граматичних ознак), а дослідник В. Порціг – про лексико-синтаксичні поля (йти – ноги, бачити – очі, чути – вуха, цілувати – губи тощо). Згодом О. Духачек та Е. Оксар уводять поняття лексико-семантичне поле, В. Виноградов – лексико-семантична система, а О. Смирницький – лексико-семантичний варіант [23, с. 264].

Відмінність у визначенні поняття «лексико-семантичне поле» пояснюється неоднаковими підходами того чи того дослідника до описуваного явища. У лінгвістиці виділяють різні види семантичних полів. Окрім лексико-семантичних полів, дослідники розглядають асоціативно-семантичні поля (В. Телія), що складаються на основі асоціативного експерименту, і функціонально-семантичні поля (О. Бондарко, О. Селіванова), що передбачають лексичні та граматичні значення.

Більшість учених терміни «семантичне поле» і «лексико-семантичне поле» розглядають як синоніми. Так, наприклад, М. Кочерган зазначає, що лексико-семантичне поле – сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, що об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну чи функціональну подібність позначуваних явищ [23, с. 265], а О. Кузнецов у «Большом энциклопедическом словаре» подає ідентичне визначення, яке стосується семантичного поля [26, с. 380]. Ю. Караулов також не розмежовує ці поняття, вважаючи їх синонімами. Під семантичним (лексико-семантичним) полем він розуміє групу слів однієї мови, тісно пов'язаних один з одним за смыслом [16, с. 57–68].

На думку О. Бондаря, лексико-семантичне поле – відносно автономна сукупність лексем, об'єднаних спільною гіперсемою. Кожне слово мови входить до певного лексико-семантичного поля або внаслідок своєї багатозначності до кількох лексико-семантичних полів, проте семема завжди належить лише до одного поля. О. Бондар у межах лексико-семантичного поля виокремлює центр і периферію. Центр поля становлять слова з високим ступенем уживаності, а периферію – рідковживані слова або семи, що не є домінантними [5, с. 220–221].

Учений зазначає, що лексико-семантичне поле характеризується такими ознаками:

1) присутністю (окреме слово, яке використовується мовцем чи сприймається слухачем, може бути зрозуміле лише у зв'язку з функціонуванням сукупності інших слів цього поля);

2) безперервністю (лексика відображає всі пізнані реалії дійсності, тому компоненти лексико-семантичного поля пов'язані між собою);

3) цілісністю (лексика цілком відтворює реальний світ, тобто поняттєву картину конкретної мовної спільноти);

4) історичністю (межі поля рухомі, членування лексичної системи на поля з часом змінюється, оскільки воно має історичний характер, тому поле є фактом мовної історії) [5, с. 221].

С. Семчинський послуговується поняттям «семантичне поле» і подає таке тлумачення : «Семантичне поле – угруповання лексем, яке створює «тематичну» групу, що стосується якоїсь виділюваної людською свідомістю частини фізичної чи психофізичної дійсності» [45, с. 194].

Деякі дослідники вважають, що терміни «лексико-семантичне поле» і «функціонально-семантичне поле» можуть вживатися як синоніми, оскільки при їх розмежуванні береться до уваги насамперед групування лексем за певними значеннями, які фіксуються ще на словниковому рівні. Так, наприклад, О. Селіванова у праці «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» використовує поняття «функціонально-семантичне поле». На думку дослідниці, функціонально-семантичні поля виділяють з урахуванням того, що окремі семантичні функції можуть бути виражені як граматичними, так і неграматичними засобами. Учена зазначає, що «функціонально-семантичне поле – певним чином організована сукупність різнорівневих одиниць і явищ мовлення, об'єднаних спільністю елементарного змісту як бази функціонально-

семантичної категорії» [43, с. 652]. О. Бондарко також дотримується цієї позиції і зазначає, що функціонально-семантичне поле – це система мовних одиниць (лексичних, морфологічних, синтаксичних), здатних виконувати одну спільну функцію на основі спільності категорійного змісту. Іншими словами, це угруповання граматичних і лексичних одиниць, що ґрунтуються на певній поняттєвій категорії, або різні комбіновані засоби певної мови, які взаємодіють на основі спільності їх семантичних функцій (наприклад, функціонально-семантичне поле фазовості, часу, каузативності, особи тощо) [6, с. 14].

Як лексико-семантичну групу трактують мовні поля (хоч і не всі їх так називають) Л. Вейсгербер, В. Кодухов та інші [20, с. 29–44]. Так, А. Уфімцева у праці «Опыт изучения лексики как системы» критично проаналізувавши теорію Й. Тріра, запровадила замість поняття «семантичне поле» нову лінгвістичну категорію – «лексико-семантична група слів» [50, с. 84].

Проте більшість дослідників усе ж таки виділяють лексико-семантичні групи в межах лексико-семантичного поля (О. Бондар, М. Кочерган, О. Тараненко). Так, наприклад, Ж. Соколовська виокремлює в межах лексико-семантичного поля тематичну й лексико-семантичну групи слів. Дослідниця розмежовує ці поняття: тематична група, за визначенням Ж. Соколовської, це «об'єднання значень слів, в основі якого лежить подальше членування загального поняття, яке входить у зміст категорії пізнання» [45, с. 47], а лексико-семантична група – це «об'єднання значень слів, які містять конкретні поняття, що різняться ступенем виявлення якості, ознаки, дії і протиставленими якістьми ознаки, дії, предмета, явища» [45, с. 54]. О. Бондар у межах лексико-семантичного поля, на відміну від Ж. Соколовської, виокремлює лише лексико-семантичні групи, які поділяє на підгрупи.

Отже, щодо ієрархії взаємовідношень «поле – лексико-семантична група», то одні дослідники розглядають ЛСГ як незалежний різновид семантичних полів, інші (наприклад, А. Уфимцева) поєднують обидва угруповання як рівноправні до складу більших парадигматичних об'єднань, а треті, думки яких ми поділяємо, вважають ЛСГ складовими лексико-семантичного поля.

Проаналізувавши наукову літературу, ми переконалися, що в багатьох сучасних теоретичних працях термін «лексико-семантичне поле» вживають поряд із поняттями «семантичне поле», «функціонально-семантичне поле», «лексико-семантична група» та «тематична група». Це свідчить про відсутність чітких критеріїв для виокремлення певної мікросистеми, унаслідок чого дослідники керуються власними мотиваціями.

Отже, можемо зробити висновок, що в сучасній лінгвістиці немає чіткого розмежування окреслених понять. Одну і ту ж саму ланку можна назвати і лексико-семантичною групою, і лексико-семантичним полем, і тематичним полем (або тематичною групою). Проте, на нашу думку, лексико-семантичне поле є більш різностороннім поняттям. Увесь словниковий склад мови побудований за ієрархічним принципом. Він розпадається на групи слів – лексико-семантичні поля, які поділяються на лексико-семантичні групи та підгрупи. Саме тому ми вважаємо, що лексико-семантичне поле за своєю будовою є складною системою, у якій поєднуються всі можливі значення однієї лексеми, що виступають у ролі «замінника» один одного при потребі. При цьому синоніми й антоніми мають важливе значення, адже саме вони і складають парадигму значень будь-якого семантичного поля. Тому, як нам видається, семантичне поле – це група всіх значень слів, які притаманні йому в тому чи тому контексті з урахуванням синонімів та антонімів.

1.2. Основні підходи до диференціації ЛСП «Побутова лексика»

Побутова лексика як об'єкт дослідження зберігає багатий фактичний матеріал не лише для лінгвістики, а й для історії, археології, етнографії, що й привертає увагу науковців різних царин. У сучасних умовах, коли відбувається відродження мови українського народу, прийшов час глибокого різноаспектного вивчення лексики побуту, що має на меті збереження лексики як свідчення історії культури народу.

Серед недостатньо досліджених в історичному та мовознавчому аспектах тематичних груп української лексики особливий інтерес становить побутова лексика, яка у словниковому складі української мови посідає помітне місце.

Вивченню побутової лексики присвячено багато праць. Перші дослідження зазначеної лексики мають здебільшого етнографічно-географічний та історичний характер. Зокрема, це праці відомих етнографів Х. Вовка, Т. Гонтар, Й. Дзензелівського, В. Зайченка, Д. Зеленіна, М. Маркевича, К. Полянської, Г. Стельмашук, О. Тищенко, П. Чубинського та інших [35, с. 68].

Упродовж останніх десятиліть побутова лексика стала об'єктом вивчення для багатьох лінгвістів, але науковці досліджують лише окремі лексико-семантичні групи, які є цінним джерелом для розширення лексичної бази мови. Проте диференціація побутової лексики – відкрите питання, яке потребує глибшого дослідження, адже основні підходи до диференціації ЛСП «Побутова лексика» не були висвітлені повністю: вони розглядалися в контексті конкретної лексико-семантичної групи у працях Н. П'яст (на прикладі ЛТГ «Назви посуду»), Н. Клименко (назви одягу в східностепових говірках Донеччини), О. Новіцької (на матеріалі назв одягу і взуття, їжі, кухонного начиння та господарських приміщень

Підгасчинни), Ж. Колоїз (на матеріалі назв одягу в романі В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон»).

В енциклопедії української мови за редакцією В. Русанівського подається таке визначення: «Побутова лексика – лексика, до якої належать слова, які позначають предмети чи явища, що поширені в побуті всіх груп населення» [49, с. 493].

Н. Майборода в дисертації «Мовна особистість Д. Яворницького» диференціює такі лексико-семантичні групи на позначення побутової лексики:

- 1) найменування одягу, головного вбрання, взуття;
- 2) назви будівель та їх частин;
- 3) назви господарських будівель та споруд;
- 4) назви будівель-закладів певного спрямування;
- 5) назви хатніх речей;
- 6) назви речовин та матеріалів;
- 7) назви страв та напоїв, а також харчових продуктів, з яких вони виготовлені;
- 8) назви посуду та різноманітних ємностей;
- 9) назви транспортних засобів та їх частин [32, с. 6–7].

Ж. Колоїз у статті «Лексико-семантична група «назви одягу» в романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» виокремлює лише три лексико-семантичні групи на позначення назв побутової лексики:

- 1) назви будівель та їх частин;
- 2) назви хатнього начиння;
- 3) назви одягу [21, с. 177].

Така класифікація не є вичерпною, адже дослідження здійснюється на матеріалі художнього твору, у якому найбільш репрезентовані лише окремі лексико-семантичні групи на позначення побутової лексики.

Протягом останніх десятиліть в українському мовознавстві значно посилюється інтерес до вивчення назв їжі й кухонного начиння. Беручи до уваги те, що посуд і кухонне начиння тісно пов'язані з процесом приготування їжі й безпосередньо з їжею, дуже часто ці групи лексики досліджують комплексно.

Останнім часом лінгвісти активізували роботу в аспекті синхронного дослідження лексики аналізованої тематичної групи в окремих українських говорах. Першою спробою ґрунтовного опрацювання діалектної лексики є монографія З. Ганудель «Народні страви і напої (лексика українських говорів Східної Словаччини)». Дослідниця уклала «Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини», у якому представлено назви страв, посуду та кухонного начиння. Предметом дисертаційної праці Е. Гоци була лексика українських говорів Карпат, пов'язана з їжею та кухонним начинням. Є. Турчин здійснила системний опис назв їжі східнополіських говірок. Назвам молочних продуктів та продуктів рослинного походження присвячено окремі публікації Й. Дзензелівського. Окремим предметом дослідження в українському мовознавстві стали назви картоплі та страв із неї (праці Я. Закревської, А. Майбороди). Дослідженням лексики на позначення їжі також присвячені дисертації С. Яценка «Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV–XVII ст.» та Н. Загнітко «Назви їжі, напоїв у східно степових говірках Донеччини».

Так, О. Новіцька у праці «Структурування побутової лексики Підгаєччини (на матеріалі назв одягу і взуття, їжі, кухонного начиння, господарських приміщень)» аналізує назви їжі й кухонного начиння комплексно. Дослідниця виокремлює такі лексико-семантичні підгрупи кухонного начиння:

- 1) загальні назви посуду;
- 2) назви посуду для напоїв;
- 3) назви посуду для приготування їжі;
 - a) посуд для варіння;
 - б) посуд для смаження;
 - в) посуд для випікання;
- 4) назви металевого посуду;
- 5) назви скляного посуду;
- 6) назви глиняного посуду [35, с. 71].

На основі семантичних опозицій підгаєцької лексики лексико-семантичну групу «назви їжі та напоїв» О. Новіцька моделює за таким рядом лексико-семантичних підгруп:

- 1) загальні назви їжі;
- 2) назви страв із борошна;
- 3) назви на позначення молока й молочних продуктів;
- 4) страви з рослинних продуктів;
- 5) назви страв з тваринних продуктів;
- 6) назви рідких страв [35, с. 72].

Досліджуючи гуцульські кулінарні назви, С. Яценко всі зафіксовані лексеми розподілив на такі лексико-семантичні групи:

- 1) назви продуктів харчування, їжі та напоїв у загальному значенні;
- 2) назви страв та продуктів рослинного походження;
- 3) назви страв та продуктів тваринного походження;
- 4) назви овочів та інших городніх рослин;
- 5) назви фруктів та ягід;
- 6) назви грибів;
- 7) назви приправ, заправок та спецій;
- 8) назви напоїв [52, с. 177].

Н. Загнітко у дисертації «Назви їжі, напоїв у східноstepових говірках Донеччини» розрізняє лексико-семантичні групи назв їжі, напоїв на основі диференційних ознак:

- 1) продукти, з яких приготовлено страву;
- 2) спосіб приготування;
- 3) призначення їжі;
- 4) поживність;
- 5) смакові властивості;
- 6) час прийняття їжі;
- 7) кількісна характеристика страви;
- 8) наявність або відсутність начинки;
- 9) консистенція [13, с. 9].

О. Бажан було досліджено лексичні одиниці лексико-семантичного поля «їжа» в російській мові й розглянуто особливості формування тематичних груп лексико-семантичного поля «їжа». На основі цього дослідниця виокремила такі тематичні групи:

- 1) рибна продукція;
- 2) найменування фруктів, овочів, рослин;
- 3) найменування м'ясних і ковбасних виробів;
- 4) найменування сирної і молочної продукції;
- 5) найменування страв із тіста;
- 6) найменування злаків;
- 7) найменування солодоців;
- 8) найменування спецій;
- 9) найменування напоїв [2, с. 5]

Отже, проаналізувавши наукову літературу, ми дійшли висновку, що в основі номінації предметів побуту лежить певна мотиваційна ознака: функції, які виконує предмет, особливості практичного

використання, матеріал, з якого його виготовлено, особливості зовнішнього вигляду, асоціативна подібність до іншого предмета чи істоти тощо. Народна побутова лексика становить різноманітну за структурою, походженням та часом виникнення групу слів. Назви предметів побуту є відображенням матеріальної культури, яка розвивалася впродовж багатьох століть, тому вони часто мають багато синонімічних назв.

Як бачимо, різні класифікації побутової лексики зумовлені різними підходами мовознавців до розуміння аналізованого явища. Практичне вивчення номенів на позначення побутової лексики, як і їх систематизація потребують ще досить тривалих досліджень.

Висновки до першого розділу

У сучасному мовознавстві системні відношення між лексичними одиницями мови дослідники найчастіше вивчають через виокремлення лексико-семантичних полів і з огляду на теорію поля та його ієрархічну організацію. Лексико-семантичний рівень мови є не механічним нагромадженням одиниць, а впорядкованою системою, елементи якої знаходяться у відношеннях взаємозв'язку і взаємозумовленості. Слово як елемент системи характеризується різними видами відношень: парадигматично воно належить до певної лексико-семантичної парадигми лексико-семантичної групи чи поля. У багатьох теоретичних працях термін «лексико-семантичне поле» вживається як синонім до термінів «семантичне поле», «функціонально-семантичне поле», «лексико-семантична група» та «тематична група». Усі лінгвісти вказують на те, що лексико-семантичне поле має ієрархічну будову та

ядерну організацію, проте вдаються до різного термінологічного тлумачення.

Із численних визначень досліджуваного явища вважаємо найдоцільнішим поняття «лексико-семантичне поле». На нашу думку, лексико-семантичне поле це не лише сукупність слів, об'єднаних спільною архісемою, але й фрагмент дійсності, відображений у мові, адже сукупність семантичних полів складає семантику тієї чи тієї мови та вказує на колорит і багатство мови загалом.

На сучасному етапі досліджень лексико-семантичних полів спостерігається високий ступінь розробленості питань у сфері їх диференціації, однак це не тільки не сприяє уніфікації й усталеності терміноапарату, а навпаки, відкриває нові обрії для лінгвістичних дискусій щодо тлумачення інноваційних одиниць. На сьогодні немає загальноприйнятого визначення лексико-семантичного поля, з яким би могли погодитися всі дослідники цього питання, адже відсутній загальноприйнятий набір категорійних ознак. Немає і єдиного класифікаційного принципу ЛСП «Побутова лексика». Його класифікаційну схему вибудовують переважно з урахуванням лексико-семантичних і тематичних груп.

Дібраний фактичний матеріал систематизуватимемо з урахуванням структурно-семантичних та функціонально-стилістичних особливостей, виокремлюючи такі підгрупи: лексико-семантична підгрупа «Найменування на позначення харчів, які їдять» і лексико-семантична підгрупа «Найменування на позначення харчів, які п'ють».

РОЗДІЛ 2
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЗВ СТРАВ
У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ С. ПИРКАЛО

2.1. Структурно-семантична диференціація лексико-семантичної групи «Назви страв»

Лексико-семантична група «Назви страв» займає одне з провідних місць у системі лексику за багатством та розмаїттям структурно-семантичних і граматичних форм. Насамперед це зумовлено тривалістю її формування: назви цієї лексико-семантичної групи впродовж століть зазнавали змін у лексичному складі й семантичній структурі.

У світовій етносвідомості найменування страв є одним із культурно маркованих і значущих фрагментів картини світу, адже в гастрономіях відображено етнічну своєрідність мовного членування світу, різні сенсорні канали: зорові, соматичні, тактильні, смакові – та стереотипи, культурні традиції й норми окремого народу [7, с. 15].

Страви, що з'явилися в останні століття і навіть десятиліття, вважаються національними, заповнюють свою нішу в національній картині світу [3, с. 322]. Як результат, письменники почали активно використовувати найменування на позначення страв у художній літературі. Зокрема, С. Прикало започаткувала новий жанр масової літератури – кулінарну есеїстику, що дає змогу в оригінальній художній формі, через гастрономію репрезентувати культури народів світу і глибше осягнути власну. В есе «Кухня егоїста» побутують кулінароніми різного складу й різного походження. Уживання гастрономів зумовлюється потребою збагатити мовну палітру твору, саме тому автор подає кулінарну панораму ХХІ століття.

Структурний принцип аналізу побутової лексики дає змогу встановити специфіку відношень між елементами системи, об'єктивно визначити лексико-семантичні групи у складі ЛСП «Побутова лексика». Виокремлення таких лексико-семантичних об'єднань ґрунтується на врахуванні внутрішніх зв'язків компонентів, структурних типів лексики й типів позначених ними предметів і явищ навколишньої дійсності.

Назви страв утворюють складну лексико-семантичну парадигму, що обіймає ряд мікропарадигм, вичленованих на підставі реалізації окремих диференційних ознак. Однією з провідних є функціональна ознака, на підставі якої виділяємо такі лексико-семантичні підгрупи: 1) «Найменування на позначення харчів, які їдять»; 2) «Найменування на позначення харчів, які п'ють».

2.1.1. Лексико-семантична підгрупа «Найменування на позначення харчів, які їдять» є досить продуктивною, становить приблизно 64% від загальної кількості назв страв, що наявні в есе «Кухня егоїста». С. Пиркало активно послуговується відповідними номенами.

У творі здебільшого репрезентовані найменування на позначення перших страв – *буряковий суп, борщ, гороховий суп, гаспачо, суп із перемелених огірків* (напр.: Звичайно, **гороховий суп** – це не ідеальна страва, коли хочеш здаватися романтичною і зірковою, але незгірше за *перепілку в мадері Алана Дюкасса* (1, с. 174), других страв – *вівсянка, кукурудзяна каша, мамалига, полента* (напр.: *Нащадки доктора Ватсона вважають своїм традиційним сніданком – не вівсянку, а так званий «великий англійський сніданок»: яйця з беконом, гриби, квасоля в томаті, тост із варенням* (1, с. 8), десертів – *торт із сеголіни із сушеними абрикосами, оладки, десерт із яблучних скибок, торт «Наполеон»* (напр.: *Після цього йдуть якісь більш-менш конвенційні*

*оладки і мідії, але їжак – це зірка списку (1, с. 115). Як свідчить дібраний фактичний матеріал, серед найменувань наявна значна кількість назв страв із м'яса: курячий бульйон, стейк з оленини, перепілка в мадері, качача ніжка з каперсами, фазан із солодкими каштанами, котлети, шинцель, фуа-гра (напр.: У Західній Європі страви частіше комбінуються із кількох продуктів, призначених підкреслювати і відтіняти смак одне одного, тому якщо у страві «печений гусак» зіпсований гусак, то страві кранти (1, с. 43). Страви із м'яса представлені найменуваннями на позначення ковбасних виробів – сосиски, сардельки (напр.: Я інтимно знайома з ковбасою. Я їла **соседж**, **салчіччу**, **вурст і сосіссон**. Їла **італійське саямі та мортаделлу**, **французький сосіс і андуйє**, **українські сосиски і сардельки**, **іспанське чорізо і сальчісон**; **південноафриканський бореворс**, **німецький вайсвурст**, **новоорлеанський будан руж і корсиканське фігателлу** (1, с. 29). З-поміж аналізованих номенів вирізняються назви закусочок – французький ремулад із селери, квашена капуста, тапас, гравлак, холодець (напр.: Чимось вона викликає довіру; можливо, тим, що в дитинстві ми цілу зиму їли **квашену і звичайну капусту** із власного погреба, а в дванадцять років я почувалася куди краще, ніж зараз (1, с. 100), салатів – «Шуба», «Мімоса», «Олів'є» (напр.: Тарілка для закусок під час урочистого святкового обіду: **кружальце Московської ковбаси**, **решички буряку від салату Шуба**, **ложка салату із сиру та часнику** (щоб п'яні поцілунки з чужою дружиною чи чоловіком хоч чимось запам'яталися), **шмат сиру**, **забарвленого хрінном і підтопленого напіврозталим холодцем**, **гірка салату Мімоса**, який обізательно нада попробувать, **кісточки і луска оселедця з цибулею**, **надгризений бутерброд із давно несмачними, але підсвідомо досі дефіцитними шпротами** (1, с. 5), соусів – **шоколадний соус**, **домашній майонез**,*

томатний соус (напр.: *Домашній майонез – це наркотик* (1, с. 33). У творі письменниці засвідчені й найменування, що позначають фаст-фуд – *піца, картопля фрі, гамбургер, хот-дог* (напр.: *Але оскільки піца вважається фаст-фудом і не дуже вишуканою їжею, то пропоную рецепт із пастою* (1, с. 50).

Зауважимо, що С. Пиркало здебільшого послуговується назвами страв іншомовного походження, як-от: *На гарнір, окрім традиційної картоплі, добре підходить полента* (1, с. 136), де *полента* – італійська каша, приготована з кукурудзяної муки; *Познайомившись із анчоусом особисто, я дуже полюбила цю невеличку рибку, філе якої, солене чи мариноване, є одним з наріжних каменів іспанських тапас* (1, с. 31), де *тапас* – закуска до пива і т. ін. Значна кількість іншомовних лексем уже настільки увійшла до повсякденного обігу, що зазвичай такі номени не потребують пояснення. Наприклад: *Гамбургер для багатьох уособлює жирне життя, без хвилювань за те, чим годувати дітей завтра, із повним холодильником та гарантованим робочим місцем і навіть – о крамола! – свободою* (1, с. 118); *Найпоширеніший італійський кулінарний експорт – паста, тобто макаронні вироби, а також піца* (1, с. 49). А подекуди тлумачення лексичних запозичень наявне в самому творі, наприклад: *Якось співробітниця мого чоловіка Дарела повернулася з Австралії і привезла в подарунок кілька пакуночків «крок джеркі» – сушеного м'яса крокодила зі спеціями* (1, с. 79); *До пива дуже добре замовити мульт-фріт – каструлю варених мідій, до якої подається картопля фрі та майонез* (1, с. 171); *Але кажучи в цілому, найкращий стейк, з якого походить філе міньйон та шатобріан, – це вирізка* (1, с. 140); *Трохи грубіший стейк, rump steak, – це частина між тонким краєм та внутрішньою частиною задньої ноги* (1, с. 140). Для цих іншомовних лексем характерна транслітерація назв: запозичені слова, що

потрапляють в українську мову шляхом калькування, називають ксенонімами. Тому серед назв страв іншомовного походження можна виокремити такі ксеноніми: *англ. nam pla – ном пла* (тайський рибний соус), *англ. pudding – пудинг* (англійський десерт із яєць, цукру, молока й борошна, приготований на водяній бані), *кат. paella – паелья* (національна іспанська страва з рису та морепродуктів), *швед. gravlax або gravad lax – гравлакс або гравадлакс* (лосось домашнього посолу з соусом із кропу), *фр. consommé – консоме* (світлий бульйон з яловичини або курки), *ісп. tapas – тапас* (будь-яка закуска до пива), *фр. camembert – камамбер* (різновид м'якого жирного сиру, що виготовляється з молока), *ісп. gazpacho – гаспачо* (іспанський холодний томатний суп), *перс. kebab – кебаб* (смажене м'ясо), *нім. schnitzel – шніцель* (відбивна котлета, обсмажена в панірувальних сухарях), *фр. foie gras – фуа-гра* (приготована спеціальним чином печінка гуся), *італ. polenta – полента* (італійська каша, що приготована з кукурудзяної муки), *італ. pizza – піца* (італійська національна страва: печений корж із томатною пастою та сиром), *італ. spaghetti alla carbonara – спагетти карбонара* (спагеті з дрібними шматочками гуанчале (солоня неопечена італійська свиняча щокovina), змішані з соусом із яєць, сиру пармезан).

У невеликій кількості в есе представлені власне українські назви страв, як-от: *холодець* (*Консоме – це брат холодицю, тільки без овочів і жиру* (1, с. 45), *галушки* (*Походячи з Полтави, я є стійким фанатом галушок і сепаратистом: я вважаю, що Полтава має від'єднатися від України, зробити галушку гербом, а суржик – державною мовою* (1, с. 52), *борщ із кропиви* (*Для українців це не є чимось диким: борщ із кропиви варять і зараз* (1, с. 115), *сало в шоколаді* (*На десерт тут подається сало в шоколаді, а Chicken Kiev винайшли в Києві, але вдома не готують* (1, с. 139). У тексті репрезентовано й кілька авторських

неологізмів на позначення відповідних назв: *Іще одна страва, яка звучить абсурдно, але смакує надивовижу автентично, – це **макі-суші з вареним буряком**. Я є гордим автором цієї ідеї, ідеальної для вечорів українсько-японської дружби, і сама досі дивуюся, що це можна їсти* (1, с. 147); *Отож Алек подав **суп із перемелених огірків**, у якому роль сметани правив соус із перемелених кедрових горіхів* (1, с. 125). Такі найменування є індивідуально-авторськими новотворами, які С. Пиркало продукує безпосередньо в межах відповідного тексту. Вони перебувають у процесі входження в загальне використання й ще не увійшли до загальноживаної мови. Їх варто розглядати і як засіб акцентування нового смислу, і як засіб підкресленого авторського ставлення до відтвореного предмета чи явища.

Варто зазначити, що в есе «Кухня егоїста» деякі назви харчів, які їдять, вступають у синонімічні відношення, наприклад: *свинячі ребра – телячі ребра – ребра барбекю* (телячі і свинячі ребра можуть готуватися на решітці «барбекю»); *шніцель* (котлета з рубленого м'яса) – *котлета* (виготовлена з фаршу), *філе-мінйон* (поперечний тонкий край центральної частини філейної вирізки) – *шатобріан* (товстий край центральної частини яловичої вирізки), *холодець* – *консоме* (як холодець, але без овочів і жиру); *гамбургер* (складається з рубаної котлети, поданої всередині розрізаної булки) – *чізбургер* (як гамбургер, але з сиром), *український борщ* – *буряковий суп*; *курачий бульйон* – *єврейський пеніцилін*; *шашлик* – *шиши-кебаб*; *котлета по-київськи* – *котлета де-валяй* – *Chicken Kiev*; *соседж* – *салічча* – *вурст* – *сосіссон* – *сосиски* – *сардельки* – *сальцісон*; «*Олів'є*» – «*Російський салат*»; *варені мідії* – *муль-фріт*; *гравлакс* – *гравадлакс* (*лосось домашнього посолу із соусом з кропу*); *мамаліга* – *полента*; *анчоуси* – *хамса*; *жаб'ячі ноги* – *жаб'ячі лапки*; *шиши-кебаб* – *шашлик*. Більшість із них позначають одне і те ж саме

найменування страви з урахуванням регіонального розмежування (американці, англійці, італійці, українці і т. ін. по-різному називають одну і ту ж саму страву). Найбільша кількість синонімічних лексем представлена в мікрогрупі «Другі страви».

Досліджуваний матеріал маніфестує своєрідну кулінарну картину світу. Відтак, для багатьох назв страв характерні метонімічні перенесення за такими схемами: «локатив – назва страви», «автор – назва його страви». На основі цього ми виокремили кулінарні топоніми (найменування, що походять від назв регіонів) й антропоніми (страви, що пов'язані з іменами відомих людей). Найбільшу їх кількість нарахували в мікрогрупі «Другі страви». Так, наприклад, тут представлені топонімічні назви на позначення м'ясних страв: *ребра південноамериканськи, жаб'ячі ноги по-паризьки, жаб'ячі ноги по-луїзіанськи, бургундська яловичина, котлета по-київськи*; назви соусів: *соус а-ля Мемфіс* (назва походить від американського міста Мемфіс), *беарнезький соус* (назва походить від французької історичної області Беарн); назви закусок: *французький ремулад із селери*. У мікрогрупі «Перші страви» наявний лише один топонім: *суп біск* (назва походить від іспанської провінції Біскай).

У назвах страв представлена невелика кількість антропонімів лексико-семантичної підгрупи «Найменування на позначення харчів, які їдять»: *торт «Наполеон»* (названий на честь французького імператора), *салат «Олів'є»* (названий на честь шеф-кухаря Люсьєна Олів'є), *курячий парментьє* (названий на честь аптекаря Антуана Парментьє).

Лексико-семантична підгрупа «Найменування на позначення харчів, які їдять» характеризується структурною організацією: є ядро і периферія. Усі дібрані нами слова мають спільну сему «їжа людини»: *Його меню: перепілка в мадері; качача ніжка з каперсами; курячий*

парментьє (товчена картопля та мелена курятина), *десерт із яблучних скибок, рисовий пудинг та торт із семоліни* (тип манної крупи) *із сушеними абрикосами* (1, с. 172); Тоді, аби покращити собі настрій, я зварила *біск* (суп з вершками) із омара, де самого омара не було: лише панцир і лапи (1, с. 43); Що таке *бульйон*? В'єтнамці для своєї вуличної супової страви «*фьо*» (запозичення з французької, де це слово означає «вогонь») варять *яловичий бульйон* до двох діб (1, с. 43). Проілюстровані ситуації демонструють, що поняття на позначення конкретних предметів, які людина вживає в їжу, утворюють ядро. Наприклад, *курячий парментьє* – товчена картопля з меленою курятиною, *біск* – суп із вершками з омара, *фьо* – яловичий бульйон. На периферії лексико-семантичної підгрупи знаходяться однозначні слова, що позначають спосіб приготування їжі: смажити, тушкувати, сушити і т. ін., інгредієнти страв (*Тим часом на оливковій же олії легко підсмажуємо пару нарізаних зубків часнику та цибулі-шалота* (можна без неї), *дрібно нарізані стиглі ароматні помідори, краще попередньо очищені від шкірки* (для цього *бланшуємо* їх хвилину-дві в окропі), *трохи ароматного кайєнського чи іншого червоного перцю чи паприки* до смаку (1, с. 50–51).

Слова, що належать до лексико-семантичної підгрупи «Найменування на позначення харчів, які їдять», вступають у парадигматичні відношення: на основі інтегральних і диференційних особливостей вони об'єднуються в мікрогрупи. Для всіх аналізованих назв їжі інтегральною ознакою є наявність регулярних опозицій сем, що зумовлені типовими для лексики харчування диференційними ознаками: «продукти, з яких приготовано страву», «призначення їжі», «час прийняття їжі». Ці ознаки деякою мірою впливають на структуру назв страв, наприклад, диференційна ознака «продукти, з яких приготовано страву» може ускладнювати її. Тому ми, незважаючи на те, що більшість

дослідників серед структурних компонентів термінів виокремлюють однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні та багатокомпонентні типи, використовуємо загальну класифікацію, у якій усі назви страв поділяємо на дві великі категорії – однокомпонентні та багатокомпонентні: однокомпонентні складаються лише з однієї лексичної одиниці, а до складу багатокомпонентних входять кілька лексичних одиниць.

Дібраний фактичний матеріал дає змогу стверджувати, що найбільш продуктивними типами є багатокомпонентні назви «прикметник + іменник». Так, наприклад, багатокомпонентні назви страв передбачають поєднання відносного прикметника з іменником. Для цього типу характерний лексико-семантичний спосіб, а саме утворення так званих лексикалізованих словосполучень. У таких словосполученнях номенклатурне слово позначає родове поняття, а друге слово (прикметник) – видове. Така одиниця є цілісною за структурою, не членується, як звичайне словосполучення, а за своїми семантичними ознаками наближається до слова [41, с. 144]. В есе широко представлений різновид лексикалізованого словосполучення за схемою «номенклатурне слово + прикметник, утворений від топоніма»: *Але якщо ви їсте лише салат-латук і вважаєте, що ви через це краща, моральніша людина, аніж я, то втоп'ється у бургундській яловичині бюф де бур гонь* (1, с. 126); *Я їла ковбасу «болонську», «ліонську», «берлінську», «віденську», «краківську», «кумберлендську», «львівську» і «московську»* (1, с. 29). Поширеним також є лексикалізоване словосполучення, яке складається з відносного прикметника та іменника: *Раз по раз по боках нескінченного хайвею трапляються побічні реброві халути чи ж дорожні гадюшники (rib shaks, roadside joints, greasy spoons та інші назви), де прокурений, просмалений мужчина навалить вам **телячих** чи **свинячих***

ребер або відріже дебелий шмат м'яса, а в душі у нього – блюз, бо він самотній вовк» (1, с. 149); **Жаб'ячі лапки** подають в українських ресторанах уже не перший рік (1, с. 65). У творі наявні й інші назви, що складаються з відносного прикметника та іменника, вони мають атрибутивне значення: *кукурудзяна каша, шоколадний соус, домашній майонез, буряковий суп, курячий бульйон, печений гусак, гороховий суп, квашена капуста, рибний соус, яловичий бульйон*. Такі лексеми репрезентують назви страв, що мають значення атрибутивності.

Велику групу складають назви, що функціонують на базі трьох і більше синтаксичних одиниць: *суп із перемелених огірків, торт із семаліни із сушеними абрикосами, їжак зі спагеті карбонара*. Наприклад: *Чистимо, зразу кладемо в підсолену воду, аби на повітрі не окислялася й не чорніла, тремо чи нарізаємо тоненькою соломкою і змішуємо з домашнім гірчичним майонезом, і от вам *celeri remoulade* – **французький ремулад із селери** (1, с. 95); *Я не їм бургерів регулярно: нафіга, якщо можна стушити **фазана із солодкими каштанами** і запити його сан-емільйоном із Шато Мулен Сен Жорж (1, с. 119)*. Проілюстровані назви страв відображають здебільшого склад продуктів, із яких готується страва, спосіб її приготування, зовнішній вигляд, смак, тобто репрезентують згорнену форму кулінарного рецепта. Рідко вживаними є назви моделі «іменник + іменник»: ***Торт Наполеон** – не хочу навіть рахувати; **серце болить** (1, с. 5)* та багатокомпонентні назви «іменник + прийменник + іменник»: *«**Патріархом**» виявився вісімтисячрічний **пудинг із кропиви** (1, с. 115); *А я знаю, що єдиним дієвим способом зекономити в кухні є старий радянський принцип їдальні: сьогодні шинцель, завтра котлета, післязавтра **суп з фрикадельками** (1, с. 113).***

Варто зазначити: якщо інтернаціональна внутрішня форма того чи того терміна складається з одного елемента, а еквівалент цього терміна

в якій-небудь певній, конкретній мові складається з кількох елементів, – то все одно такий термін вважають однокомпонентним. Тому серед однокомпонентних назв можна виокремити такі: *Гаспачо в спеку* – це наркотик незгірше сала (1, с. 88); *Все «входящее» має бути ретельно приготовлене і спожите з почуттям: иматочок оселедя, чарочка чого Бог послав, борщик, щось на «второе», наприклад, котлетки, далі кампотік* (1, с. 120); *Там я вперше скуштувала справжню паелью, приготовану синьйорою Хіменес на ринку за площею святої Марії* (1, с. 107). Серед назв цього типу представлені й такі: *бургер, консоме, тапас, галушки, паелья, пельмені, полента, шніцель, стейк*. Деякі гастроніми мають у своїй структурі суфікси, зокрема й ті, що виражають оцінне значення: *холодець, віссянка, борщик, котлетки*. Найчастіше такі слова є іменниками, мають частиномовне значення предметності. Складні однокомпонентні назви подекуди виступають субстантивованими прикметниками, запозиченими з різних мов. Наприклад, *гамбургер, соус беарнез*. Досить частотними є початкові скорочення: *гамбургер, чізбургер > бургер*.

Отже, на основі статистичного, теоретичного, критичного й системного аналізів ми визначили, що найбільш продуктивними типами в есе «Кухня егоїста» є багатокомпонентні назви «прикметник + іменник» та однокомпонентні назви. Гастроніми вступають у синонімічні відношення, тому в тексті присутня значна кількість синонімічних пар. С. Пиркало використовує у своєму художньому мовленні все різноманіття кулінарної лексики: письменниця здебільшого послуговується запозиченими назвами страв з різних мов, серед яких наявні ксеноніми, топоніми й антропоніми, а також робить акцент на найменуваннях українських страв у світовому контексті.

2.1.2. Лексико-семантична підгрупа «Найменування на позначення харчів, які п'ють». Як свідчить фактичний матеріал, письменниця в межах есе «Кухня егоїста» послуговується не тільки найменуваннями страв, які їдять, а й тими, які, так би мовити, являють собою питво. Вони становлять приблизно 36 % від загальної кількості назв страв, що наявні в тексті.

У творі здебільшого репрезентовані назви вина – *сотерн*, *новозеландські рожеві вина*, *бургундські вина*, *піно нуар* (напр.: **Піно нуар** любить холодніші клімати, часом викидає коники на зразок гидотного шмурдяка і створює проблеми для виробників своєю примхливістю (1, с. 185); міцних алкогольних напоїв – *лікер*, *текіла*, *бренді*, *коньяк*, *портвейн*, *горілка*, *самогон* (напр.: *Дівчина, що приїхала тільки сьогодні, розповідає про свого нареченого, який вранці прийшов її проводити позбавлятися від алкогольної залежності з двома літрами самогону і зі свіжим перегаром* (1, с. 189); *Ми вам, як городським, ось поставили портвейну, бо ви ж, мабуть, горілки й не п'єте* (1, с. 190); слабоалкогольних напоїв (напр.: *Це тому, що на його батьківщині, в Америці, «Стеллу Артуа»* полюбляє безземельний нечемний пролетаріат, який живе у фургонах (1, с. 171); безалкогольних напоїв – *сироп*, *лимонад*, *кока-кола* (напр.: *У результаті – я не переказуватиму неапетитних подробиць, але це був несмачний і дуже дорогий сироп* (1, с. 203). У творі широко представлені назви сортів винограду для червоного та білого вина. Наприклад: *Купа італійських сортів – барбера, небйоло, санджовезе, що формує основу вина під загальною назвою к'янті; купа іспанських, із них пригадуються улюблене й універсальне темпранільйо і гарнача (вона ж французький гренаш)* (1, с. 186); *Аргентинський шираз (який там називають сіра, як цей сорт відомий у Франції, або ж ермітаж, за йменням місцевості в долині Рони*

у Франції, звідки він поширився на інші землі) (1, с. 183); **Піно гріджо**, чи ж **піно грі** по-французьки, хоча на колір і сірувато-фіалкове, дає суто білі вина, на смак свіжі й нейтральні, як на мене, хоча експерти кажуть, що там десь є аромати дині і горіхів (1, с. 180). Деякі номени на позначення сортів винограду вступають у синонімічні відношення: *гренаш – гранача, шираз – сіра – ермітаж, каберне совіньйон – каберне фран* (червоний виноград), *піно гріджо – піно грі* (білий виноград). Назва *мускат* належить до сорту винограду як для червоного вина, так і для білого.

Дібраний фактичний матеріал засвідчує наявність найменувань таких сортів винограду для червоного вина: *барбера, небйоло, санджовезе, темпранільйо, кянти, гарнача, карменере, мальбек, піно нуар, мерло, сіра, каберне фран*; для білого вина: *шардоне, совіньйон блан, семільйон, рислінг, шенін блан, піно гріджо, віоньє, коломбар, мускадель, уньї блан, аліготе*.

Письменниця послуговується відповідними назвами не лише в прямому значенні. Для назв напоїв характерні метонімічні перенесення. Наприклад, для вина – утворення за схемою: «назва міста – сорт винограду – назва вина, яке роблять з цього винограду» [41, с. 144]. На основі цього можна виокремити такі однокомпонентні топонімічні назви: **шампанське** (походить від назви історичної області Шампань у Франції), **ріоха** (від назви регіону в Іспанії, ісп. La Rioja), **ермітаж** (від назви місцевості в долині Рони у Франції), **шираз** (походить від однойменного міста в колишній Персії), **марані** (від назви регіону у Грузії), **бордо** (від однойменної назви регіону у Франції). С. Пиркало послуговується й назвами торговельних марок, тому в тексті наявні метонімічні перенесення за схемою «виробництво – продукція, що виробляється цим підприємством». Вони позначають найменування вина, безалкогольних напоїв, міцних алкогольних напоїв та пива. Такі

метонімічні перенесення наявні в назвах вина: «Вдова Кліко», «Голуба Монашка» («Blue Nun»), «Массандра», «Коблево», шампанське «Блан де Блан» («Blanc de blancs»), «Левада», «Шато Понте-Кане». У контексті це виглядає, наприклад, так: *Тому я також святкую кришталеву річницю, і пару днів тому навіть придбала кілька античних кришталевих келихів, аби з них випити «Вдови Кліко», брюту 1998 року – а то таки був гарний рік для шампанських вин* (1, с. 204); *Пам'ятаєте вино «Левада»? Змішайте його в уяві із «Хроном (Гроном) Закарпаття», додайте цукру, збризніть коктейлем «Плодово-ягідним», і оце вийде «Blue Nun», або ж «Голуба Монашка»* (1, с. 200); *Перший крок уже зроблено – на винах «Коблево» проставлений точний вміст алкоголю. Раніше це один розумний крок зробила «Массандра», презентувавши свої солодкі вина в Британії* (1, с. 200). Менш продуктивними є назви, що позначають торгівельні марки міцних алкогольних напоїв та пива: лікер «Квантро», коньяк «Закарпатський», пиво «Квак», «Стелла Артуа». Лише один номен становить торгівельна марка безалкогольних напоїв: «Кока-кола».

Отже, структурно-семантична диференціація лексико-семантичної групи «Назви страв» передбачає виокремлення лексико-семантичних підгруп «Найменування на позначення харчів, які їдять» і «Найменування на позначення харчів, які п'ють». Такі лексико-семантичні підгрупи вступають у парадигматичні відношення: на основі інтегральних і диференційних особливостей вони об'єднуються в мікрогрупи. Для мікрогруп лексико-семантичної підгрупи «Найменування на позначення харчів, які їдять» характерне вживання багатокomпонентних «прикметник + іменник» та однокомпонентних назв, а для мікрогруп лексико-семантичної підгрупи «Найменування на позначення харчів, які п'ють» – утворення за схемою: «назва міста – сорт винограду – назва вина, яке роблять з цього винограду».

2.2. Функціонально-стилістична диференціація найменувань на позначення страв

Найменування на позначення страв в українській мові становлять розвинену, історично сформовану групу слів, що характеризується активністю вживання, багатством семантичної наповненості, поліфункціональністю, структурною різноманітністю. Це зумовлено давністю походження цих назв та здатністю позначати життєво важливі реалії життя, що сформувалися у процесі довготривалої еволюції людини в умовах праці й взаємодії з навколишнім середовищем. На основі цієї взаємодії сформувалися різні за походженням номени на позначення страв. У них відбилися національні особливості того чи того народу, нації, культури, їх зафіксовано в лексикографічних пам'ятках різних часів, тому стверджуємо, що ця група слів належить до найдавніших шарів мовного ґрунту.

Серед назв на позначення страв більшу частину складають назви індоєвропейського й праслов'янського лексичного фонду. Саме такі лексеми і репрезентовано в есе С. Пиркало «Кухня егоїста». Найменування на позначення страв за допомогою різних засобів інформації, культурного обміну між народами проникли в українську кухню й устаткувалися в мовній палітрі. Іншомовні назви страв засвоїлися українською літературною мовою відповідно до властивих їй фонетичних і граматичних особливостей, їх використовують у різних стилях і жанрах. Пропонуємо простежити шляхи запозичення назв страв, наявних у тексті.

2.2.1. Шляхи формування гастрономічної підсистеми.

Українська мова, як і більшість мов світу, не може існувати без лексичних запозичень. Тому цілком закономірно, що на сучасному етапі

функціонування української мови під час запозичення слів у рідну мову із мови-першоджерела спостерігається значний вплив іноземних мов. Підтвердженням цього є те, що С. Пиркало в есе «Кухня егоїста» послуговується переважно запозиченими найменуваннями на позначення страв. Завдяки багатому фактичному матеріалу ми можемо простежити шляхи формування гастрономічної підсистеми. Так, у творі наявні запозичення з французької мови: *котлети* (**Котлети**: 5-6 інгредієнтів (1, с. 5), *суп* (*Якщо прив'янув салат, поріжте й киньте його в суп* (видно, що буржуї: у нас якщо салат вважається в'ялим, то він уже в кондиції сіна (1, с. 112), *фарш*, *бульйон* (*Гастрономік радить використовувати для цього сирий яловичий фарш, який також вмішують у бульйон і потім викидають* (1, с. 45), *філе* (*Але оплатити тут вечерю просто: кладеш на спеціальний рахунок копійку, за мільярди років на неї нарастають відсотки, і ось до вашого столика підходить спеціально виведена корова, яка рекомендує своє стегно чи філе* (1, с. 173), *лікер*, *лимонад*, *юре* та ін.; з німецької – *торт* (*Тільки завдяки невмінню пекти торти і спортзалу я ще якось утримую людську подобу: це нелегко з такою кількістю жратви, яку я поглинаю, аби поквитатися за голодні студентські роки* (1, с. 13), *паштет* (*Решта кабана стає смачною ковбасою і паштетами* (1, с. 54), *шніцель* та ін.; з італійської – *макарони* (*Чорні тальятелле з креветками – або макарони в кетчупі* (1, с. 45), *фрикаделі* та ін.; з англійської – *біфштекс* (*Сер, це був мій біфштекс!* (1, с. 138), *віскі* (*Цей спосіб приготування гарний тим, що, поставивши м'ясо на стіл, ви можете облити його коньяком чи віскі і підпалити; а це ж страшно красиво!* (1, с. 143), *ром* (*А коли все готове, наливаємо сто грамів рому в якусь посудину, в якій його можна підпалити (джезва для кави), відповідно підпалюємо і виливаємо на курку* (1, с. 147); з фінської через російську – *пельмені* (*Я вже мовчу про пельмені* (1, с. 121) тощо.

Проте варто зазначити, що для більшості запозичених слів характерна слабка фонетична та граматична адаптація: під час процесу запозичення спостерігалось варіювання на фонетичному рівні. Наприклад: *бифстекс* → *біфштекс*, *компод* → *компот*, *філей* → *філе*. Досить поширеним способом словотворення лексичних одиниць цих підгруп є метонімічне перенесення з назв місцевості, де виготовлялася страва чи напій, або з ім'я його виробника. Таким способом, наприклад, утворені такі найменування, як *шампанське*, *вино ермітаж* (за назвою місцевості в долині Рона, у Франції), *шираз* (походить від однойменного міста в колишній Персії), *текіла* (походить від назви мексиканського міста Текіла). Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що номінації страв створені й на основі метонімічного перенесення за схожістю зовнішнього вигляду страви: *хот-дог* – подібність за формою до вух мультиплікаційного героя – собаки, обраного для реклами страви (*Спочатку це була просто свиняча сосиска в булці, на киталт хот-дога, а імігрувавши до США, страва мутувала: свинина стала яловичиною, булка покруглішала, всередині завелися листки салату та кружальця цибулі, а також інші варіації – наприклад, сир у чізбургері* (1, с. 119); асоціювання страви, яку виготовляє кафе, і самого кафе – *Mc Donald's* (макдональдс) у назві *біг-мак*: *Саме за це ми були вдячні тим першим біг-макам, за це ми їм прощали їхній пластмасовий після смак* (1, с. 118); на основі назв складових компонентів, з яких готують страву, – *сир, риба, кукурудза* (*Традиційні способи приготування риби в Україні, які спадають на думку вдалі от родини – це карасі в сметані та фарширована щука* (1, с. 60).

Отже, збагачення лексики, пов'язаної з їжею та напоями, відбувається не тільки за рахунок переосмислення вже відомих назв, а й нерідко шляхом запозичення готових номенів з інших мов через

калькування. Хоч деяка частина новітніх запозичень ще й не встигла отримати лексикографічну фіксацію, але фактично вже ввійшла в повсякденне життя й функціонує в українській мові.

2.2.2. Термінологізація та детермінологізація найменувань на позначення страв. Досліджуючи лексику, яка належить до лексико-семантичної групи «Назви страв», її зміни, можна простежити, що деякі номени на позначення харчів, які їдять, і харчів, які п'ють, зазнають термінологізації та детермінологізації.

Під термінологізацією розуміють сукупність мовних процесів, у результаті яких формуються конкретні слова – терміни, що належать до відповідних часткових термінологічних систем. Детермінологізація спричиняє те, що будь-який термін може стати загальноживаним словом. Дібраний фактичний матеріал дає змогу виокремити шляхи термінологізації й детермінологізації за такими схемами: «запозичення – звуження лексичного значення»: *компот* (нім. *солодкий суп – напій із варених у воді ягід та фруктів*, напр.: *Все «входящее» має бути ретельно приготовлене і спожите з почуттям: шматочок оселедця, чарочка чого Бог послав, борщик, щось на «второе», наприклад, котлетки, далі кампотік* (1, с. 120); «запозичення – звуження лексичного значення – конкретизація»: *шоколад* (італ. *кондитерський виріб на основі масла какао – консистенція – інгредієнт страви*, напр.: *Шоколад тут – лише одна зі складових соусу, і він білий, але ж головне – що він там є* (1, с. 146); «запозичення – зміна лексичного значення – розширення значення за формою і внутрішньою подібністю»: *пельмені* (фін. *хлібне вухо – виріб з тіста – виріб з тіста з м'ясною начинкою*); «запозичення – розширення лексичного значення»: *гарнір* (фр. *прикраса, приправа до основної страви: зелень або шматочки овочів – будь-яке доповнення до*

основної страви: овочі, каші, картопляне пюре), каштан (лат. рід дерев сімейства Букових – смажена трава, що подається як гарнір), напр.: Ми з мамою думали, чим можна замінити **каштани**, і вона порадила звичайні полтавські галушки, які кидаються до страви наприкінці і є одночасно **гарніром** (1, с. 113), *гритс* (англ. кукурудзяна крупа – кукурудзяна каша, напр.: Цей варіант був практичний; він також витіснив свого предка в Америці – повний, чи гарячий, сніданок із беконом та яйцями і **кукурудзяною кашею гритс** (1, с. 9); «запозичення – зміна лексичного значення»: *пудинг* (англ. *страва з білого хліба, сала або м'яса і яєць – запіканка з тіста, крупи або творогу, часто з фруктами, ізюмом*), анчоус (лат. рід риби сімейства анчоусових – сушена риба, напр.: *Рецептів солених анчоусів існує два* (1, с. 38).

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що між словником загальнонаціональної літературної мови й термінологією кулінарної сфери відбувається глибока та складна взаємодія за двома напрямками: лексичним і структурним. Термінологізація й детермінологізація є поширеними різновидами цієї взаємодії: лексика на позначення назв страв на основі метонімічних перенесень і транслітерних запозичень здатна до розширення й звуження значень. Це дає змогу зробити висновок, що мова як динамічна система поповнюється новими запозиченнями з різних мов. Підтвердженням цьому є різноманіття кулінарної лексики в есе С. Пиркало «Кухня егоїста».

Висновки до другого розділу

Сучасна українська література є цінним джерелом для дослідження лексико-семантичної групи «Назви страв», зокрема, в есе С. Пиркало «Кухня егоїста» найменування на позначення страв складають досить

розгалужену систему у структурно-семантичному та функціонально-стилістичному плані.

Відповідно до наявних у сучасній науці класифікаційних схем за структурно-семантичним показником ми систематизували фактичний матеріал лексико-семантичної підгрупи «Найменування на позначення харчів, які їдять» за такими різновидами, як-от: перші страви, другі страви, десерти, з-поміж яких наявні однокомпонентні (складаються з однієї лексичної одиниці) та багатокомпонентні (передбачають наявність кількох лексичних одиниць) конструкції. Велику групу складають багатокомпонентні назви, що функціонують на базі трьох і більше синтаксичних одиниць: у відповідних найменуваннях наявні лексеми, що позначають склад продуктів, із яких готується страва, спосіб її приготування, зовнішній вигляд, смак, – вони репрезентують згорнену форму кулінарного рецепта.

Серед назв лексико-семантичної підгрупи «Найменування на позначення харчів, які п'ють» виділяємо такі різновиди: вино, міцні алкогольні напої, слабоалкогольні напої та безалкогольні напої. Для першої підгрупи характерні такі метонімічні перенесення: «локатив – назва страви», «автор – назва його страви», для другої – «назва міста – сорт винограду – назва вина, яке роблять з цього винограду», «виробництво – продукція, що виробляється цим підприємством».

За структурою лексико-семантична підгрупа «Найменування на позначення харчів, які їдять» передбачає активне вживання лексикалізованого словосполучення за схемою «номенклатурне слово + прикметник, утворений від топоніма», поширеним також є лексикалізоване словосполучення, яке складається з відносного прикметника та іменника.

Мовна палітра есе С. Пиркало дає змогу зробити висновок, що письменниця здебільшого послуговується назвами страв індоєвропейського й праслов'янського походження. Запозичені найменування на позначення страв, як інтегральні складові української культури, розкривають особливості національного менталітету того чи того мовного середовища. Серед іншомовних запозичень спостерігаємо розширення та звуження значень. Це свідчить про те, що назви страв на сучасному етапі становлення української мови, потрапляючи в сьогоденний ужиток, зазнають як регресивних, так і прогресивних змін.

ВИСНОВКИ

Лексико-семантичне поле – одне із актуальних понять лінгвістичної науки, яке й досі привертає увагу багатьох дослідників. У світовому мовознавстві довгий час тривала дискусія щодо трактування денотата «лексико-семантичне поле. Це сприяло тому, що на сучасному етапі розвитку української лінгвістики використовують різні терміни на позначення цього явища.

У літературі засвідчені й різноманітні підходи до класифікації побутової лексики. Це пояснюється тим, що найменування на позначення предметів побуту мають різні мотиваційні ознаки (особливості використання, зовнішнього вигляду; функції предмета тощо).

Дібраний фактичний матеріал дав змогу виокремити структурно-семантичні особливості назв страв. Так, у тексті наявні лексико-семантичні підгрупи «Найменування на позначення харчів, які їдять» і «Найменування на позначення харчів, які п'ють», у складі яких функціонують мікрогрупи: для першої лексико-семантичної підгрупи – перші страви, другі страви та десерти, що становлять 64 % від загальної кількості представлених у творі найменувань, для другої – вино, міцні алкогольні напої, слабоалкогольні напої й безалкогольні напої, що становлять 36 % від загальної кількості. З-поміж аналізованих номенів першої підгрупи вирізняються назви страв з м'яса, найменування на позначення закусок, салатів, соусів і фаст-фуду.

Назви страв здебільшого представлені багатокomпонентними конструкціями «прикметник + іменник», проте в есе репрезентовані й однокомпонентні найменування, що утворилися внаслідок метонімічних перенесень. Серед номенів, утворених шляхом метонімічного перенесення, наявні кулінарні топоніми (найменування, що походять від

назв регіонів) й антропоніми (страви, пов'язані з іменами відомих людей). Для мови художнього твору характерне використання назв страв іншомовного походження (найменування харчів італійської, французької, іспанської, німецької, англійської, японської і т. ін. кухонь). Значна кількість відповідних номенів увійшла в повсякденний ужиток українців, тому С. Пиркало не вдається до пояснень таких назв, адже вони зрозумілі кожному. Поодинокі у творі репрезентовані й власне українські назви страв (*борщ, галушки, холодець*), авторські неологізмів на позначення харчів, які їдять (*макі-суші з вареним буряком, суп із перемелених огірків*). Найменування страв кожної лексико-семантичної підгрупи зазнають термінологізації та детермінологізації за такими схемами: «запозичення – звуження лексичного значення», «запозичення – звуження лексичного значення – конкретизація», «запозичення – зміна лексичного значення – розширення значення за формою і внутрішньою подібністю», «запозичення – розширення лексичного значення», що вказує на динамічність мови.

Досліджувана лексико-семантична група становить організовану систему, що складається з ряду підгруп і мікрогруп, компоненти яких тісно пов'язані між собою спільністю семантичного простору. На основі інтегральних ознак семантики назви об'єднуються в лексико-семантичні підгрупи, а на основі диференційних ознак протиставляються, утворюючи лексико-семантичні парадигми.

Назви страв у межах есе С. Пиркало «Кухня егоїста» є невичерпним джерелом для дослідження духовного, культурного потенціалу нашого народу. Найменування на позначення страв відтворюють надбання інтелектуальної й естетичної думки, відображають певні знання про навколишню дійсність. Саме в таких

назвах відбито важливі історичні аспекти, суспільні явища та звичаї того чи того народу.

Лексична система сучасної української мови має невичерпні резерви для безперервного розвитку та збагачення, зокрема й за рахунок запозичених назв страв, які представлені у творі письменниці. Запозичення – це не тільки просте передавання сформованих елементів однієї мови у володіння іншої мови, це водночас і процес їх органічного освоєння системою мови. Основними джерелами запозичень у мові сучасної кулінарної есеїстики стали французька, англійська, німецька й італійська, через посередництво яких до української мови потрапила більшість назв страв. Такі джерела яскраво представлені в есе «Кухня егоїста». Незначна кількість запозичених назв страв припадає на іспанську та японську мови. Натрапляємо на поодинокі запозичення з тюркських мов.

Варто зазначити, що найменування на позначення страв у художньому мовленні привертають увагу читачів до твору, вони вносять цікавий елемент новизни для більшості населення країни, розширюють кругозір, збільшують лексичний запас мовців.

Письменниця використовує все різноманіття кулінарної лексики, іноді спостерігаємо лексеми-синоніми. Зроблено це досить вдало і не обтяжливо. С. Пиркало залучає чимало іншомовних лексем, поширених на інших територіях, поза межами України. Іноді авторка вдається до пояснення лексем, які є незрозумілими читачеві. Добре усвідомлюючи те, що перенасичення мови художнього твору іншомовними запозиченнями на позначення назв страв призведе до зниження його естетичної вартості, до порушення контакту з читачем, письменниця вживає їх з почуттям міри. Назви страв – шар побутової лексики, що потребує подальшого детального дослідження з урахуванням комплексного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артюх Л. Ф. До історії напоїв у харчовій культурі українців. *Народна творчість та етнографія*. 2006. № 5. С. 41–50.
2. Бажан О. Н. Характеристика лексики для обозначения названий еды. URL : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/21733>
3. Бісовецька Л. А. Кулінарніми у повісті-хроніці І. С. Нечуя-Левицького «Старосвітські батюшки та матушки». *Мова і культура*. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 17. Т. 6. С. 321–327.
4. Бойко Л. П. Лексика на означення митних зборів і податків у торговельних актах Волині й Наддніпрянщини XIV – середини XVII століття. *Вісник Запорізького національного університету. Серія : Філологічні науки* : зб. наук. праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. Вип. 1. С. 67–72.
5. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. І. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
6. Бондарко А. В. Понятия «семантическая категория», «функционально-семантическое поле» и «категориальная ситуация» в аспекте сопоставительного исследования языков. Москва : Наука, 1988. С. 12–19.
7. Браницька Я. В. Гастроніми в сучасній французькій мові : когнітивно-ономасіологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 20 с.
8. Веремійчук І. М. Побутова лексика. *Дивослово*. 1994. № 10–11. С. 7–17.
9. Веремійчук І. М. Словник сільськогосподарської, побутової та ремісничої лексики. *Дивослово*. 1994. № 4. С. 19–25.

10. Глазунова Е. А. Языковая репрезентация вкусового восприятия (на материале русского языка). *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)* : зб. наук. праць. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. Вип. 75 (1). С. 97–100.

11. Гримашевич Г. І. Побутова лексика в романі В. Шевчука «Стежка в траві. Житомирська сага» (на матеріалі назв одягу та взуття). *Волинь – Житомирщина* : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2010. № 20. С. 238–251.

12. Дзивак В. Н. Лексика на обозначение цветов в современном украинском литературном языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Київ, 1974. 34 с.

13. Загнітко Н. Г. Загальні назви їжі в східностепових говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2011. 23 с.

14. Загнітко Н. Г. Назви страв з вареного тіста в донецьких говірках. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Донецьк : ДонНУ, 2010. Вип. 21. С. 222–226.

15. Іваненко Н. В. Вивчення семантичних парадигматичних відношень між одиницями мови як напрям у дослідженні лексико-семантичних полів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)* : зб. наук. праць. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. Вип. 75 (1). С. 120–124.

16. Караулов Ю. Н. Структура лексико-семантического поля. *Филологические науки*. 1972. № 1. С. 57–68.

17. Карсекіна В. В., Скрипка Л. М. Страви української кухні : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1993. 239 с.

18. Клименко Н. Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2001. 19 с.

19. Ключка Н. Я. Лексико-семантичне поле як системно-структурне утворення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічні науки : зб. наук. праць. Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2012. Вип. 24. С. 129–131.

20. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : учеб. пособ. Москва : Эдиториал УРСС, 2000. 352 с.

21. Колоїз Ж. В. Лексико-семантична група «назви одягу» в романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. Вип. 6. Ч. 2. С. 175–197.

22. Коршикова О. Л. Назви народних свят весняно-літнього циклу: структурно-семантичний аспект. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна*. Серія : філологія : зб. наук. праць. Харків : ХНУ, 2005. Вип. 46. № 707. С. 80–82.

23. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : Академія, 2004. 368 с.

24. Крашеніннікова Т. В. Лексика на позначення родинних зв'язків у літературних казках ХІХ століття. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського*. Серія : Філологія (мовознавство) : зб. наук. праць. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2012. Вип. 16. С. 143–146.

25. Крутогорова О. В., Гладченко К. Ю. Структурна модель лексико-семантичного поля «підліток» у тетралогії Марини Павленко «Русалонька із 7–В» як репрезентант ідеї лексичної неперервності. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили*. Серія : Філологія. Мовознавство : зб. наук. праць. Миколаїв, 2014. Т. 221. Вип. 209. С. 52–58.

26. Кузнецов А. М. Поле. *Языкознание : Большой энциклопедический словарь* / глав. ред. Н. В. Ярцева. Москва : Научное изд-во «Большая российская энциклопедия», 1998. С. 380–381.

27. Курушина М. А. Відономастичні моделі товарних знаків та номенів у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2007. 16 с.

28. Курушина М. А. Відономастичні словесні товарні знаки та комерційні номени (лексико-семантичний спосіб творення). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Серія : філологія* : зб. наук. праць. Харків : ХНУ, 2005. Вип. 44. № 659. С. 17–20.

29. Лексико-семантичне поле як структурний компонент та метод його дослідження. URL : <http://www.ukrlit.vn.ua/article/1055.html>

30. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови : монографія. Харків : ХНУ, 1997. 129 с.

31. Литовченко І. О. Лексико-семантична група «фортифікаційні споруди» в сучасній українській літературній мові. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2010. Вип. 5. С. 64–68.

32. Майборода Н. Г. Мовна особистість Д. Яворницького : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

33. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

34. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст. : монографія. Харків : ХДУ, 1985. 152 с.

35. Новіцька О. М. Структурування побутової лексики Підгаєччини. *Українознавчі студії*. 2012–2013. № 13–14. С. 68–84.

36. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник. Київ : Либїдь, 1993. 248 с.

37. Прима В. В. Фактори, які спричиняють запозичення лексичних одиниць сфери туризму до мовного стандарту. *Фїлологічні студїї : Науковий вїсник Криворїзького нацїонального унїверситету* : зб. наук. праць. Кривий Рїг : ТОВ «ОКТАН-ПРИНТ», 2012. Вип. 8. С. 114–120.

38. Приймак О. О. Антропонїми як твїрні основи для кулінарних термїнів. *Вїсник Харкївського нацїонального унїверситету ім. В. Каразїна. Серія : фїлологія* : зб. наук. праць. Харкїв : ХНУ, 2000. № 491. С. 268–271.

39. Приймак О. О. Відономастичний словотвїр у сферї термїнологїї та номенклатури (на матерїалї кулінарної лексики) : дис. ... канд. фїлол. наук : 10.02.01. Харкїв, 2002. 252 с.

40. Приймак О. О., Дубовис Г. А. Власні назви в кулінарії. *Дивослово*. 2002. № 5. С. 19–21.

41. Приймак О. О. Утворення кулінарних термїнів та номенїв від астронїмїв. *Вїсник Харкївського нацїонального унїверситету ім. В. Каразїна. Серія : фїлологія* : зб. наук. праць. Харкїв : ХНУ, 2002. № 538. С. 141–146.

42. П'яст Н. Й. Формування тематичної групи «Назви посуду» в українській лїтературній мовї : автореф. дис. ... канд. фїлол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 19 с.

43. Селїванова О. О. Сучасна лїнгвїстика : термїнологїчна енциклопедїя. Полтава : Довкїлля-К, 2006. 716 с.

44. Семашко Т. Ф. Кольорова палїтра текстїв Валерїя Шевчука. *Сучасні проблеми мовознавства та лїтературознавства* : зб. наук. праць. Ужгород : Говерла, 2011. Вип. 15. С. 360–363.

45. Семчинський С. В. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Вища школа, 1988. 328 с.

46. Соколовская Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики. Київ : Наукова думка, 1990. 183 с.

47. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін. ; за ред. А. К. Мойсієнка. Київ : Знання, 2013. 340 с.

48. Сучасна українська літературна мова : Стилїстика / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 588 с.

49. Українська мова : Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Вид-во «Укр. енциклопедія ім. М. Бажана», 2004. 824 с.

50. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы: на материале английского языка. Москва : Изд-во АН СССР, 1962. 287 с.

51. Яценко С. А. Апелятиви на позначення продуктів харчування, страв та напоїв у ролі власних імен у Козацькому Реєстрі 1642 року. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка* : зб. наук. праць. Житомир, 2008. Вип. 41. С. 218–221.

52. Яценко С. А. Гуцульські кулінарні назви (на основі лексикографічних видань). *Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія : Філологічна* : зб. наук. праць. Львів, 2009. Вип. 46. Ч. 2. С. 172–180.

53. Яценко С. А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV–XVII століть : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2009. 249 с.

54. Яценко С. А. Традиційна народна їжа як предмет етнографічного дослідження. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка* : зб. наук. праць. Житомир, 2006. Вип. 28. С. 233–236.

55. Яценко С. А. Що їли і пили поліщуки в XVI–XVII століттях. *Волинь – Житомирщина* : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Житомир, 2007. Вип. 17. С. 159–163.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пиркало С. Кухня егоїста : роман. Київ : Вид-во «Факт», 2007.
224 с.

ВІДГУК

про курсову роботу з української мови, виконану студентом факультету української філології денної (заочної) форми навчання ____ курсу

на тему: _____

Актуальність обраної теми: _____

Відповідність змісту обраній темі й дотримання академічної доброчесності: _____

Наявність усіх складових частин програми дослідження: _____

Грунтовність, повнота й аналіз літератури з проблеми дослідження: _____

Досягнення мети та завдань дослідження: _____

Літературне, технічне й естетичне оформлення роботи: _____

Загальна оцінка: _____

Науковий керівник

_____ (підпис) _____ (прізвище, ім'я, по батькові)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра української мови

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Колоїз Ж. В.

Протокол № _____

« ____ » _____ 2018 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2018 р.

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-
СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯНЬ
У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ГРИГОРІЯ ГУСЕЙНОВА**

Кваліфікаційна робота студентки
факультету української філології групи
УАФ-м-17 другого(магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіти
(українська мова та література),
додаткової спеціальності –
англійська мова

Погорлої Тетяни Миколаївни

Керівник: доктор філологічних наук,
професор **Колоїз Ж. В.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Кривий Ріг – 2018

АНОТАЦІЯ

Погоріла Т. М. Структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості порівнянь у творчому доробку Григорія Гусейнова : рукопис. Кривий Ріг, 2018. 81 с.

У кваліфікаційній праці досліджено структурно-граматичні та функціонально-стилістичні особливості порівнянь, засвідчених у творчому доробку Григорія Гусейнова, зокрема розкрито зміст поняття «порівняння» та «порівняльна конструкція», встановлено структуру мовної моделі порівняння, окреслено принципи класифікації компаративів у сучасному мовознавстві, з'ясовано формально-граматичну й семантичну специфіку сполучникових (елементарних / неелементарних) і безсполучникових порівнянь, проаналізовано функціональні особливості традиційних та художніх, або індивідуально-авторських, порівнянь у межах художнього тексту.

Ключові слова: порівняння, порівняльний зворот, порівняльна конструкція, сполучникове / безсполучникове порівняння, формально-граматична структура, семантика, традиційні / індивідуально-авторські порівняння, художній текст.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРІВНЯНЬ У МОВОЗНАВСТВІ	9
1.1. З'ясування лінгвістичної сутності порівняння.....	9
1.2. Основні підходи до систематизації порівнянь.....	15
1.2.1. Семантичний аспект дослідження порівнянь.....	16
1.2.2. Структурний аспект дослідження порівнянь.....	19
1.2.3. Функціонально-стилістичний аспект дослідження порівнянь.....	23
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОРІВНЯНЬ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ Г. ГУСЕЙНОВА	28
2.1. Сполучникові порівняння.....	30
2.1.1. Непоширені порівняльні звороти.....	32
2.1.2. Поширені порівняльні звороти.....	40
2.2. Безсполучникове порівняння.....	46
Висновки до другого розділу.....	55
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОРІВНЯНЬ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ Г. ГУСЕЙНОВА	57
3.1. Традиційні порівняння.....	60
3.2. Художні, або індивідуально-авторські, порівняння.....	64
Висновки до третього розділу.....	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ВСТУП

Пізнаючи світ, людина йде від відомого до невідомого. Невідоме певною мірою порівнюють із відомим, зіставляють із ним і завдяки цьому засвоюють нові знання. Порівняння відповідає щоденним потребам зіставляти себе з іншими, з'ясувати міру відмінності або збігу. Воно є однією з найчастіше виконуваних мисленневих операцій.

Процес дослідження порівнянь має тривалу історію. Як мовне явище його почали вивчати ще давньогрецькі філософи та римські оратори. Із часом порівняння як об'єкт дослідження лише набувало поширення. У мовознавстві порівняння, або компаративи, проаналізовано в різних аспектах, а саме: граматичному (М. Заборна, І. Кучеренко, М. Черемисіна, Н. Широкова, Н. Хараман); фразеологічному (А. Назарян, А. Найда, В. Огольцев, К. Мізін); ономасіологічному (Б. Ажнюк, В. Дьяконов, О. Молчко, В. Образцова); семасіологічному (С. Александрова, Д. Ащурова, Н. Майборода, І. Шенько); функціонально-стилістичному (В. Вомперський, Л. Голоюх, А. Довженко, О. Некрасова, О. Федоров) і т. ін.

Водночас, попри посилений інтерес до відповідного мовного явища, нез'ясованим лишається низка таких важливих питань, як систематизація всього розмаїття матеріалу, ґрунтованого на зіставленні, з'ясування прагматичних особливостей порівняльних утворень, упорядкування єдиної системи функцій і т. ін. Особливої значущості в сучасному мовознавстві набуло також питання граматичного статусу порівняльних конструкцій. Дискусійною є проблема розмежування так званих порівняльних зворотів і підрядних порівняльних речень.

Значні труднощі під час дослідження порівнянь виникають через відсутність остаточної уніфікації термінологічного апарату. Так, терміни «порівняння», «порівняльні конструкція», «порівняльний зворот», «порівняльна структура» тощо лінгвісти використовують певною мірою довільно. Вони можуть кваліфікуватися чи то як синоніми, чи то як абсолютно різні поняття. Це призводить до неточностей у трактуванні понять, співвідносних із мовним порівнянням, а нерідко спотворює розуміння авторської позиції загалом. У зв'язку з цим виникає необхідність опрацювання термінологічного апарату, зокрема визначення мінімального набору термінів, необхідних для дослідження в аспекті зазначеної проблеми.

На сьогодні порівняння, що функціонують в тому чи тому українськомовному дискурсі, «поки не знайшли вичерпного опису, а також єдиного, послідовного й викінченого теоретичного обґрунтування» [24, с. 4]. Опрацювання наукової літератури слугує підтвердженням зазначеної думки.

Варто зважати й ще на одну важливу функцію відповідної мовної категорії. Окрім пояснення тих чи тих реалій об'єктивної дійсності, компаративізм слугує яскравим засобом вираження мовлення, надає йому оцінного значення. Порівняння наочно, образно й експресивно деталізує людей, персонажів, явища природи або повсякденні ситуації [33, с. 25]. Дослідження таких властивостей порівняльних конструкцій надає великого значення художній літературі, де відповідні позиції яскраво репрезентовані.

Найхарактернішою особливістю художньої побудови дійсності вважають образність. Вона є обов'язковим елементом оформлення твору, насамперед художнього тексту. Завдяки процесу порівняння образність

виявляється в передачі загального поняття через словесний образ, що є емоційним підсиленням дійсності.

Відтак, порівняння будується на мовній основі. Два явища зближуються на основі виявлених спільних ознак для деталізації одного через інше. Причому ці зближення можуть бути індивідуальними й утілювати особливе індивідуально-авторське бачення світу.

Кожна мова багата на висловлення, в основі яких лежить зіставлення, порівняння, передовсім образне або логічне. До того ж, як стверджують науковці, саме перший різновид сприяє модифікації формально-граматичної структури, розширенню часових та просторових аспектів. Воно є найістотнішим та найдавнішим засобом образної та художньої характеристики.

Дослідивши мовотворчість окремого письменника, ми матимемо змогу окреслити особливості його ідіостилу, простежити тенденцію побудови й використання компаративних конструкцій.

В арсеналі мовних засобів Григорія Гусейнова помітне місце посідають саме компаративні конструкції. За допомогою порівнянь письменник майстерно подає влучну й образну оцінку предмета, явища чи дії, розкриває сутність абстрактних і конкретних понять через призму власного світобачення, інформаційно й емоційно наснажує відповідні тексти. Окрім того, порівняння, якими послуговується митець, не є однотипними ні у формально-граматичному, ні в семантико-синтаксичному, ні у функціонально-стилістичному плані.

Григорій Гусейнов – наш земляк, відомий письменник та культурний діяч, член Національної спілки письменників України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка. Його творчий доробок складається переважно з прозових текстів, у межах яких

репрезентовано різні зразки такого лінгвостилістичного явища, як порівняння.

Актуальність нашої магістерської роботи зумовлена відсутністю комплексних розвідок мовотворчості Григорія Гусейнова. Уважаємо за потрібне провести дослідження структурно-семантичних і функціонально-стилістичних особливостей порівнянь на матеріалі конкретних творів письменника, що послужили джерельною базою наукової праці. Дібраний фактичний матеріал дав змогу простежити особливості функціонування порівнянь у межах оригінальних зразків художньої літератури, окреслити шляхи досягнення бажаного стилістичного ефекту в тексті, у конкретних мовленнєвих ситуаціях.

Мета наукової праці – визначення структурно-семантичних та функціонально-стилістичних особливостей порівнянь, засвідчених у творчому доробку Григорія Гусейнова.

Для досягнення окресленої мети розв'язували такі **завдання**:

1) розкрити зміст поняття «порівняння» та «порівняльна конструкція»;

2) установити структуру мовної моделі порівняння;

3) дослідити принципи класифікації компаративів у сучасному мовознавстві;

4) з'ясувати формально-граматичну й семантичну специфіку порівнянь;

5) проаналізувати функціональні особливості традиційних і художніх, або індивідуально-авторських, порівнянь у межах художнього тексту.

Об'єктом дослідження стали порівняння як стилістичний ресурс художнього тексту.

Предметом наукової праці є структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості порівнянь, засвідчених у межах відповідних зразків письменницького доробку.

Джерельною базою послужили романи Григорія Гусейнова, а саме: «Повернення у Портленд», «Одіссея Шкіпера та Чугайстра. Окупаційний роман», «Господні зерна» (з 1 по 5 частини). Картотека, укладена на основі опрацьованих художніх текстів, нараховує понад 500 мовних одиниць.

Основні методи дослідження:

1) теоретичний аналіз (опрацювання наукової літератури задля дослідження поняття «порівняння»);

2) теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про поняття «порівняння» й «порівняльна конструкція»);

3) системний аналіз (добір фактичного матеріалу та його впорядкування);

4) описовий метод (опис структурно-граматичних і функціонально-стилістичних особливостей засвідчених компаративних конструкцій);

5) метод кількісних характеристик (виявлення продуктивності використання традиційних та індивідуально-авторських порівнянь).

Наукова новизна дослідження полягає у проведенні самостійного комплексного аналізу компаративних одиниць прозової творчості Григорія Гусейнова. Уперше здійснено структурно-граматичний і функціонально-стилістичний аналіз порівнянь, наявних у мовотворчості письменника. У магістерській праці виявлено й описано особливості вживання традиційних та індивідуально-авторських порівняльних зразків.

Теоретичне значення кваліфікаційного проекту сприяє стилістичному дослідженню мови, а саме аспекту компаративізму. Отримані результати можуть бути використані під час викладання курсу «Сучасна українська літературна мова», плануванні спецкурсів і спецсеминарів зі стилістики, у науково-дослідницькій роботі студентів.

Результати проведеного дослідження було **апробовано** у вигляді доповіді («Порівняння у творчому доробку Григорія Гусейнова») на студентських наукових читаннях у рамках V Міжнародної наукової конференції «Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри», що відбувалася у Криворізькому державному педагогічному університеті 09–10 листопада 2017 року.

За темою виступу опубліковано статтю: Погоріла Т. М. Особливості порівняльних зворотів у творчому доробку Григорія Гусейнова. *Матеріали студентських наукових читань* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2018. Вип. 4. С. 96–102.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, супроводжуваних висновками, загальних висновків, списку використаної літератури, який нараховує 74 позиції, списку використаних джерел, що охоплює 7 позицій. Повний обсяг наукової роботи – 81 сторінка, з яких – 70 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРІВНЯНЬ У МОВОЗНАВСТВІ

1.1. З'ясування лінгвістичної сутності порівняння

Науковці різних царин тривалий час говорять про проблему пізнання людиною навколишнього світу. І це цілком закономірно. Адже, як відомо, людство щоразу обирало різні шляхи відкриття нових меж пізнавальної діяльності. Загальновідомим є й те, що традиційно процес пізнання невідомих понять і явищ відбувався через усвідомлення й осмислення вже відомих знань, отриманих раніше. Такий спосіб одержання й осмислення інформації сприяв тому, що процес порівняння став одним з найчастіше використовуваних, а пояснення через зіставлення тих чи тих понять – доволі затребуваним.

Використання зіставлень мало істотне значення віддавна, оскільки людина постійно прагнула порівнювати різні явища, дії, споруди й навіть себе з іншими людьми, що активізувало пізнання й досягнення нових горизонтів. У зв'язку з цим дослідники неодноразово апелювали до того, що порівняння може слугувати «одним із механізмів, яким володіє людина для отримання й передачі нових знань» [63, с. 130].

Особливості зіставлення в різних спосіб прагнули вивчити вчені різних наукових царин, як-от: філософія, логіка, психологія, література, педагогіка тощо. Тож, маючи за мету комплексно розглянути поняття порівняння, вважаємо за необхідне з'ясувати сутність порівняння крізь призму різних наукових підходів.

Представники філософії здавна намагалися чітко окреслити сутність процедури порівняння. Так, компаративізм з позиції гносеології є актом мислення людини, яке слугує основою для зіставлення й аналізу нових знань з уже набутими. І. Кант інтерпретував порівняння як «логічну рефлексію» та наголошував на тому, що предметом зіставлення можуть бути предмети чи явища, які не є спорідненими за зовнішніми показниками [41].

Щоправда, думки науковців щодо формально-граматичних особливостей порівнянь суттєво відрізняються: з одного боку, учені вважають, що елементами процесу зіставлення можуть бути лише ті явища, які суміжні за зовнішніми ознаками; з іншого, – акцентують увагу на тому, що візуальна сумісність предметів не є обов'язковою передумовою для зіставлення, оскільки важливу роль виконує апріорна спорідненість предметів (М. Новосьолов, М. Троцький та ін.).

Подібну позицію свого часу відстоював філософ Ф. Лазарев. Науковець наголошує, що головною умовою зіставлення має бути чітко окреслена ознака порівняння предметів чи явищ у межах зазначеного інтервалу абстракції [41].

Літературознавчий аспект вивчення порівняльних конструкцій також має свою історію. Науковці почали цікавитися процесом порівняння в літературі від початку XVIII ст. Це стало причиною появи низки спеціальних досліджень. Традиційно в літературознавчих колах порівняння витлумачують як троп, основною метою якого є пояснення одного предмета чи явища за допомоги зіставлення його з іншим подібним до нього з використанням порівняльних сполучників. У разі відсутності порівняльних зв'язків, компаративізми можуть бути класифіковані як метафори [27, с. 354].

На схоже потрактування порівняння натрапляємо ще у працях М. Ломоносова. Дослідник першим почав вивчати порівняння не лише з позицій риторики, а й залучав граматичний аспект. Подальші інтерпретації компаративів загалом були досить тотожними, хоч і мали подекуди незначні відмінності. Так, приміром, Н. Кошанський процес зіставлення в літературознавстві розглядає як поетичну фігуру, що впливає на уяву людини [14, с. 20].

Цікавою є ідея дослідника Д. Лихачова. Науковець акцентує увагу на тому, що характер порівняння залежить від історичного періоду твору чи жанру його написання. Зважаючи на це, дослідник детально проаналізував порівняння в історичному плані та на основі добору творів різних жанрів.

На нашу думку, ідеї Д. Лихачова заклали міцне наукове підґрунтя для подальших розвідок, зокрема тих, що мали на меті дослідити порівняння крізь призму часопросторових меж та кола їхнього використання.

Лінгвістичну сутність порівняння свого часу намагався здійснити О. Потебня. Із його іменем пов'язують розширення меж витлумачення відповідного поняття, насамперед його дослідження як одного з різновидів тропів. Окрім того, науковець апелює до аналізу досліджуваного явища на основі художньої літератури й усної народної творчості.

Учений зазначав, що порівняльні конструкції є процесом уподібнення одного предмета іншому на основі єдиної ознаки. «Пізнання є встановлення зв'язку пізнаваного (Б) з пізнаваним раніше (А), порівняння Б з А за допомогою ознаки, спільної тому й іншому, узятій з А» [52, с. 37]. Мовознавець запропонував загальне потрактування поняття компаративності, яке стало основою для подальших наукових досліджень.

В енциклопедії української мови натрапляємо на подібне потрактування порівняння. Традиційно окреслюють порівняння як «мовну фігуру (троп), що полягає в зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших» [68, с. 507].

Зауважимо, що в різних наукових царинах проведено чимало досліджень, у яких прагнули з'ясувати в різний спосіб сутність поняття порівняння, але найгрунтовнішими, гадаємо, слід вважати лінгвістичні студії й витлумачення порівняння в мовознавчому плані.

Лінгвістичні дослідження порівнянь, як і дослідження порівнянь загалом, мають давню традицію. Як елемент мови порівняння почали вивчати ще давньогрецькі філософи та римські оратори. Згодом висловлені ними ідеї модифікувалися в різні наукові теорії. Наприклад, М. Довгалецький вдався до витлумачення порівняння як мовної категорії та визначив його як троп, до якого належать лише ті елементи мовлення, що виражаються за допомогою слів *так*, *наприклад*, *наче*, *як* та ін. [13, с. 305]. Науковець зараховував до порівнянь будь-які висловлення за умови наявності порівняльних сполучників та слів, не беручи до уваги семантичне наповнення.

У процесі аналізу наукової літератури ми дійшли висновку, що мовознавчі наукові теорії, покладені в основу сучасних наукових розвідок, здебільшого ґрунтуються на витлумаченні порівняння О. Потєбні. Щоправда, у тих чи тих доробках відповідні дефініції мають незначні (неконцептуальні) відмінності. Те чи те потрактування залежить передусім від відповідного аспекту вивчення досліджуваного явища. Науковці по-різному підходять до вивчення порівнянь, бо розглядають їх у різних аспектах.

Порівняння були предметом зацікавлення не лише вітчизняних, але й зарубіжних науковців (Ю. Апресян, І. Арнольд, Н. Арутюнова, А. Вежицька, Л. Голоух, Р. Зорівчак, Ж. Колоїз, О. Кубрякова, Дж. Лакофф, Л. М'яснякіна, З. Попова, Е. Рош, Б. Томашевський та ін.).

Із загалу теоретичної інформації стає зрозумілим, що більшість досліджень присвячено виявленню формально-граматичних, рідше прагматичних, особливостей порівнянь. На основі граматичного ракурсу свої дослідження проводили М. Заборна, І. Кучеренко, М. Черемисіна, Н. Широкова та ін. Дехто з науковців намагався урізноманітнити матеріал, як-от долучав до аналізу стійкі порівняння (А. Назарян, А. Найда, К. Мізін, В. Огольцев та ін.). Подекуди натрапляємо на праці, у яких дослідники апелюють до функціонально-стилістичного аспекту. Окрім того, зауважимо, важливим елементом порівняння є не лише граматичні і стилістичні, але й семантичні параметри.

У працях науковців, де представлено один і той же аспект дослідження, так само подекуди спостерігається різнобій. Наприклад, мовознавець О. Барменкова, яка є прихильником ідей О. Потебні, зазначає, що порівняння є лише проміжним елементом і полягає в зіставленні різних сторін світу [43, с. 53]. М. Черемисіна пропонує зараховувати до порівнянь лише ті зразки, які мають зовнішні ознаки компаративності (порівняльні сполучники). Звідси, відповідно, на основі теоретичного аналізу до порівнянь можна уналежнювати будь-яке речення незалежно від його семантичного наповнення. На нашу думку, подібне твердження не може бути абсолютно відповідним, адже відсутність логічного зв'язку у смисловому наповненні може бути причиною порушення основної функції компаративів – пізнання невідомого за допомоги зіставлення з уже відомим.

Досить поширеним у наукових колах є витлумачення порівнянь з урахуванням функціонально-стилістичного аспекту. Наразі варто згадати хоч би праці Л. Мацько. Дослідниця кваліфікувала порівняння як тропеїчну фігуру, у якій «мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших» [31, с. 350]. Науковець акцентує увагу на логічних операціях побудови порівнянь і виокремленні єдиної ознаки.

Тотожні ідеї висловлює й авторка практичної стилістики А. Коваль, яка апелює до важливості використання порівняльного сполучника. Дослідниця зауважує, що за допомогою порівнянь відбувається зіставлення таких віддалених понять, як живе й неживе, фізичне й психічне. Компаративи можуть зображувати якість і кількість, емоцію й експресію. Її позицію поділяє й П. Дудик. Щоправда, він позиціонує порівняльні конструкції як стилістичний прийом, виокремлює наявність сполучників як основну ознаку компаративності.

Отже, дослідження порівнянь на мовознавчій основі розбудували, конкретизували, доповнили теоретичні відомості вчених інших наукових царин, репрезентували ідеї уособлення порівняннями процесів пізнання людиною навколишнього світу.

У подальшій роботі ми будемо керуватися енциклопедичним визначенням, згідно з яким порівняння – це «фігура мови або рідше троп, що полягає в зображенні особи, предмета, явища чи дії через найвизначніші ознаки, які є органічно властивими для інших» [68, с. 507].

Досить актуальною в наукових колах є проблема визначення структури порівняння. Як і будь-яка інша мовна одиниця, порівняння має свою чітку будову. У сучасних наукових розвідках під час дослідження структурних параметрів переважно апелюють до таких трьох основних елементів, як-от:

- 1) суб'єкт порівняння (те, що порівнюють);
- 2) об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють);
- 3) ознака порівняння, за якою здійснюється зіставлення суб'єкта з об'єктом. Пор.: 1) предмет (суб'єкт) порівняння; 2) основа (ознака) порівняння; 3) образ (об'єкт) порівняння [9, с. 6]. На позиціях зазначеної номенклатури стоять такі науковці, як В. Вомперський, О. Єфімов, Н. Копилова, Л. Нікітіна та ін.

Складність опису структури порівняльних конструкцій полягає в тому, що в науковій літературі можемо спостерігати різні трактування, які науковці пропонують щодо елементів процесу зіставлення. Так, суб'єкт порівняння визначають як порівнюване (Д. Ащурова, І. Лисков), як предмет порівняння (В. Вомперський, Л. Прокопчук), як тему (І. Шенько). Об'єкт порівняння кваліфікують як образ (Б. Томашевський), еталон (І. Іскандерова), рему (Н. Наставшева). Третій компонент компаративної конструкції визначають як основу порівняння (В. Журавльова, О. Єфімов), як модуль (Т. Коверіна, С. Мезенін) [43, с. 26].

Цікаву класифікацію елементів компаративних конструкцій окреслює В. Бартон. Науковець визначає структуру порівняння так: об'єкт порівняння – модель, суб'єкт – прототип. «Прототип і модель взаємодоповнюють одне одного та є неподільними елементами компаративного відношення» [5, с. 54].

Тотожної ідеї дотримується М. Черемісіна. Дослідниця поділяє думку попередників стосовно структури порівняльних конструкцій, але пропонує диференційну номінацію, а саме: А – тема порівняння, або об'єкт, В – зразок, з яким порівнюють елемент А, або знаменник зіставлення, С – показник порівняння, який разом із знаменником складає компаративну структуру [71, с. 17].

Деякі науковці пропонують варіант відокремлення четвертого компонента порівняння, який визначають як «показник порівняння», як «засіб мовного оформлення порівняльних відношень (сполучники)» [14, с. 29]. На нашу думку, виокремлення мовних засобів у характерний елемент компаративів не є доречним, адже вони слугують допоміжним елементом побудови порівнянь та не впливають на семантичні властивості компаративної одиниці.

Тож, як ми можемо спостерігати, проблема номінації компонентів компаративних конструкцій не є абсолютно розв'язаною. Функціонує чимало варіантів найменувань зазначених елементів, але назви на зразок *компонент А* та ін. є абстрактними й не становлять повноцінного позначення. У роботі будемо керуватися традиційною моделлю номінації елементів порівняльних конструкцій, що вперше була запропонована О. Потєбнею, а згодом узагальнена в енциклопедії української мови. Оскільки, гадаємо, позначення компонентів зіставлення з позиції суб'єкт (основа), ознака, об'єкт (образ) охоплюють більш широкі різновиди процесу порівняння.

1.2. Основні підходи до систематизації порівнянь

Вище ми вже зазначили, що порівняння відіграє важливу роль не лише в художній літературі, але й у повсякденному мовленні. Цей прийом є одним з основних шляхів збагачення мови та надає їй більш емоційного забарвлення. Такий факт став причиною зацікавлення науковців порівняннями загалом і їх формально-граматичними, семантичними й функціонально-стилістичними параметрами зокрема.

Різні погляди на порівняння як на лінгвістичну категорію зумовлюють наявність численних класифікацій цієї мовної структури, адже за основу досліджень бралися різні мовні аспекти й категорії.

1.2.1. Семантичний аспект дослідження порівнянь. Під час дослідження порівнянь з урахуванням семантичних параметрів науковці брали за основу смислове наповнення мовної одиниці. Це дало змогу диференціювати такі різновиди, як логічні й образні порівняння. На позиціях зазначеної класифікації стоять О. Барменкова, І. Іскандерова, В. Огольцев, Л. Прокопчук, М. Черемісіна, М. Шапіро, І. Шенько, Н. Широкова та ін.

Проте система номінацій може бути диференційною. Так, В. Огольцев логічні порівняння кваліфікує як порівняльно-зіставні і пояснює власне твердження основною метою порівнянь, яка полягає в зіставленні вже відомих та інколи очевидних об'єктів.

Подекуди натрапляємо й на дещо відмінний термінологічний апарат. Ж. Дюбуа позначає логічні порівняння як істинні, або справжні, оскільки предметом зіставлення можуть бути лише ті об'єкти, які відповідають дійсності. Порівняння образного типу науковець визначає як риторичні з позиції функціонування подібних конструкцій, що полягає у впливі на свідомість та уяву референта [43, с. 36].

Подальші дослідження дали змогу значно розширити межі запропонованої класифікації й виокремити додаткові позиції диференціації порівнянь на основі семантичного аспекту.

А. Мойсієнко виділяє різновиди образних порівнянь на основі образно-предметного показника. Мовознавець розрізняє одноступеневі / багатоступеневі образні компаративні конструкції. Запропонована класифікаційна схема залежить від кількості предметів зіставлення

[33, с. 34]. Наприклад, одноступеневим може бути порівняння зі схемою «А як В», двоступеневим: «А з Б подібно до С та В».

А. Пархоменко пропонує дещо відмінну ідею, наголошує на тому, що всі порівняння є єдиним комплексом зі спільним семантичним вираженням, але образні й логічні порівняння будуть різнитися за прагматичною настановою. Якщо логічні порівняння під час зіставлення підкреслюють спільність відношень між суб'єктом та об'єктом, то образні звертають увагу реципієнта на диференційні ознаки компаративного процесу [45, с. 132]. На нашу думку, такі висновки є досить умовними, бо важливу роль у конструюванні порівнянь відіграє смислове наповнення мовної одиниці й мета автора.

Проведення подальших досліджень та аналіз уже відомої інформації дав змогу розширити межі класифікацій порівняльних конструкцій на основі семантичних відношень. Ю. Левін провів дослідження на основі аналізу творів художньої літератури, дійшов висновку, що образні компаративи диференціюються на акцентуальні й описові. Дослідник пояснює, що акцентуальні порівняння у структурі мають спільну основу зіставлення між суб'єктом та об'єктом на відміну від описових компаративних конструкцій, де головна ознака зіставлення може бути багатоаспектною, розширеною. Відтак, образні компаративні конструкції описового типу мають значно ширше семантичне поле і є більш розгорнутими.

Семантичний аспект вивчення порівняльних конструкцій став основою для досліджень А. Міллера. У загальному плані науковець поділяє компаративні конструкції на порівняння буквального типу, порівняння-уподібнення, порівняння-аналогію. Порівняння буквального типу передбачають, що основа зіставлення суб'єкта й об'єкта є очевидною за контекстом і не прихованою. Характерним для порівняння-уподібнення є

його здатність інтерпретувати основу зіставлення з різних аспектів, від чого може змінюватися і семантичне значення компаративної конструкції. Структура порівнянь-аналогій будується за принципом математичної прогресії й може буди багатоаспектним зіставленням двох предметів, дій чи явищ. Наприклад, «А схоже на Б, як С схоже на В». Відповідно, А. Міллер за основу укладання власної диференціації порівнянь бере ознаку зіставлення як основний компонент компаративної конструкції.

Популярними й поширеними в наукових колах є семантична класифікації порівнянь з урахуванням функціонально-стилістичних особливостей. За таким критерієм порівняння можуть функціонувати як загальномовні або індивідуально-авторські. Системи номінацій подібних різновидів різні. У науковій літературі спостерігаємо варіант номінації як мовленнєві (індивідуально-авторські) та мовні (загальнонародні або усталені).

Основною ознакою загальномовних порівнянь є їх доступність усім носіям мови не залежно від групової належності реципієнтів. Індивідуально-авторські порівняння стають надбанням окремого письменника й можуть бути зрозумілими залежно від контексту, неширокому колу реципієнтів. Подекуди наявні випадки переходу індивідуально-авторських порівнянь у загальнонародні, але це може відбуватися за умови поширення творів або текстів [66, с. 269].

Зазначена диференціація компаративних конструкцій привернула увагу багатьох дослідників. О. Некрасов запропонував таку класифікацію індивідуально-авторських порівнянь:

- 1) порівняльні конструкції з чітко окресленою ознакою;
- 2) порівняльні конструкції з ускладненою ознакою:
 - а) з конкретно-почуттєвою основою ознаки;
 - б) з непередметною основою ознаки [43, с. 37].

Необхідно зазначити, що основа побудови класифікації О. Некрасова охоплює не лише семантичний аспект компаративних конструкцій, а й граматичний, беручи до уваги матеріально виражені мовні елементи.

Поширеною в наукових колах є диференціація порівняльних конструкцій на кількісні та якісні. Така система диференціації побудована на основі варіацій шляхів зіставлення предметів. Якісні порівняльні конструкції є шляхом зіставлення явищ, дій чи предметів за допомогою абстрактного мислення. Кількісні конструкції призначені для підкреслення відмінностей, покладених у смислове навантаження, а не зовнішню ознаку.

Можемо зробити висновок, що в науковій літературі проблема класифікації порівняльних конструкцій на основі семантичного аспекту досить поширена та є предметом дослідження багатьох науковців. В основу розробки подальших диференціацій покладено традиційне розмежування компаративів на логічні та образні, яке охоплює широкий діапазон порівнянь різного семантичного наповнення.

1.2.2. Структурний аспект дослідження порівнянь. Важливу роль у процесі дослідження компаративних конструкцій відіграє структурний аспект вираження порівняння. Протягом тривалого часу дослідники розробляли диференційні класифікації, беручи за основу різні граматичні аспекти мови.

Основним чинником, який є основою для створення відповідних класифікацій став показник наявності чи відсутності компаративного сполучника. Традиційно такі конструкції поділяють на сполучникові та безсполучникові, які, своєю чергою, диференціюють залежно від:

а) синтаксичної функції, характерної для компаративної конструкції (порівняння-обставина, порівняння-підмет тощо);

б) способу морфологічного вираження (порівняння виражені орудним відмінком, ад'єктивні, субстантивні, адвербіальні) [43, с. 45].

Такі класифікації ґрунтовані на основі граматичних ознак. Подібні систематизації розроблені такими науковцями, як І. Кучеренко, В. Огольцев, Л. Прокопчук, С. Рошко, М. Черемисіна, Н. Шаповалов, Н. Широкова та ін. [3, с. 32].

Л. Мацько так само зробила загалом успішну спробу систематизувати компаративні конструкції на основі граматичного вираження й окреслила сім основних позицій, а саме:

1) порівняльно-приєднувальні конструкції, у яких процес конструювання спирається на принцип аналогії образного показника;

2) речення порівняльної структури, де об'єкт зіставлення передбачає всю предикативну частину;

3) описові порівняння;

4) форми порівняння, які передбачають використання прикметників і прислівників зі ступенем порівняння;

5) підрядне речення;

6) форма порівняння орудного відмінка; найчастіше суб'єкт подібних порівнянь передбачає істоту, а об'єкт – зі світу природи;

7) порівняльний зворот, який, у свою чергу, може бути поширеним та непоширеним із використанням сполучників на позначення зіставлення (*як, мов, немов, наче, ніби*) [30, с. 356].

Дослідниця наголосила на тому, що умовно може бути виділена й позиція порівняльних конструкцій з формою заперечення, але такі одиниці трапляються здебільшого у фольклорі та не мають широкого

використання в повсякденному мовленні чи художній літературі [30, с. 360].

Щоправда, не всі науковці підтримують таку позицію. Наприклад, М. Черемисіна акцентує свою увагу на тому, що порівняльні конструкції у формі орудного відмінка не можуть кваліфікуватись як компаративні одиниці, оскільки не мають показника зіставлення та граматично-вираженого елемента (сполучника). У нашій роботі ми вважаємо, що процес зіставлення вже є показником порівняння на основі семантичного наповнення. Тож у процесі аналізу дібраного фактичного матеріалу будемо враховувати таку позицію щодо форм порівняльних конструкцій.

Важливим аспектом дослідження різновидів компаративних конструкцій є морфологічний аспект, який передбачає спосіб вираження елементів. У науковій літературі була розроблена класифікація логічних порівнянь В. Образцовою. Мовознавець диференціювала прислівникові, займенникові порівняння, виокремила порівняння з використанням власних назв. Вона наголошує, що порівняльні конструкції з власними назвами неможливо конструювати за допомоги компаративних сполучників модального значення [43, с. 33].

У теорії загального мовознавства наявно чимало класифікацій порівняльних конструкцій, основою яких є вузький або широкий спектр диференціації.

Є. Черкасова виокремлює два способи розрізнення порівняльних конструкцій, серед яких морфологічний та синтаксичний. «Якщо проаналізувати порівняльні конструкції під кутом зору класичного синтаксису, то вони, безперечно, будуть презентувати різноманітність синтаксичних форм, які поєднані лише функціональною спільністю. Усі вони репрезентують спільне синтаксичне наповнення, яке сприймається на рівні інтуїції й визначається як порівняння» [71, с. 5].

М. Черемісіна виокремлює лише два різновиди компаративних конструкцій. Перший тип передбачає порівняння на основі морфологічного показника, має лише ступені порівняння прикметників. До другого типу належать синтаксичні порівняльні конструкції, які диференційовано на:

1) порівняння-словосполучення, які побудовані за допомоги порівняльного сполучника;

2) порівняння-речення з використанням порівняльного сполучника чи сполучуваного слова [14, с. 13].

Синтаксичний аспект у процесі побудови класифікацій порівняльних конструкцій використовує й науковець О. Пучкова. Лінгвіст пропонує диференціювати всі форми компаративізму на прості й складні, розмежовує різновиди кожного з них. До простих зараховує: а) аналітичні форми порівняння та вищий ступінь порівняння прикметників; б) прості сполучникові порівняльні конструкції; в) прості порівняльні сполучники з використанням сполучникових слів. Складні компаративні конструкції передбачають: а) порівняльні словосполучення; б) порівняльні предикативні частини складного речення; в) складнопідрядні речення з порівняльним сполучником [14, с. 13].

На нашу думку, найбільш повною та розгорнутою є класифікація порівняльних конструкцій на основі синтаксичного аспекту за М. Каранською. Дослідниця зазначила, що з позиції синтаксису компаративні конструкції становлять категорію модальності, яка може варіюватися залежно від певного простого речення [20, с. 160].

Вона виокремила чотири основні різновиди порівнянь у простому реченні, як-от:

1) метафоричне порівняння;

2) заперечно-протиставне метафоричне порівняння;

3) сполучниковий порівняльний зворот;

4) сполучникове порівняння при однорідних членах речення [20, с. 170].

Властивість компаративних конструкцій такого типу передбачає позначення предмета, явища чи дії не шляхом прямої вказівки, а за допомоги опосередкованої назви, тобто в метафоричному значенні. Інколи моделі подібного типу можуть набувати властивостей аналогії в разі накладання кількох метафоричних порівнянь в одне речення.

Другий різновид компаративних конструкцій властивий лише двом типам речень: реченням, де іменною частиною мови або інфінітивом виражається і підмет, і присудок; речення з двома однорідними присудками.

Конструкції четвертого типу є найбільш поширеними, їх головною ознакою є використання порівняльних сполучників і неможливість підмета набувати порівняльної сполучникової форми.

До конструкцій четвертого типу уналежнено:

1) порівняння тотожності при однорідних членах речення за допомогою сполучників *як, наче, немов, ніби* та ін.;

2) порівняльне заперечення тотожності окреслених понять із використанням сполучників *не так, як; не тільки, як* та ін.;

3) порівняльні конструкції, які вживаються під час зіставлення кількості, якості або міри;

4) порівняння як різновид протиставлення за допомоги сполучників *не те що ..., а й навіть; не те що ..., а й та* ін. [20, с. 170].

На основі опрацьованого матеріалу можемо зробити висновок, що наявність численних спроб класифікувати різновиди компаративних конструкцій та з'ясувати їхню структуру є прямим підтвердженням складності досліджуваної лінгвістичної категорії.

1.2.3. Функціонально-стилістичний аспект дослідження порівнянь. Актуальною є й проблема розмежування функцій порівняльних конструкцій. Науковці в різні часи визначали диференційні функції компаративізмів. Передумовою цього було те, що вчені досліджували порівняння із різних ракурсів та брали до уваги функціонально-стилістичний аспект.

У наукових колах традиційним є енциклопедичне визначення функції компаративних конструкцій, у якому зазначено, що «завдяки рухливості лексичної семантики, порівняння часто лежать в основі утворення інших художніх засобів – епітетів, метафор, гіпербол, паралелізмів тощо» [68, с. 507].

У процесі дослідження лінгвісти XIX ст. розглядали порівняння як предмет мовної фігури та визначали дві основні функції:

- а) функцію дії;
- б) функцію пояснення [14, с. 48].

Із розвитком лінгвістичної науки розширювалися й аспекти дослідження. Науковці прагнули вивчати порівняльні конструкції через різні призми сприйняття. Були проведені дослідження на основі багатьох мов, як-от: англійська, французька, німецька, російська, польська, італійська та ін.

Процес довготривалого дослідження уможливив вивчення основних функцій компаративних конструкцій:

- а) пояснення;
- б) конкретизація;
- в) підкреслення;
- г) підсилення твердження порівняльної форми;
- г) прикрашання творів або текстів компаративними конструкціями;

- д) економія думки;
- е) деталізація окресленого поняття;
- є) надання обраним процесам більшої наочності зображення

[14, с. 48].

Окреслені функції не є вичерпними, оскільки у процесі використання мови функції порівняння теж модифікуються в більш нові форми.

Необхідно наголосити на тому, що зазначені функції є різновидом лише мовних компаративів. У науковій літературі використовують інший аспект функціонування порівняльних конструкцій – мовленнєвий. Детальним дослідження таких функцій займалася М. Конюшкевич. Науковець визначила зовнішньомовні та внутрішньомовні ракурси функціонування, зважаючи на їхню роль у тексті чи мові. Для кожної групи порівнянь дослідниця визначає різні функціональні властивості. Так, до системи порівняльних конструкцій зовнішньомовного типу належать дві основні функції: концептуальна й вербалізація пізнання. Систематизація функцій внутрішньомовних порівнянь ґрунтована на семантичному аспекті та моделі їхньої побудови. Звідси, М. Конюшкевич визначає такі функції внутрішньомовних компаративних конструкцій:

- а) моралізації;
- б) словотворення;
- в) стилетворення;
- г) характеристичності;
- г) структурування.

Загалом погляди мовознавців та літераторів на коло функціонування компаративних конструкцій є доволі ідентичними, бо представники різних наукових галузей функцію пізнання невідомого визначають основною. Адже саме компаративні конструкції дають змогу

не лише посилити емоційний вплив на читача, але й допомагають повноцінно розкрити зміст обраного поняття в зіставленні з іншим предметом чи явищем.

Сьогодні лінгвісти акцентують свою увагу на антропоцентричному аспекті дослідження. Така позиція зумовлена тим, що саме цей напрям роботи дає змогу простежити природовідповідний процес створення мовної картини світу. Окреслена тенденція процесу пізнання стала підґрунтям для нових відкриттів і розв'язання проблемних питань.

На основі антропоцентричної концепції З. Попова та Й. Стернін запропонували таку класифікацію компаративних конструкцій:

- 1) порівняння-уявлення;
- 2) порівняння-схеми;
- 3) порівняння-поняття;
- 4) порівняння-фрейми;
- 5) порівняння-сценарії;
- 6) порівняння-гештальт [51, с. 36].

До другого типу зараховують конструкції, характерні здебільшого для творів художньої літератури, де важливу роль відіграють світобачення та рівень сприйняття читача. За допомоги таких порівнянь репрезентуються зовнішні ознаки, деколи – емоційний стан героя.

Зображення й опис просторових меж є характерним підґрунтям для використання порівнянь-схем. Географічні назви та їхні межі можуть зіставлятися з предметами чи явищами, які можуть бути несумісними з позиції логіки. Конструювання подібних форм залежить від уяви письменника.

Модель порівняння-поняття виконує, на нашу думку, основну функцію компаративних конструкцій. Конструювання зіставлення

подібного типу дає змогу акцентувати увагу саме на позначенні й поясненні окресленого явища з виокремленням характерних ознак.

Порівняння-фрейми є складним і багатоаспектним явищем, оскільки передбачає об'єкт (те, що порівнюють) у різноплановій позиції із можливістю варіативної інтерпретації. Предмет зіставлення може бути багатовимірним, його розкодування залежатиме від контексту.

Умовно порівняння-сценарії можемо співвіднести із порівнянням у формі підрядного речення (за класифікацією Л. Мацько). Останній різновид класифікації компаративних конструкцій є багатоаспектним, передбачає комплекс мисленнєвих дій та передбачає багатоступеневу порівняльну одиницю [51, с. 44].

Автори класифікації наголошують на тому, що її позиції можуть бути значно розширені, спираючись на різні аспекти людського життя (вік, національність, професію, діяльність та ін.).

Окремо можемо визначити особливу функцію порівнянь у художньому тексті, яка полягає у створенні ідіостилу того чи того письменника. На важливості такої функції наголошували Д. Александрова, Е. Большакова, Н. Макарова та ін. [14, с. 35]. І це справедливо. Адже кожен письменник має власний унікальний ідіостиль, процес аналізу таких засобів дає змогу простежити характерні риси окремо дібраного фактичного матеріалу й функціонування відповідного лінгвістичної явища.

Висновки до першого розділу

Категорія порівняння є багатовимірним і різнобічним напрямом у науці загалом, оскільки різні галузі знання прагнуть повністю висвітлити значення та функціонування процесу зіставлення. Серед них такі науки, як-от: філософія, літературознавство, мовознавство тощо.

Порівняння є поширеним засобом комунікації не лише в художній літературі, а й у повсякденному мовленні, що спричинило порушення ряду проблемних питань у наукових колах стосовно принципів їхньої класифікації й окреслення меж функціонування.

Аналіз наукової літератури дав змогу виокремити основне витлумачення порівнянь у лінгвістиці, ґрунтована на його аналізі як фігури, що полягає в зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших.

Остаточно не визначенною залишається проблема номінації структурних елементів порівняння. Деякі варіанти назв є абстрактними, що унеможливує повноцінне розкриття ролі структурних компонентів. Тому більшість науковців вважають традиційною моделлю номінації на позначення суб'єкта (основи), ознаки, об'єкта (образу) зіставлення.

Диференційні погляди на формально-граматичні особливості стали причиною появи низки класифікаційних схем відповідно до формально-граматичних особливостей. У зв'язку з неоднозначними поглядами лінгвістів щодо диференціації порівнянь акцентуємо увагу передусім на семантичному, структурному, функціонально-стилістичному аспектах вивчення відповідної лінгвістичної категорії. На основі семантичних параметрів традиційно виокремлюють логічні й образні порівняння, які в різних наукових студіях кваліфіковані по-різному.

Із огляду на формально-граматичні особливості спостерігаємо увагу дослідників до так званих сполучникових / безсполучникових зразків.

До основних функціонально-стилістичних параметрів уналежнюємо такі функції, як-от: пояснення невідомої інформації, конкретизація обраного об'єкта, підкреслення головної ідеї стосовно прагнення автора, надання художнім творам стилістично-зabarвленого тону, підсилення наочності головної ідеї. Визначити єдину систему функціонування порівняльних моделей неможливо, бо процес дослідження відповідної мовної категорії ґрунтований на різних аспектах.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОРІВНЯНЬ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ Г. ГУСЕЙНОВА

Визначальним напрямком сучасної лінгвостилістики є дослідження мовотворчості письменників, їхнього самобутнього мовомислення з властивими саме їм тими чи тими мовностилістичними пріоритетами. Особливу ж увагу в цьому аспекті привертають творчі індивідуальності з різнобічними літературно-мистецькими вподобаннями. Однією з таких непересічних постатей в українському мовно-літературному просторі можна справедливо вважати Григорія Гусейнова – яскравого представника сучасності, чия творчість займає особливе місце у вітчизняному літературному процесі й переконливо демонструє творче оновлення української літератури останніх десятиліть. Як справедливо зауважує Н. Мельник, «Сьогодні літературний процес – це не лише калейдоскоп відомих та нових імен, це, перш за все, творчий експеримент, пошук шляхів до сучасного розуміння значення літератури в житті людини, змісту і форми художнього твору, ролі письменника в суспільстві. Саме тому сучасна українська література відзначається жанровою різноманітністю, ідейною багатогранністю» [32, с. 131].

Творчий доробок Григорія Гусейнова репрезентує об'єктивну інформацію про довкілля й водночас засвідчує суб'єктивне, авторське, ставлення до тієї чи тієї реальності, а відтак – вирізняється потужним стилістичним потенціалом. Розмаїті стилістичні ресурси дають змогу посилити враження від висловленого, актуалізувати увагу адресата, вплинути на його розум та емоції. Письменник, репрезентуючи свою творчу манеру, активно послуговується різними стилістичними засобами,

висловлює свою авторську позицію через відповідні почуття, емоції, оцінку і т. ін., зокрема й уміло посилює виражальні можливості мови за допомогою порівнянь. І це цілком закономірно. Адже порівняння є одним із найпоширеніших шляхів у вираженні не лише художнього, а й повсякденного мовлення. Такий підхід загалом пов'язують із тим, що порівняння (компаратив) здебільшого розглядають як тропеїчну фігуру, що за допомогою мовного зображення представляє предмет, людину чи певне явище через найхарактерніші ознаки, які є властивими для інших [31, с. 359].

Творчість Григорія Гусейнова є цінною джерельною базою для дослідження компаративів, адже дозволяє простежити і структурно-семантичне розмаїття порівнянь, використовуваних у тому чи тому тексті, і «майстерність письменника, своєрідність авторського стилю, щирість, відвертість, уміння відтворити культурну атмосферу минулого» [32, с. 140–141].

Порівняння, якими послуговується письменник у свої творчій діяльності, не є однотипними ні у структурному, ні в семантичному плані. Вони доволі строкаті. До того ж, як уже зазначалося в першому розділі, спостерігається різнобій і в самих наукових підходах щодо систематизації порівнянь. Наприклад, Н. Шаповалова свого часу висловила думку, що сучасна українська мова вирізняється широким спектром порівняльних відношень, проілюстрованих такими граматичними формами, як-от:

- 1) орудний відмінок іменників (займенників) у порівняльному значенні;
- 2) прислівники із префіксом *no-*;
- 3) прикметники, прислівники із суфіксами *-уват(-юват-), -аст(-яст-), -ист-*;

- 4) прикметники із суфіксальними морфемами *-видний, -подібний*;
- 5) складні прикметники, що містять компоненти *-головий, -зубий, -крилий* тощо;
- 6) синсемантичні слова на зразок *схожий, подібний, здаватися, скидатися* тощо;
- 7) порівняльні сполучники;
- 8) модально-порівняльні частки частками [74, с. 38].

У сучасній лінгвістиці розглядають також чи то закономірності вияву порівняння у структурі простого речення [18, с. 223], чи то формально-граматичні та семантико-синтаксичні особливості порівняльних конструкцій у структурі складнопідрядного речення [58, с. 16]. Такі питання є проблемними, дискусійними. Це стосується, зокрема, й диференціації таких різновидів, як підрядні порівняльні обставинні міри й ступеня; підрядні порівняльні обставини способу дії. Адже, загальновідомо, що порівняльні сполучники, за допомогою яких приєднується підрядна предикативна частина, не завжди засвідчують порівняльні смислові відношення. Наприклад: *Навіть коли наспівували зовсім незнайоме, він гарно, нота за нотою, підбирав мелодію, а далі вигравав так майстерно, наче він завжди її виконував* (6, с. 335); *Вона розповідала про свої враження таким чином, ніби пише не з європейської країни, а з екваторіальної Африки* (4, с. 54); *На мене дивно подивилися так, як люди дивляться на ворога чи останню наволоч* (7, с. 43); *Ці дні пролітали так нечутно, наче кішка пройшла своїми м'якими лапками* (6, с. 126); *Микола Львович усміхнувся й мовив ледь чутно, наче він боявся перервати розповідь* юного Владиславського-Падалки (4, с. 8); *Час швидко летів, як шлях летить з-під копит* (6, с. 380); *Сто тисяч мовчазних дядьків тупцювало посеред нічного мегаполіса, наче сповнена передчуттів армія тримала курс у бік*

найближчого фронту (7, с. 17) тощо. На нашу думку, лише дві останні ситуації демонструють зіставлення на основі відповідних ознак: *час летить швидко > шлях летить швидко з-під копит; сто тисяч мовчазних дядьків тупцювало посеред нічного мегаполіса > наче сповнена передчуттів армія тримала курс у бік найближчого фронту*. Решта ситуацій ілюструє чи то відношення способу дії, чи то означальні і т. ін. відношення. Пор. також: *Дехто з солдатів помахали руками, ніби всі тимчасово прощалися* (6, с. 91); *В палатах солдати, довго після операції не приходили до тями, марили, продовжували воювати, пронизливо кричали, ніби підтримували себе прокляттями* (6, с. 284); *Далі він якийсь час повільно рухав губами, ніби проказував нечутні йому самому слова, на давно всіма забутій мові шумерів* (6, с. 17); *Знечів'я Шкіпер з кінця в кінець снував садком, наче він запутував сліди* (6, с. 401). З огляду на складність проблеми й неможливість її розв'язання в межах запропонованого магістерського дослідження, гадаємо, порівняння у структурі складного речення має стати об'єктом у подальших наукових розвідках. Наразі плануємо зосередити ґрунтовну увагу на порівняннях у структурі простого речення.

Подекуди як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники вдаються до систематизації порівняльних конструкцій на основі способу граматичного поєднання компонентів, диференціюючи, відповідно, сполучникові / безсполучникові різновиди [35, с. 162]. На думку О. Молчко, «формально-семантичним критерієм такого поділу є саме спосіб синтаксичного зв'язку в межах кожної конкретної конструкції безсполучниковий чи сполучниковий» [35, с. 162]. Така класифікація не є загальноприйнятною, однак підтримується великою кількістю науковців, а тому вважаємо за доцільне систематизувати дібраний фактичний матеріал з урахуванням граматичного поєднання елементів (зі сполучниками / без

сполучників). У зв'язку зі сказаним вище всі порівняння, якими послуговувався Григорій Гусейнов у досліджуваних творах задля репрезентації й оцінювання тих чи тих реалій об'єктивної дійсності, ми розглядатимемо у межах двох груп:

- 1) сполучникові порівняння;
- 2) безсполучникові порівняння.

2.1. Сполучникові порівняння

Сполучникові порівняння зазвичай ототожнюють із порівняльними зворотами, які у структурі простого речення розглядаються як відокремлені члени речення, використовувані задля яскравішого й наочнішого визначення характеристики того чи того предмета або його ознаки через зіставлення. Пор.: Порівняльний зворот – це відокремлений член речення, який вживається в реченні зі спеціальною семантико-синтаксичною функцією [18, с. 223]; Порівняльний зворот – частина простого речення, що являє собою поєднання повнозначного слова та компаративного сполучника і виражає значення зіставлення [68, с. 467]. Із позиції О. Молчко, сполучниковим, або розгорненим порівнянням, варто вважати конструкцію «з лексично вираженими сполучним елементом, суб'єктом (*comparatum*) і об'єктом (*comparandum*); основа порівняння (*tertium comparationis*) може бути, як відомо, експліцитною чи імпліцитною» [34, с. 162]. Такі конструкції в письменницькому творчому доробку виявляються доволі продуктивними. Наприклад: **Як і мені**, їй було смішно в місцях, де насправді не сміявся ніхто, і зовсім не смішно, де всі рвали боки (7, с. 96); *Пройде багато років, я стану, як він* – невпевнена в собі залякана особа (7, с. 3); *Але хто ще має такий гидотний характер у Городищі, як Онищенко* (7, с. 103); *Інна була закохана в мене, як і я в Таню* (7, с. 86);

Лекція відбудована до останнього слова, **ніби віри** (1, с. 139); *Особливо догоджала одна з них, вона не зводила очей з Василя, і він уміло, **ніби диригент**, до цього її заохочував* (1, с. 115); *Ми стали в школі **ніби зайвими*** (1, с. 89) тощо. У таких ситуаціях «встановлюється ступінь схожості чи відмінності між предметами одного класу, беруться до уваги всі властивості, якості, ознаки порівнюваних предметів, проте акцентується на чомусь одному» [21, с. 604]

Письменник майстерно оперує як логічними, так і образними порівняннями задля передачі відповідної інформації реципієнтові. Вони мають різні структурно-семантичні особливості, є не однотипними щодо морфологічного вираження (наприклад, *як і мені; як і я в Таню; ніби віри; ніби зайвими*), демонструють розгалужений діапазон застосування. Окрім того, відрізняються не лише якісно (об'єктом, ознакою чи то образом порівняння), а й кількісно (компонентним складом), що дало нам підстави диференціювати порівняльні звороти на непоширені (елементарні, мінімальної структури) та поширені (неелементарні, багатокомпонентної структури). Наприклад: *Раділи, **ніби діти**, коли набігав вітерець чи починався дощ* (6, с. 331); *Поруч з ним сиділа онучка в гарному капелюшку і одязі, **як курсистка*** (1, с. 62); *Людина, коли заговорить про секретаря управи, – **як і дерево**, з часом міняється, це нормальна річ, інакше можна всохнути, але те, що відбувається з Андрієм Онищенком, я не розумію: його викрутаси насторожують* (6, с. 256); *Пустотливий промінь сонця зупинився у зеленій гуцині, та лиш здалеку придивлявся до сивої, **мов туман той, борода*** (1, с. 30); *Очі блищать, **ніби політі олією*** (7, с. 81); *Уявляєш, я лисий, **наче листок паперу*** (7, с. 45); *Всі троє в родині росіянок мали помітно татарські обличчя з чіткими виразними рисами, **наче вирізьблені з темного сучкуватого дерева*** (6, с. 212) тощо.

2.1.1. Неповищені порівняльні звороти. До них зараховують здебільшого порівняння, що передбачає мінімальну структуру – поєднання порівняльного сполучника з компонентом, вираженим повнозначною частиною мови, які загалом реалізують значення зіставлення. Наприклад: *Врешиті-решит, один до старості мав густу, хоча й зовсім сиву шевелюру, а другий був, як коліно, лисим* (2, с. 8); *Він тепер попереду всіх ніс великий оберемок примітивних інструментів, що ними нібито слід було зрізати товсті, як палець, стебла щиріці та колючого осоту* (6, с. 35); *Ніби мумія, щось передчуваючи, того вечора приворотно дивився на вхідні клубні двері* (7, с. 97); *Завідувала клубом онука жандарма Рябабаби, що в старорежимні часи, ніби пам'ятник, постійно стовбичив на розі Німецької вулиці й постійно десятиліттями оббирав людей* (6, с. 277) тощо.

Такі конструкції митець використовує для опису загальної характеристики явищ, дій та персонажів або ж – для надання інформації, декодування якої потребує того чи того підтексту. На думку Д. Баранника, подібні порівняльні звороти – не лише граматичне, а й художньо-стилістичне явище, а відтак – у реченні вони часто бувають нечітко граматично адресовані, можуть мати подвійну синтаксичну природу» [3, с. 10].

З огляду на морфологічні особливості конструювання неповищених порівняльних зворотів, зауважимо: у творчому доробку Григорія Гусейнова досить активно використовуються порівняльні звороти, що передбачають поєднання компаративних сполучників *як, ніби (нібито), мов (мовбито), начеб (неначебто)* тощо переважно з іменником у формі називного відмінка, наприклад: *Спробував підняти, але вантаж був занадто тяжким, ніби каміння* (6, с. 99); *Мій чоловік палив, як паровоз, тому дуже люблю запах тютюну* (6, с. 311); *Наче*

кошеня, став ходити слідом, поки не помітила тильної уваги до своєї персони (7, с. 82) тощо. Подекуди це може бути прийменниково-іменникова граматична форма: *Коли ніготь грузне, немов у тісто, то ще кавун зелений, як бубон* (5, с. 80) (пор.: субстантивний компонент, уведений у структуру предикативної одиниці за допомогою порівняльного сполучника, характеризується граматичним значенням знахідного відмінка). Такі субстантивні компоненти, що являють собою відповідні образи, які письменник малює в уяві адресата, демонструють і розмаїті семантичні особливості, оскільки своєрідні образи зіставлення використані на позначення різних реалій об'єктивної дійсності, що іноді виявляються навіть важко зіставляваними. Подекуди логічні зв'язки між суб'єктом та об'єктом зіставлення є невідповідними. Такий стилістичний прийом може слугувати увиразненням авторського бачення світу й сприяє появі так званих індивідуально-авторських порівнянь.

На основі тих чи тих ознак відповідна реалія, що слугує основою зіставлення, репрезентується через найрізноманітніші образи, найчастіше пов'язані з бурхливим повсякденним життям, так би мовити, артефактами: *Гуртожиток гудів, наче вулик* (7, с. 38). Щоправда, подекуди не все так просто, як здається на перший погляд. Адже адресатові іноді важко декодувати запропоновану інформацію, оскільки не вистачає певних знань про ту чи ту реалію. Наприклад: *Вона ж спокійно спостерігала як я поволі складаюся удвоє, ніби цизорик* (7, с. 79), де *цизорик* – це «складний багатофункціональний ніж, що складається удвоє» [65, с. 894]. Очевидно, така інформація розрахована не на будь-якого читача. І відповідний образ може виникнути в уяві лише підготовленого адресата, що зможе правильно сприйняти й осмислити (через зіставлення) те, що хотів продемонструвати письменник. За допомогою таких конструкцій автор підкреслює іронічне ставлення до

зображуваної ним дійсності, порівнюючи при цьому логічно несумісні реалії (пор.: істота порівнюється з неістотою). Інший приклад: *Підняв голову: на десятиметровій цистерні, ніби лялька, сиділа невеличка столітня бабуся* (6, с. 102). Пор.: зазвичай лялька асоціюється з красою, однак у межах відповідного контексту образ ляльки проектується на «невеличку столітню бабуся», імовірно, актуалізується ознака «непорухності, неспроможності здійснювати будь-які рухи».

Подекуди письменник використовує, так би мовити, традиційний порівняльний зворот для нетрадиційного зіставлення, унаслідок чого й досягає бажаного стилістичного ефекту, як-от: *Вже на вулиці, озирajući чорне, мов смола, небо, Сьома згадав популярну довоєнну пісеньку* (6, с. 130) (порівняльний зворот *чорні, як смола* зазвичай використовують для зображення зовнішньої характеристики людини чи тварини (*чорні, як смола, брови; чорне, як смола, волосся* тощо).

У поодиноких ситуаціях письменник використовує й інші усталені порівняльні звороти, десь-не-десь модифікуючи їх. Наприклад: *Історія та згодом на всі лади переповідалася в місті, як казка* (1, с. 76) (пор.: *історія* (основа) *переповідалася* (ознака), *як казка* (образ), тобто звичайна історія доповнювалася, змінювалася, набувала міфічності тощо). Інший приклад: *Після випитої горілки він міг почати гамселити себе в груди й повторювати, ніби платівка: «Я – комуніст!»* (6, с. 132), де повторювати, ніби платівка набуває семантичної неподільності – «безперестанку говорити одне й те ж».

Заслуговує на увагу те, що внаслідок зіставлення відповідної реалії митець апелює до компаративних артефактових образів, пов'язаних із географічними об'єктами, як-от: *Мені Білаш на концерті здавався велетенським, як гора* (7, с. 29); *Мені ця кімната здавалася безкрасю, наче море* (7, с. 132). Пор.: *гора* – «значне підвищення над навколишньою

місцевістю або серед інших підвищень; велика кількість чого-небудь складеного в купу; багато чогось», тобто зіставлення відбувається на основі розмірних характеристик (*Білаш* (основа) > *здавався велетенським* (ознака) > *як гора* (образ); море – «великий водний простір, оточений суходолом» (*кімната* (основа) > *здавалася безкраюю* (ознака) > *як море* (образ). Інші приклади: *Ти от згадай номер клоуна Попова: ареною в темряві бігає промінь світла й стає досить великою плямою, ніби поляна* (7, с. 40); *Дім стоїть обабіч, ніби на півострові, в затишку замиських дерев* (5, с. 75) тощо.

Використовувані письменником порівняльні звороти засвідчують й компаративні образи, що апелюють до тих чи тих атмосферних явищ і характеризують зовнішні / внутрішні властивості суб'єкта дії, що здебільшого є назвою істот, рідше – неістот, як-от: *Блискаючи білими, ніби сніг, зубами, казав він жінці, яка не уявляла в якій ситуації щойно знаходилася* (6, с. 138); *Дівчина, ніби блискавка, вела гайдамаків на неприступні мури* (5, с. 8); *Вода у озері й у найспекотніше літо залишалася, як крига, дуже холодною* (6, с. 342) тощо. Якщо в першій ситуації автор вдається до використання компаративної конструкції для репрезентації портретної характеристики, то в останній – для температурної, актуалізує експліцитні атрибутиви: у першому разі – *білий*; у другому – *холодний* (пор.: *білий, як сніг; холодний, як крига*).

Як свідчить дібраний фактичний матеріал, письменник досить часто продукує непоширені порівняльні звороти з зоонімічним компонентом, зіставляючи здебільшого людину (людей) із представниками тваринного світу. Наприклад: *Щойно колона наблизилася, стало ясно, що під конвоєм густою валкою женуть, ніби худобу, кілька тисяч жінок* (6, с. 51); *Хтось навіть переказував його слова про те, що на війну армію веде не любов до вітчизни чи навіть*

бажання поживитися, а ординарний барабан, він людей жене на смерть, ніби отару (6, с. 375) тощо. Наразі проводиться паралель між певною кількістю (множинністю) предметів (*кілька тисяч жінок; людей*) з предметами, що так само репрезентують множинність, збірність (пор.: *худоба* – «чотириногі свійські сільськогосподарські тварини»; *отара* – «великий гурт овець, кіз»). Обидва зооніми непоодинокі використовувані в порівняльних конструкціях, про що свідчать і спеціальні позначки у тлумачних словниках. Щоправда, ознака, на основі якої відбувається зіставлення, повсякчас модифікується. Однак можна говорити про те, що автор висловлює негативно оцінку зображуваному. Причому непоширені порівняльні звороти з негативно оцінною семантикою вирізняються продуктивністю: актуалізуються як зооніми, що пов'язуються з побутовими реаліями українців, так і ті, які є для них екзотизмами. Наприклад: *Не поводи себе, як курка* (7, с. 103); *Малим Шкіпер любив тут ловити малесеньких, ніби мухи, жабенят з червоними черевцями* (6, с. 403); *Й ось тепер невеличкий, схожий на цигана, хлопець, наче мавпа, висів на металевих прутах з іншого боку клітки* (6, с. 385); *В останній момент чимало зуміло вирватися, і тепер некерований натовп, наче саранча, сунув у бік Дніпра* (6, с. 78). У першій ситуації суб'єкт дії, виражений імпліцитно, зіставляється з куркою. Ознака також прихована. Вочевидь, можна говорити про відповідну поведінку, що не викликає захоплення (пор.: усталена порівняльна конструкції *як курка з яйцем*, а також інші фразеологізми з негативно оцінним значенням: *мокра курка* – «про жалюгідну на вигляд або безвольну, нерішучу людину»). Імовірно, письменницький контекст можна перефразувати на конструкцію, ускладнену поширеним порівняльним зворотом: *Не поводи себе, як сіпа курка*, тобто як жалюгідна або безвольна, нерішуча людина. У другому контексті

внаслідок зіставлення виникає образ мавпи на основі ознаки «безпроблемно висіти на чомусь» (пор.: у переносному значенні *мавпа* – «людина, що сліпо наслідує чужі звички, вчинки»). В останній ситуації письменник актуалізує усталений порівняльний зворот, супроводжуваним дієсловом *сунути* (пор.: *сунути, як саранча* – «великою масою сунути, лізти куди-небудь», а *саранча* в переносному, зневажливому розумінні – «велика кількість людей як уособлення зажерливої і руйнівної сили»). Цілком закономірною є основа відповідного зіставлення (*натовп* – «велике неорганізоване скупчення людей»).

У ролі компонента-зооніма зрідка використовуються лексеми на зразок *птаха, голуб, крук* тощо. Наприклад: *Незважаючи на молодість, дивак прославився: на модерному апараті літав, ніби птах* (7, с. 58); *Здавалося, він ось-ось полетить над земним натовпом, а з обох його рукавів випурхуватимуть, наче голуби, листки чистого паперу* (5, с. 121); *Думки, ніби круки, копували, кружляли, але пристану та спокою так і не знаходили* (3, с. 17) тощо. Зіставлення відбувається переважно на основі ознаки, репрезентованої дієсловом руху (*літати, кружляти* і т. ін.), тобто чийсь рухи порівнюються з рухами відповідних представників тваринного (пташиного) світу. Частина таких порівняльних зворотів також отримала статус усталених, або стійких, порівнянь (пор.: *налетіли, мов круки* – «зненацька, неочікувано»), демонструє зіставлення на основі суміжності ознаки дії. За допомогою подібних компаративних компонентів (лексем із пейоративним семантичним навантаженням) письменник засвідчує власне ставлення до того чи того об'єкта.

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави констатувати: письменник добре усвідомлював те, що людина сприймає дійсність через

світ речей живої / неживої природи, а з-поміж об'єктів живої природи заслуговує на увагу не лише фауна, але й флора. Звідси, відповідно, натрапляємо й на низку порівняльних конструкцій із компаративним компонентом фітонімом, що чи то передає загальне уявлення про реалію, чи то репрезентує конкретне найменування. Наприклад: *Як трава, я тихенький такий* (2, с. 8); *Червона від сорому, **наче мак**, Єлька не знала, куди подітися, і понад тиждень не показувалася на очі Шкіперові* (6, с. 212); *Бессарабців з темними, **наче терен**, голодними очима Шкіпер постійно бачив біля селищної крамнички* (6, с. 359) тощо. Пор.: у першій ситуації порівняльний зворот є результатом трансформації усталеної конструкції *тихіший від води, нижчий від трави*», за якою письменник закріплює традиційне значення – «про того, хто поводитьсь дуже скромно, виявляє покірність, є тихим, непомітним»; решта ситуацій актуалізує кольористичну ознаку зіставлення: (*Єлька* (основа) > *червона* (ознака) > *як мак* (образ); *бессарабці* (основа) > *темними очима* (ознака) > *як терен* (образ).

Діапазон образів (того, з чим порівнюються відповідні об'єктивні реалії) у творчому доробку Григорія Гусейнова досить широкий і не вичерпується артефактами, зоонімами й фітонімами. Ідеться також про компаративні образи, що виникають на основі найбільшої спорідненості й апелюють до особи. *Це люди, **наче сироти**, плетуться десь у хвості, боячись будь-якої миті вигулькнути за невідомою межею, наодинці з собою* (6, с. 17); *Автор «Ревізора» характеризував «одноборцинка» як людину віддану нації, зокрема, історичній, чутливу, **наче дитина*** (1, с. 118) та ін. Причому репрезентовані образи стосуються різних вікових і статусних категорій.

Досить часто натрапляємо на компаративні образи, пов'язані з професійною діяльністю. У такому разі актуалізуються й відповідні

лексеми – назви професій. Наприклад: *Особливо догоджала одна з них, вона не зводила очей з Василя, і він уміло, **ніби диригент**, до цього її захолював* (7, с. 115); *Найрозумнішою у нашій кімнаті була Інна, яка керувала нашими грошима, **ніби бухгалтер*** (7, с. 142); *Цистерна була облита олією, слизька й бридка, але хлопець не пошкодував своїх парусинових штанів і став, **наче циркач**, дряпатися нагору* (6, с. 101) і т. ін. Варто, очевидно, зазначити, що такі порівняльні звороти є здебільшого індивідуально-авторськими, оскільки репрезентують особливе письменницьке бачення певного явища, акцентують увагу на тій чи тій ознаці, важливій для авторського світобачення, однак не завжди. Пор.: *Василь* (основа) > *уміло* (ознака) > *ніби диригент* (образ), де *диригент* – «керівник колективу виконавців в оркестрі, хорі або балетному спектаклі», тобто від дій відповідного суб'єкта залежить кінцевий результат, він має бути віртуозом. Конструкція *ніби диригент* отримала статус усталеного порівняння.

Окрім того, у творчому доробку автора наявні й такі порівняльні звороти, у структурі яких функціонують субстантиви, що мають статус власних назв. Наприклад: *В колоні, помітний здалеку, на голову вищий від інших, **наче Гулівер**, крокував інженер хлібозаводу Семен Дашевський* (6, с. 195); *Настя повела її до німця-комірника, напівсонного, немолодого чоловіка в окулярах, який цілими днями, не витикаючи носа, **ніби Гобсек**, сидів перед свого шпитального багатства* (6, с. 251). Зіставлення власних художніх героїв із відомими літературними персонажами посилює стилістичний ефект, модифікує асоціативні зв'язки й спонукає читача домислити ту чи ту ситуацію. Скажімо, найменування *Гулівер* – головний герой тетралогії Джонатана Свіфта «Мандрі Гулівера» – зазвичай використовують для означення того, хто вирізняється великим зростом, хоч він був людиною звичайного зросту, а велетнем – лише в

очах ліліпутів (пор.: *Семен Дашевський* (основа) > *на голову вищий від інших* (ознака) > *наче Гулівер* (образ); *Гобсек* – головний персонаж однойменної повісті Оноре де Бальзака, що його називають «людиною-векселем», «золотим істуканом» через притаманні йому збиткові інтереси пор.: *німець-комірник* (основа) > *сидів перед свого багатства* (ознака) > *ніби Гобсек* (образ). Подекуди у функції компаративного образу функціонує лексично неподільне сполучення, що є поєднанням прізвища та імені, як-от: *На сцені солістка, як і Едіта П'єха, вміло піднімала руку* (7, с. 86), де *Едіта П'єха* – «естрадна співачка; народна артистка Радянського Союзу».

Творчий доробок Григорія Гусейнова засвідчує ситуації, у яких непоширений порівняльний зворот, уведений у структуру речення за допомогою компаративних сполучників, має не іменникову, а прикметникову (дієприкметникову) форму вираження. Почасти такі компоненти субстантивуються. Наприклад: *Борис ходив містом, ніби божевільний* (6, с. 326); *Море там, як мені здалося, не справжнє, ніби казкове, на ньому печать веселого адриатичного піратства* (7, с. 45); *І тут їм несподівано відкрилася моторошна картина, від чого обидва стояло нерухомо, наче вкопані, відчувши як кам'яніють їхні тіла* (6, с. 193) тощо. До того ж, зауважимо, вони ілюструють переважно усталені звороти, як-от: *ходити, як божевільний; стояти, як вкопаний*.

Зрідка натрапляємо на контексти, у яких відбувається модифікація порівняльного значення сполучника й перехід його до розряду часток. У такому разі поєднання *мов* (*як, ніби, начеб* тощо) та субстантивного компонента не ускладнюють структуру простого речення, а репрезентують предикативність. Наприклад: *Серце ніби співало, вимагало розрядки* (7, с. 141), де *ніби співало* – простий ускладнений присудок (порівняльний чи вірогідний відтінок значення).

Отже, у творчому доробку письменника представлений широкий діапазон непоширених порівняльних зворотів, уведених у структуру речення за допомогою порівняльних сполучників. Порівняльні сполучники зазвичай поєднуються із субстантивним компонентом, вираженим формою називного відмінка однини, рідше – прийменниково-іменниковою формою.

Письменник репрезентує як традиційні, так і індивідуально-авторські компаративні образи, ґрунтовані на артефактах, зоонімах, фітонімах та антропонімах, що, своєю чергою, засвідчують ті чи ті семантичні особливості.

2.1.2. Поширені порівняльні звороти. Такий різновид компаративних конструкцій вирізняється у творчості Григорія Гусейнова особливою частотністю. Їхньою характерною ознакою є увиразнення елементарної структури порівняльного звороту додатковим компонентом (компонентами), що не лише видозмінюють формально-граматичні показники, а й доповнюють, конкретизують, деталізують, уточнюють повідомлювану інформацію, зокрема й інформацію про ознаку й образ зіставлення. Наприклад: *Осі і зважай, що все в них за розкладом, а працюють чітко, ніби швейцарський годинник* (6, с. 156); *За два дні кавуни стають твердими, мов добре яблуко* (5, с. 80); *Осінь одягла жовте на зелене, й уже хтось, наче театральні декорації, ставив тіні* (6, с. 178) тощо. Пор.: *ніби годинник і ніби швейцарський годинник; мов яблуко і мов добре яблуко; наче декорації і наче театральні декорації*.

Поширені порівняльні звороти, що являють собою поєднання компаративних сполучників та атрибутивно-субстантивного словосполучення є інформативнішими, більш насаженими, увиразнюють ознаку зіставлення. Зауважимо, що такі зразки

відображають специфіку письменницьких поширених порівняльних зворотів, з-поміж яких чимало індивідуально-авторських. Наприклад: *Стрімко, ніби степовий кібець, він вискочив з-за паркану, похапцем зібрав клатті паперу в кишеню і побіг з підозрілого місця* (6, с. 20); *Всі ми, як дощові черв'яки, гриземо кожен свою дорогу* (7, с. 46); *Максим намагався робити свою справу з надзвичайною швидкістю, ніби справжній гонщик* (7, с. 153); *Довоєнне фото дрижить у тонких старечих пальцях Яра Славчука, наче вербовий листок* (1, с. 54); *Наче великі кораблі, впливли шматки грандіозного, аж ніби взятого синявою лісу, в херсонський розгонистий степ* (3, с. 31) тощо. У ролі атрибутивного компонента зазвичай виступають відносні прикметники (ніби *швейцарський* годинник; *наче театральні* декорації; *ніби степовий кібець*; *як дощові черв'яки*; *наче вербовий листок*), рідше – якісні (*мов добре яблуко*; *ніби справжній гонщик*; *наче великі кораблі*), що узгоджуються з поширюваним субстантивним компонентом у роді, числі й відмінку. Трапляються контексти, де атрибутивно-субстантивне словосполучення, уведене у структуру простого речення за допомогою порівняльного сполучника, ілюструє граматичну форму непрямого відмінка, як-от: *Мені здається, що рости псевдотузії стільки ж років, як і гарному дубові* (4, с. 8), де у структурі компаративу наявна і підсилювальна частка.

Уважаємо за необхідне наголосити на тому, що поширені порівняльні звороти, як і непоширені, демонструють компаративні образи, ґрунтовані на артефактах, зоонімах, фітонімах та антропонімах. Однак доволі часто актуалізуються ті чи ті артефактові компаративні образи. Наприклад: *Я був свідомий, що без надмірних претензій скромні кімнати гуртожитку й багато хто з нових знайомих затісні, як ранкова електричка* (7, с. 116); *Він, позираючи на них, раз у раз уявляв Валю, її*

світлі, ніби безхмарне небо, очі (6, с. 376) тощо. Пор.: *кімнати* (основа) > *затісні* (ознака) > *як ранкові електрички* (образ), не будь-які електрички, а ранкові, коли люди поспішають на роботу, у справах і т. ін.; *очі* (основа) > *світлі* (ознака) > *як безхмарне небо* (образ), адже небо може бути й іншим. Такі компаративні образи «дають змогу побачити щось нове, раніше приховане, у характеристиці відповідних реалій об'єктивного світу» [21, с. 604].

Поширені атрибутивно-субстантивні (двокомпонентні) порівняльні звороти містять у своєму складі прийменникову граматичну форму, що зазвичай зумовлено граматичними особливостями введення порівняльної конструкції у структуру речення, його формально-граматичними та семантико-синтаксичними особливостями. Наприклад: *Про Романова в селі переказували з презирством, як про білу ворону* (6, с. 298); *Й ось одного осіннього ранку, прокинувшись, Шкіпер побачив, як усе довкола за одну ніч закам'яніло й змінилося, наче в чарівній казці* (6, с. 231) тощо. Пор.: *як ворона* > *як біла ворона* (*як про білу ворону*); *наче в казці* > *наче в чарівній казці*. Вочевидь, при продукуванні таких порівняльних конструкцій письменник відштовхується від усталених конструкцій, зокрема й від стійких порівнянь (*наче в казці*).

Поширені порівняльні звороти, ґрунтовані на використанні атрибутивно-субстантивних сполучень слів, у мовотворчості письменника можуть ускладнювати свою структуру за рахунок ще одного атрибутивного компонента. У такому разі порівняльний сполучник приєднує до структури основного речення атрибутивно-атрибутивно-субстантивну модель. Наприклад: *В ті дня, коли ми були в «Асканії-Новій», тварини линяли, й великі иматки вовни загрозливо колихалися в бізонів на боках, наче ваговиті олімпійські медалі* (5, с. 117) (пор.: *наче медалі* > *наче олімпійські медалі* > *наче ваговиті*

олімпійські медалі); Розуміючи, що книжка може пропасти, автор охоче дарував її землякам: нехай його слово навертає читача до коренів і правди, **ніби тоненький зелений пагінець** (6, с. 374) (пор.: *ніби пагінець > ніби зелений пагінець > ніби тоненький зелений пагінець*) тощо. Задля зіставлення до уваги беруться кілька важливих характеристик чи то тієї реальії, яка зіставляється, чи то образу, що виникає в результаті зіставлення.

Заслуговує на увагу те, що увиразненню порівняльних атрибутивно-субстантивних сполучення слів десь-не десь сприяють інші атрибутивно-субстантивні утворення. Наприклад: *У той час я навіть не помічав, що Інна була надзвичайно квітучою, **ніби зібраний цвіт найгарніших квітів*** (7, с. 53). Пор. : *ніби цвіт > ніби зібраний цвіт > ніби зібраний цвіт квітів > ніби зібраний цвіт найгарніших квітів*.

Подекуди поширення атрибутивним компонентом пов'язується з субстантивно-атрибутивним словосполученням, де атрибутивні відношення, ґрунтовані не на узгодженні, а на відмінковому приляганні. Наприклад: *Біль не надто сильний, однак майже безперервний, **ніби обридливе дзижчання комара*** (6, с. 332); *Відразу, наче на замовлення, знайшлася комендант гуртожитку, але далі – глухі розбори, **ніби нескінченний наплив студентів*** (7, с. 140). Пор.: *ніби дзижчання > ніби дзижчання (яке? кого?) комара > ніби обридливе дзижчання комара; ніби наплив > ніби наплив (який? кого?) студентів > ніби нескінченний наплив студентів*.

Спостерігається також увиразнення структури непоширеного порівняльного звороту через уведення до його структури атрибутивно-субстантивного словосполучення. Наприклад: *Так само дивно було бачити румунські гарби, запряжені напівсонними волами з велетенськими рогами, **ніби гілля столітнього дуба*** (6, с. 150); *І якраз у*

цю мить над усією широчінню харківського неба, подекуди підпертому по-зимовому ледь померезжаним блідим лісом, над вутлим селянським возом, над усім білим світом пролунало урочисте «курли», **наче звук похідної труби** (1, с. 24) тощо. Пор.: *ніби гілля > ніби гілля дуба > ніби гілля столітнього дуба; наче звук > наче звук труби > наче звук похідної труби.*

Своєю чергою, поширений порівняльний атрибутивно-субстантивний зворот може конкретизуватися, деталізуватися через відповідний субстантив, репрезентований переважно прийменниково-іменниковою граматичною формою. Наприклад: *Не можна ж стрибати так на нього, як голодна блоха на Бобика* (6, с. 43); *В очах мерехтіло, в горі мішком висіло густе небо, наче гусячий суп з локиною, крізь хмари проглядалися низькі осінні зорі, вони також намагалися його в чомусь переконати* (6, с. 392); *Нічого не розуміє й тоді, коли – сонце б'ється у височині, наче дзеркальний короп у сачкові, – рушає на обридлий город чавити колорадського жука* (5, с. 6) та ін. Пор.: *як блоха > як голодна блоха > як голодна блоха на Бобика; наче суп > наче гусячий суп > наче гусячий суп з локиною; наче короп > наче дзеркальний короп > наче дзеркальний короп у сачкові.*

Зрідка двокомпонентна структура атрибутивно-субстантивного сполучення слів доповнюється адвербіативом, що може займати різну позицію щодо відповідних елементів. Наприклад: *Усе довкола було ненадійним, як південний сніг навесні* (6, с. 237); *Кавуни лежать на полі, мов розкидані безладно ядра* (5, с. 80). Пор.: *як сніг > як південний сніг > як південний сніг навесні; мов ядра > мов розкидані ядра > мов розкидані безладно ядра.* Наявні прислівники відрізняються не лише позицією, але й значенням: у першому разі – темпоральний; у другому – способу дії. До того ж у ролі атрибутивного компонента виступає не прикметник,

як зазвичай, а дієприкметник, що вказує на ознаку за дією (*розкидані*) й посилює стилістичний ефект.

Як свідчить дібраний фактичний матеріал, митець в опрацьованих текстах вдало послуговується й поширеними порівняльними зворотами субстантивно-субстантивної моделі. Такі зразки здебільшого передбачають поєднання двох повнозначних частин мови (іменників), причому одна з форм такого субстантиву – прийменниково-іменникове утворення. Наприклад: *Жорстоким саботажникам у світі повне роздолля, **ніби риби у воді**, вони мало чим ризикують, ховаючись за чужі спини* (6, с. 182); *Казав тоді Сьома, мружачись, **ніби кіт на сонці**, й Шкіпер охоче йому вірив, хоча неодмінно перепитував* (6, с. 150); *Про солдатів його мати казала: «Падають, **як листя з дерев**»* (6, с. 398); *В тіні біля них, не помічаючи нікого навкруги, сиділи та лежали потомлені, недоглянуті, в обмотках та зі скатками через плече, поголовно вистрижені червоноармійці, **ніби монахи з Тибету*** (6, с. 46) тощо. Пор.: *ніби кіт* > *ніби кіт на сонці* (М. в. одн.); *як листя* > *як листя з дерев* (Р. в. мн.); *ніби монахи* > *ніби монахи з Тибету* (Р. в. одн.). Подібні компаративи можуть модифікувати свою структуру через поширення прийменниково-іменникової форми атрибутивним компонентом. Наприклад: *Він пітнів, **наче піаніст у концертному залі**, коли побачив, що у першому ряду сидить його майбутня теща* (6, с. 411); *Семен ніяк не зміг звикнути до нового місця роботи та виглядав роззубленим, **ніби селянин у великому місті*** (7, с. 254) тощо. Пор.: *наче піаніст* > *наче піаніст у концертному залі*; *ніби селянин* > *ніби селянин у великому місті*.

Погляди науковців на останні зразки поширених порівняльних зворотів є суперечливими. Дехто з них наголошує на тому, що їх можна кваліфікувати і як контекстуально неповну підрядну порівняльну частину

у структурі складнопідрядного речення з порівняльними семантико-синтаксичними відношеннями, де пропущений предикат легко встановлюється з головної предикативної частини. Пор.: *Він нітнів, наче (нітніє) піаніст у концертному залі...* Інші наголошують на тому, що «порівняльний зворот ні в якому разі не слід ототожнювати з неповною підрядною частиною. Відмінність між ними міститься у структурному і суто смислового планах. У структурному плані відмінність ця полягає в тому, що підрядний компонент крім власне-порівнюваних величин містить додаткові, тобто він ускладнений власними структурними поширювачами, що зумовлюються різноманітними внутрішньореченневими чинниками. Сміслова різниця між підрядною порівняльною частиною і порівняльним зворотом міститься у специфіці їх залежності. Підрядний порівняльний компонент порівнює, зіставляє перебіг дії головної і підрядної частин, а порівняльний зворот становить один із різновидів залежності від того чи іншого компонента реченневої структури і вступає з ним у відповідні смислові відношення: атрибутивні, об'єктні, обставинні тощо» [18, с. 225].

Отже, Григорій Гусейнов активно послуговується поширеними порівняльними зворотами, організованими, як і непоширені, за допомогою порівняльних сполучників, що зазвичай увиразнюються атрибутивно-субстантивними компонентами як безприйменниковими, так і прийменниковими. Подекуди поширені компаративні звороти ілюструють використання атрибутивно-субстантивних ускладненої структури (за рахунок ще одного атрибутивного компонента, атрибутивно-субстантивних субстантивно-атрибутивних, субстантивно-субстантивних утворень, адвербіативів і т. ін. Поширені порівняльні звороти, як і непоширені, демонструють компаративні образи, ґрунтовані на артефактах, зоонімах, фітонімах та антропонімах.

2.2. Безсполучникове порівняння

Безсполучникове порівняння, вочевидь, найпростіше витлумачити як порівняння, уведене у структуру простого речення без порівняльних сполучників. На більш повне потрагування натрапляємо у праці О. Молчко, а саме: «Безсполучникове, згорнене порівняння, – це конструкція з лексично вираженими суб'єктом, об'єктом та основою порівняння (експліцитною чи імпліцитною). Відсутність сполучного елемента як синтаксичного показника уподібнення компенсується специфічною граматичною формою об'єкта порівняння, що вказує на порівняльні зв'язки в межах конструкції» [35, с. 162]. Послугуючись напрацюваннями своїх попередників, дослідниця говорить про різні лексико-граматичні способи вираження порівняльних зв'язків, у яких об'єкт порівняння виражений: 1) орудним відмінком іменника; 2) родовим відмінком іменника чи родовим відмінком іменника із змінним керуванням (метафора-порівняння); 3) прикладкою, 4) прислівниковою структурою з *по-*; 5) прикметниковою / прислівниковою структурою у формі вищого ступеня порівняння; 6) прикметниковою / прислівниковою / діеприслівниковою / дієслівною конструкцією у функції сполучного елемента конструкції із спільним семантичним компонентом (інваріантом) *виявляти подібність* [35, с. 162].

У творчому доробку Григорія Гусейнова досить продуктивним виявляється безсполучникове порівняння, кваліфіковане як описове порівняння, або описові порівняльні конструкції (про їх виокремлення йшлося вище). Наприклад: *Усе, що навкруги відбувалося, нагадувало кимось **поспіхом змонтований фільм** часів німого кіно* (6, с. 109); *Невеликого зросту, худий і неголений, з вусиками **на кшталт чаплінських** та тоненькою шиєю і характерним м'ясистим носом, що*

зробив його схожим на хижого птаха (6, с. 60); Повернення з Німеччини додому було **подібне до повернення з того світу** (6, с. 372); Він був **старший за неї** на двадцять два роки (5, с. 69); Родина бандуристів мала старшого сина Миколу та дочку Раю **молодшу від Бориса** (6, с. 293); За мить дівчата були в прохідному дворі, що виводив на Базарну вулицю, хоча кількахвилинна дорога **здавалася занадто довшою ніж зазвичай** (6, с. 203); *Життя* мінялося, ставало **суворішим** і ще більш **непередбачуваним ніж раніше** (6, с. 186) та ін.

Особливістю таких граматичних структур є те, що основним зовнішнім показником зіставлення виступає підпорядковане слово та лексема релятивної семантики. Ознаку компаративності ілюструють слова, що належать до лексико-граматичного класу прикметника (*подібний, схожий*) та дієслова (*нагадувати, скидатися, здаватися* і т. ін.) [22, с. 31].

Важливу роль у процесі конструювання компаративізмів відіграє саме семантико-морфологічний аспект. Відповідні лексеми не можуть самостійно реалізувати в конструкції повноцінне семантичне значення, а тому являють собою єдиний комплекс із залежними від них компонентами. Їм властиве «однозначне граматичне прогнозування заповнення, яке виявляється в тому, що слово компенсує недостатню семантику через приєднання іншого в певній граматичній формі, якою найчастіше буває той чи той відмінок залежного слова» [22, с. 31].

Описові порівняння з компонентом *схожий* передбачають наявність прийменниково-іменникової (субстантивної) граматичної форми, причому ця форма майже завжди передбачувана: прийменник *на* + знахідний відмінок чи то однини, чи то множини. Наприклад: *Це був цегляний, схожий на скриню, одноповерховий будинок у саду, суціль обставлений вартою* (6, с. 222); *Такою ж чорнотою відлякували задубілі,*

схожі на корчі, руки (6, с. 235); Тоді можна було вперше за багато днів вільно простягнути важкі, спухлі й майже неслухняні – *схожі на колоди* – ноги (5, с. 5). Зауважимо, такі описові (безсполучникові) порівняння легко трансформуються у сполучникові порівняльні звороти. Пор.: *схожий на скриню* > як скриня; *схожі на корчі* > як корчі; *схожі на колоди* > як колоди. Звідси, очевидно, їхня кваліфікація як згорнені порівняння (О. Молчко). Як і при сполучникових порівняннях, у них так само чітко простежуються: основа (те, що порівнюється); ознака (те, на основі чого порівнюється), образ (те, з чим порівнюється). Приміром: *будинок* (основа) > *цегляний* (ознака) > *схожий на скриню* (образ); *руки* (основа) > *чорнота, задубілі* (ознака) > *схожі на корчі* (образ); *ноги* (основа) > *важкі, спухлі, майже неслухняні* (ознака) > *схожі на колоди* (образ). Причому зіставлення відбувається як експліцитно, так і імпліцитно, приховано (*будинок, схожий на скриню* за формою); на основі не лише однієї, але й кількох ознак.

Описові порівняння у творчості письменника функціонують як синонімічні до сполучникових порівняльних конструкцій. Підтвердження цього можна вважати тотожні компаративні образи, що виникають у результаті зіставлення. Наприклад: *Записалася до агрошколи і його рудоволоса, схожа на мавпу, дочка* (6, с. 296); *В короткому протиборстві переміг, ясна річ, старший, схожий на ведмедя, Едуард* (5, с. 50); *Ріка визирала з-за верб і старанно кількома петлями поверталася між укритими темним мохом мовчазними гладенькими скелями, схожими на ведмедів, що з якоїсь невідомої причини враз поснули вічним сном* (6, с. 13) тощо. Пор.: *схожий на мавпу* і як мавпа; *схожий на ведмедя* і як ведмідь. У першому реченні порівняння на зразок як мавпа актуалізувало ознаку «здатність вправно рухатися»; у наведеному вище контексті *схожий на мавпу* актуалізує зіставлювані

портретні характеристики (і не лише кольористичні!). На основі зовнішньої подібності відбувається зіставлення й у наступних ситуаціях, у межах яких автор апелює до образу, ґрунтованому на зоохімічній назві (пор.: а) незграбний, великий і т. ін.; б) великі, волохаті і т. ін.).

Подекуди описові безсполучникові порівняння елементарної структури модифікують її за рахунок додаткових, переважно атрибутивних компонентів, як-от: *Невеликого зросту, худий і неголений, з вусиками на киталт чаплінських та тоненькою шиєю і характерним м'ясним чолом, що робив його схожим на хижого птаха* (6, с. 60) та ін. Пор.: *схожий на птаха* > *схожий на хижого птаха*, де додатковий компонент надає безсполучниковому порівнянню інформативної наснаженості й посилює стилістичний ефект. Інші приклади: *Ще якийсь час у місті тривало щось схоже на громадянську жалобу* (6, с. 205); *Довкола стояла прозора, схожа на лимонну скибку, ніч* (6, с. 53); *Потім з великими зусиллями між загорожами, стайнями, ямами та копами сіна, схожими на єгипетські піраміди, знайшов у густій, як смола, темряві дорогу до хатніх дверей* (6, с. 412) тощо. Пор.: *схоже на жалобу* > *схоже на громадянську жалобу*; *схожа на скибку* > *схожа на лимонну скибку*; *схожі на піраміди* > *схожі на єгипетські піраміди*. Іноді подібні конструкції увиразнюються ще одним атрибутивним компонентом, що може належати до розряду прикметниковим займенників. Наприклад: *Поруч чатував зосереджений, позбавлений будь-яких емоцій, одинокий очманілий боєць, схожий на свою мертву машину, слідувати за якою його поставили* (6, с. 79) тощо. Або навпаки, омонімічний компонент може редукуватися: *Вони натягували їх на свої блазеньке, розраховане на теплі європейські зими, взуття, і тоді ноги ставали схожими на слонячі* (6, с. 232) та ін. Пор.: *схожі на слонячі (ноги)*.

Як і при сполучниковому порівнянні, безсполучникові зразки ілюструють широкий діапазон компаративних образів, пов'язаних із реаліями живої / неживої природи. Антропонімні образи репрезентовані як загальними, так і власними найменуваннями. Із-поміж загальних назв вирізняються найменування осіб за професійною чи національною належністю. Наприклад: *На головах неодмінні білі шапочки, що робили дівчат схожими на куховарок* (6, с. 158); *Значев'я до будинку, де працювали електрики, став навідуватися чорнявий, схожий на грека, хлопець-каліка років двадцяти, який мешкав неподалік* (6, с. 276); *Верткого, схожого на єврея з міського базару, звали Альбертом* (6, с. 209) та ін.; *У фойє дві літні жінки водили під руки зовсім німого, глухого, з одвислою нижньою губою, схожого на араба, крихітного чоловіка* (5, с. 121); *Якось надвечір до них зайшов, ледве просунувшись у двері, гігантський, схожий на Гулівера, лейтенант з пляшкою недопитого самогону в руках* (6, с. 76); *Відповідальним за порядок та практичні роботи був приземкуватий, зовсім схожий на Леніна, неймовірно підприємливий Микола Каленикович Романець, якого учні з першого дня одностайно незлюбили* (6, с. 297). Деякі з компаративів є повторюваними, використовуються у різному лексико-граматичному оформленні, актуалізують одні й ті ж чи то різні ознаки (пор.: як *Гулівер* і *схожий на Гулівера*). Для декодування певної інформації іноді виникає необхідність встановлення відповідних асоціативних зв'язків і лише згодом розшифрування ознаки, що лягла в основу зіставлення (*схожий на Леніна*).

Безсполучникові порівняння, ґрунтовані на поєднанні дієслівних компонентів на зразок *нагадував, здавався* і т. ін., є менш поширеними у творчому доробку письменника. Зазвичай їх значення увиразнюються значенням атрибутивно-субстантивних структур. Наприклад: *Часом Київ нагадував паризькі вулиці – тягнеться довгим вулжем військо,*

їдуть на гарбах з будами німці-колоністи, везуть свій убогий вантаж утікачі й зів'ялими квітками сплять або здивовано дивляться дитські голівки (4, с. 38). Пор. : нагадував вулиці > нагадував паризькі вулиці. Такі так звані згорнені порівняння можуть, своєю чергою, деталізуватися іншим атрибутивним компонентом. Наприклад: *Паровоз чмихав на всі боки густою білою парою і здавався живою енергійною істотою* (6, с. 273); *Босими ногами він широко ступав на каміння і здавався біблійним степовим пророком* (6, с. 194). Подібні конструкції зазвичай не так просто (без мінімальної зміни структури) модифікувати в синонімічні сполучникові. Пор.: *Паровоз, як жива енергійна істота, чмихав на всі боки густою білою хмарою; Босими ногами він, як біблійний степовий пророк, широко ступав на каміння.* Адже синтаксична функція сполучникових і безсполучникових порівнянь суттєво відрізняється.

Із-поміж безсполучникових порівнянь, якими послуговується Григорій Гусейнов, заслуговують на увагу ті, що їх лексико-граматичний спосіб вираження пов'язують із прикметниковою / прислівниковою структурою у формі вищого ступеня порівняння. Наприклад: *Грудень відразу показав зуби: виявився значно суворішим ніж листопад* (6, с. 247); *Аби вона не нервувала на наших концертах, я завжди їй повторював, що вона гарніша ніж Нефертіті, у відповідь вона лише спокійно посміхалася* (7, с. 174); *Випадково йому до рук потрапила біла глиняна лялька, крихітна, не більша за горіх, але з вишуканим орнаментом* (6, с. 321) та ін. У результаті відповідних зіставлень продукуються як логічні, так і образні порівняння. До того ж, зауважимо, потужним потенціалом відзначаються індивідуально-авторські згорнені порівняльні зразки.

На аналогічні зразки натрапляємо й при аналізі безсполучникових порівнянь, у яких компаративний образ має форму орудного відмінка, так званий орудний порівняння. Із позиції М. Каранської, порівняння, виражене формою орудного відмінка, є не що інше, як «порівняльна прикладка, яка залежить від підмета і значеннєво пов'язана з присудком, і є синонімічно близькою до порівняльної обставини у формі орудного відмінка» [20, с. 164].

Характерною ознакою такого різновиду згорненого порівняння є відсутність порівняльного сполучника та наявність підпорядкованого слова, що вимагає приєднання об'єкта зіставлення у формі орудного відмінка. Наприклад: *У той момент я **почував себе левом**, оскільки я знав, що зможу захистити свою дівчину перед дев'ятикласником* (7, с. 94); *Ось повз нього, намертво прищуливши вуха й трубою насторбувчивши хвоста, **стрілою майнула** руда кішка* (6, с. 19); *Варто було з'явитись в хаті черговому постояльцю, хлопця **тягнуло магнітом** до чужих бойових обладунків* (6, с. 145); *Верескнув Максим Павлович, від чого на потилицю **бубликом поповз** зібганий у нерівному конфлікті капелюх* (6, с. 21). Як зауважує О. Молчко, «така структура формується поєднанням лексико-граматичного значення трьох членів порівняльної конструкції: суб'єкта (С), експліцитно вираженого іменником / займенником у називному відмінку, дієслівної основи (Д) та об'єкта (О) порівняння в орудному відмінку: СнДООр (з можливою інверсією компонентів)» [35, с. 162]. Подібні зразки легко трансформувати у сполучникові порівняльні конструкції, скориставшись порівняльними сполучниками. Пор.: *почував себе левом* > *почувався, як лев*; *майнула стрілою* > *майнула, як стріла*; *тягнуло магнітом* > *тягнуло, як магніт*; *поповз бубликом* > *поповз, як бублик*. «Флексія об'єкта порівняння

імпліцитно виражає значення порівняння, яке можна безпомилково визначити зі значення решти компонентів» [35, с. 162].

Окрім того, компаративний образ, репрезентований орудним порівняння переважно стосується іменників, що мають конкретне значення (пор.: *лев, стріла, магніт, бублик*). Упадає в око й те, що безсполучникове порівняння у граматичній формі орудного відмінка займає придієслівну позицію, а саме дієслово засвідчує ту ознаку, на основі якої відбулося зіставлення.

Письменник активно послуговується відповідними зразками, що отримали статус традиційних, усталених, стійких (*почував себе левом; майнула стрілою; тягнуло магнітом*) і зразками, які можна розглядати в межах індивідуально-авторських (*поповз бубликом*). Інші приклади: *Начальник станції стояв гіпноізером з ласкавими очима* (6, с. 31); *Збираючи кошти всього нашого колективу почав вважати себе бухгалтером* (7, с. 125); *Оля була в захваті від уваги до себе, почувала себе артисткою* (7, с. 135); *Обидва очільники почувалися вождями, поруч з ними худенький, у професорських окулярах, скромний Іван Огієнко нагадував початкуючого аспіранта* (6, с. 221); *Тепер той був неголений, переляканий і виглядав граничним відлюдьком* (6, с. 148) та ін. В останньому контексті значення граматичної форми орудного порівняння увиразнюється через уведення додаткового атрибутивного компонента (пор.: *виглядав граничним відлюдьком > виглядав, як граничний відлюдько*). Орудний порівняння зазвичай виконує нетипову синтаксичну функцію, досить часто це компонент складеного іменного присудка, що супроводжує лексично збідніле дієслово, що набуває статусу напівповнозначної дієслівної зв'язки. Пор.: *Сад був для нього дружиною, матір'ю й самим Богом* (1, с. 20), де предикативна одиниця є зразком простого ускладненого однорідними членами речення

(однорідні присудки виражені дієслівною зв'язкою *був* та орудним порівняння – *дружиною, матір'ю, самим Богом*, – що являє собою іменну частину складених іменних присудків).

Зрідка дієслівний компонент може редукуватися, а сам орудний порівняння набуває прикладкового значення. Наприклад: *Завтра відкрию в електричці в щоденнику чисту сторінку й, вільним птахом, запишу від поля до поля великими літерами: «Прощай назавжди, бридке й ніяке Городище!»* (7, с. 138).

Специфічним різновидом згорненого порівняння, услід за М. Каранською, вважаємо зразки, у яких об'єкт порівняння виражений формою називного відмінка. Такі компаративи виконують і специфічну синтаксичну функцію: являють собою частину складеного іменного присудка. Наприклад: *Україна – берег, де гідність відома не всім, натомість зраджувати ми готові за ламаний гріш* (6, с. 223); *Кохання – сірник: раз – і ... попів* (7, с. 66); *Жінки – найбезжалісніша піхота* (6, с. 395) тощо. У такому разі між підметом і присудком ставиться тире. Відповідні порівняння легко трансформуються в синонімічні сполучникові. Пор.: *Україна, як берег, де гідність відома не всім, натомість зраджувати ми готові за ламаний гріш; Кохання, як сірник: раз – і ... попів; Жінки, як найбезжалісніша піхота*. Таку модифікацію ілюструють і самі письменницькі контексти, у яких наявні зразки сполучникових порівнянь, пунктуаційно оформлені як безсполучникові порівняння у формі називного відмінка. Наприклад: *Рапс – як стіна, кукурудза – до стріхи; а на додачу – запашині полуниці* (6, с. 38); *Кохання – як вогонь, коли людина не живе, горить, тоді все довкола неї – солодкий туман* (7, с. 36) та ін. Пор.: *Рапс – стіна, кукурудза – до стріхи; а на додачу – запашині полуниці; Кохання – вогонь, коли людина не живе, горить, тоді все довкола неї – солодкий туман*.

Отже, Григорій Гусейнов активно послуговується безсполучниковим, або згорненим, порівнянням, тобто порівнянням, уведеним у структуру речення без сполучників. Найбільш виразними можна вважати так звані описові порівняння, що передбачають наявність слів, належних до лексико-граматичного класу прикметника (*подібний, схожий*) та дієслова (*нагадувати, скидатися, здаватися* і т. ін.), які здебільшого мають синонімічні сполучникові порівняльні звороти. Подекуди лексико-граматичний спосіб вираження згорнених порівнянь стосується прикметникової / прислівникової структури у формі вищого ступеня порівняння, орудного чи називного порівняння. Компаративні образи, до яких апелює письменник, послуговуючись традиційними чи продукуючи індивідуально-авторські зразки, репрезентують реалії об'єктивної дійсності, пов'язані зі світом речей живої / неживої природи. Суб'єктом зіставлення виступають артефакти, зооніми, фітоніми, антропоніми.

Висновки до другого розділу

Сучасна українська література є цінним джерелом для різноаспектного дослідження порівнянь. Реалії сьогодення зумовлюють те, що в наукових колах неабияка увага приділяється студіюванню відповідних одиниць у межах мовотворчості того чи того письменника. А відтак – однією з актуальних і визначних є постать Григорія Гусейнова. Дібраний фактичний матеріал дає змогу узагальнити: творчий доробок автора засвідчує розмаїття порівняльних конструкцій, які своєю чергою, слугують джерелом інформаційного збагачення та увиразнення тексту. Окрім того, письменник у своїх творах за допомогою різноманітних порівнянь втілює власне авторське сприймання об'єктивного світу через зіставлення подекуди з нелогічними елементами.

Із-поміж аналізованих творів фіксуємо активне використання розмаїтих стилістичних ресурсів, які уможливають посилення емоційного враження, акцентують увагу читача на тому чи тому зіставленні, сприяють поясненню невідомих елементів через порівняння з уже відомими. До того ж компаративні конструкції, наявні у творчості Григорія Гусейнова, здебільшого являють собою втілення індивідуально-авторського стилю письменника й мають різноаспектне структурно-семантичне наповнення.

Зважаючи на сказане вище, ми диференціювали порівняльні конструкції, які уналежнюємо до власне індивідуального стилю письменника, відповідно до загальноприйнятої класифікації на сполучникові та безсполучникові.

Фактичний матеріал дає змогу констатувати: широкий вияв у творчому доробку автора мають поширені порівняльні звороти, що введені в речення за допомогою компаративних сполучників. Зазвичай такі конструкції побудовані на основі зіставлення з елементами груп зоонімів, фітонімів, антропонімів та артефактів. Григорій Гусейнов активно послуговується і поширеними порівняльними зворотами, які увиразнюються приєднаними й безприєднаними атрибутивно-субстантивними компонентами. Такі конструкції мають синонімічну основу зіставлення з елементарними порівняльними зворотами.

Окрім цього, фіксуємо й використання безсполучникових (згорнених) компаративізмів, які введені в текст без сполучників зіставлення. Широкого вжитку набувають описові конструкції, для яких характерним є залучення вказівних службових слів (*схожий, скидався, здався* та ін.). Подекуди деталізація суб'єкта зіставлення репрезентована формою прикметникової або прислівникової ступенів

порівняння. Зазначені конструкції маніфестують реалії об'єктивної дійсності, що пов'язані зі світом живої чи неживої природи.

У такому разі є підстави стверджувати: у мовотворчості письменника наявні різні за структурою та семантичним навантаженням порівняння, проте в межах дібраного фактичного матеріалу простежується аксіоматична закономірність – поширені порівняльні звороти так само, як і непоширені, ілюструють компаративні образи, ґрунтовані на артефактах, зоонімах, фітонімах та антропонімах.

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОРІВНЯНЬ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ Г. ГУСЕЙНОВА

Мова є формою існування знань, що накопичуються в людській пам'яті у вигляді відповідних структур. Знання, які акумулюються мовною системою, відображають ставлення людини до об'єктивного світу, її світобачення й світогляд, відчуття і т. ін. А відтак, цілком закономірно, що художня творчість загалом і творчий доробок Григорія Гусейнова зокрема ілюструють різні феномени людської свідомості, із-поміж яких вирізняється й порівняння, найсуттєвіше призначення якого – репрезентувати те чи те поняття крізь призму його зіставлення з іншим, зазвичай більш образним й стилістично значущим.

Порівняння є яскравим виражальним засобом у досліджуваних художніх текстах, характеризується широким діапазоном зіставляваних предметів (у широкому розумінні), з одного боку, й оцінністю – з іншого. За допомогою порівнянь відбувається зближення таких віддалених понять, як живе й неживе, фізичне й психічне. Вони можуть стосуватися якості й кількості, емоцій та експресії, іншими словами, у порівняннях особливо виразно проявляє себе єдність процесів пізнання людиною світу. Тут, вочевидь, варто згадати міркування О. Потєбні про те, що сам процес пізнання є процесом порівняння. Свого часу він наголошував на й тому, що будь-який твір словесного мистецтва являє собою акт пізнання, основні моменти якого можна представити так: «По-перше, ми повинні мати певний запас знань, яким пояснюємо. Цей запас ми назвемо А. По-друге, ми маємо перед собою пізнаване, те, що становить у нашому разі питання. Це – Х. По-третє, ми зіставляємо цей Х із А й бачимо, що

між ними наявна певна схожість, подібність, яку позначили через А, на тій підставі, що вона впливає з раніше пізнаного» [48, с. 543].

У мовотворчості Григорія Гусейнова порівняння є не однотипними не лише з позиції структурно-граматичних та семантичних характеристик, але з огляду на їх функціонально-стилістичні особливості. Наприклад: *На мене дивно подивилися так, як люди дивляться на ворога чи останню наволоч* (7, с. 43); *Ці дні пролітали так нечутно, наче кішка пройшла своїми м'якими лапками* (6, с. 126) та ін. Такий ілюстративний матеріал дає змогу говорити про порівняння, що їх можна кваліфікувати як логічні, або поняттєві (перший контекст), та художні, або образні (другий контекст). Загальновідомо, що традиція диференціації безобразних (логічних) / образних порівнянь бере свій початок ще від Аристотеля й отримує наукове опрацювання в подальших лінгвістичних студіях [39].

При логічних порівняльних конструкціях зазвичай установлюють ступінь схожості чи відмінності між предметами одного класу, беруть до уваги всі властивості, якості, ознаки порівнюваних предметів, але виділяють щось одне. Наприклад, *Раділи, ніби діти, коли набігав вітерець чи починався дощ* (6, с. 331); *Це люди, наче сироти, плетуться десь у хвості, боячись будь-якої миті вигулькнути за невідомою межею, наодинці з собою* (6, с. 17); *Автор «Ревізора» характеризував «одноборозинка» як людину віддану нації, зокрема, історичній, чутливу, наче дитина* (1, с. 118) та ін. Такі логічні порівняння автор здебільшого використовує для уточнення, конкретизації, деталізації того, про що йдеться у репрезентованій ситуації. Вони повідомляють про предмет, явище, людину і т. ін. відносно нову інформацію, деталізують мовлення, роблять його начебто зрозумілішим. Наприклад: *Кількох студентів другого курсу Шкіпер знав краще, ніж інших, оскільки ще недавно з ними*

вчився і школі імені Крупської (6, с. 300); Він був старший за неї на двадцять два роки (5, с. 69); Грудень відразу показав зуби: виявився значно суворішим **ніж листопад** (6, с. 247); Родина бандуристів мала старшого сина Миколу та дочку Раю молодшу **від Бориса** (6, с. 293); За мить дівчата були в прохідному дворі, що виводив на Базарну вулицю, хоча кількахвилинна дорога здавалася занадто довшою **ніж зазвичай** (6, с. 203); Життя мінялося, ставало суворішим і ще більш непередбачуваним **ніж раніше** (6, с. 186) тощо. Упадає в око те, що при логічних порівняннях, крім типових порівняльних сполучників, можуть використовуватися й нетипові або взагалі службові слова, що мають зовсім інше функціональне призначення [3, с. 12].

У творчому доробку Григорія Гусейнова функціонування таких зразків є обмеженим, трапляються ситуації їхнього використання задля зображення зовнішніх ознак предмета або особи. Причому такі предмети чи особи можуть демонструвати найрізноманітніші семантичні особливості, скажімо, часові (темпоральні) межі (*ніж листопад*), вікові особливості (*молодшу від Бориса*) тощо. Логічні порівняння, якими послуговується автор, здебільшого демонструють узагальнювальний характер, засвідчують логіко-граматичну природу компаративної семантики в її загальному осмисленні.

У зв'язку з цим Н. Дев'ятова зауважує: «На відміну від еталонного порівняння, де позицію еталона порівняння займає певне уявлення про норму явища, у логічному порівнянні позицію об'єкта й еталона порівняння займають одиниці, уналежнені до загального онтологічного класу. Відмінною особливістю таких порівнянь є здатність їх перетворення в підрядну конструкцію» [12, с. 56–57]. З-поміж інших ознак дослідниця називає однаковий характер референції предметних компонентів, які виражають об'єкт та еталон порівняння, а також

здатність набувати ототожнювальних компонентів [12, с. 57].

На відміну від логічних, образні порівняння вихоплюють із асоціативного ряду якусь одну найвиразнішу ознаку, часом несподівану, і роблять її вузловою, основною, ігноруючи решту особливостей. Звідси, відповідно, образні порівняння розглядають як такі, які ґрунтовані на зіставленні понять, на паралелізмі уявлень, що у своїй основі передбачає наявність асоціативних зв'язків між явищами об'єктивного світу. Пор.: «Власне образними порівняннями ми, слідом за Аристотелем, вважатимемо порівняння, у яких об'єкт та еталон порівняння належать до різних онтологічних класів, засвідчують близькість явищ, віддалених одне від одного» [12, с. 57]. Наприклад: *Два могутні дерева, ніби охоронці, стережуть уже неіснуючу стежку* (5, с. 74); *На вулиці біля колодязів, наче це були оази в пустелі, островками купчилися запылюжені військові вантажні авта та вози* (6, с. 46); *У той час я навіть не помічав, що Інна була надзвичайно квітучою, ніби зібраний цвіт найгарніших квітів* (7, с. 53) тощо. Такі образні порівняння вживаються для того, аби дати читачам уявлення про зображуваний предмет через зіставлення його з іншим предметом, таким, що містить у собі необхідні для конкретизації уявлення ознаки в більш концентрованому вияві. Образне порівняння, подібно до інших засобів художнього увиразнення мовлення, не лише доповнює інформацію про предмет мовлення, а й відображає мовцеве емоційне ставлення до нього. Тому сьогодні особливо актуально звучить питання про зв'язок «цих образних засобів з індивідуальною моделлю світу письменника, з'ясування їх ролі у формуванні мовного образу автора» [70, с. 627]. Нині не викликає жодних заперечень твердження про те, що «порівняння нерозривно пов'язане з ціннісною картиною світу, його аналіз дає змогу виявити місце тих чи тих об'єктів у мовній картині світу» [38, с. 87].

Усе розмаїття образних порівняння, якими послуговується Григорій Гусейнов, нам вдалося систематизувати в межах традиційних та індивідуально-авторських зразків.

3.1. Традиційні порівняння

Як відомо, серед різноманітних засобів мовної стилізації особлива роль відводиться традиційним, або стійким, порівнянням, скерованим на пізнання людиною предметів / явищ об'єктивного світу завдяки зіставленню спільних ознак цих предметів / явищ. Уведення стійких порівнянь у художній текст пов'язують із прагненням автора посилити експресивне забарвлення, лаконізувати мовлення. Адже короткі, прості й лаконічні стійкі конструкції завжди кращі від громіздких висловів. Багатші та об'ємніші за змістом і коротші за формою, стійкі порівняння сприяють економії мовного матеріалу. Вони репрезентують систему засобів вираження, у якій з особливою наочністю виявляється так звана внутрішня форма мови, багатство мовних зображальних ресурсів, а разом з тим розкривається самотність національної культури. Наприклад: *Щоранку Шкіпер біг на заняття, наче летів на крилах* (6, с. 154); *Борис ходив містом, ніби божевільний* (6, с. 326); *Завідувала клубом онука жандарма Рябабаби, що в старорежимні часи, ніби пам'ятник, постійно стовбичив на розі Німецької вулиці й постійно десятиліттями оббирав людей* (6, с. 277) тощо. Такі одиниці зазвичай не створюються письменником, а використовуються у готовому вигляді, тому дехто з науковців, скажімо, В. Огольцев, розглядають їх як такі, що посідають проміжне місце між порівняннями та фразеологізмами. Подекуди послуговуються й відповідним терміном – компаративні фразеологізми, тобто фразеологізми, що виникли внаслідок деформації порівняльних

зворотів. Пор.: *стояв непорушно, ніби пам'ятник* > *ніби пам'ятник* – «стояти непорушно». Традиційні порівняння узяті зі скарбниці народної мудрості, відзначаються усталеністю та відтворюваністю. У мові досліджуваних творів вони вирізняються особливою емотивною значущістю, оскільки характеризують певні явища не лише з позиції того, хто пише, а й покликані створити певну емоційно-експресивну атмосферу художнього тексту.

Художня майстерність Григорія Гусейнова передбачає розмаїття композиційних прийомів, за допомогою яких автор уводить порівняння в канву художнього тексту. Так, продуктивністю вирізняються стійкі компаративи, які введені в контекст за допомогою кольористичних епітетів на позначення зовнішньої ознаки: *Червона від сорому, наче мак, Єлька не знала куди подітися, і понад тиждень не показувалася на очі Шкіперові* (6, с. 212); *Почувши таку звістку він став білий, наче стіна* (7, с. 215); *Бессарабців з темними, наче терен, голодними очима Шкіпер постійно бачив біля селищної крамниці* (6, с. 359) тощо.

Подекуди натрапляємо на прийом деталізації дистрибута, значення якого увиразнюється характерологічним епітетом, що втілюється в компаративній конструкції: *Вона була чистою, ніби сльоза* (7, с. 91); *Пустотливий промінь сонця зупинився у зеленій гуціні, та лиш здалеку придивлявся до сивої, мов туман той, борода* (1, с. 30); *На березі прозорого, як сльоза, озера втомлено скинув свій пояс з децю завеликою кобурою* (6, с. 145), або – прикрашальним епітетом на позначення абстрактних понять: *Давидову знову буде снитися один і той же сон – ними омріяний сад-парк, ніби казка, або дух святий, а може лісова примара, що, ледь торкаючись землі, велично пливе в ранковій тиші загадковою Боковенькою* (4, с. 12) та ін.

За для втілення експресивного забарвлення в межах порівняльних конструкцій автор послуговується прийомом гіперболізації ознаки. Наприклад: *Наступного дня на чергуванні в шпиталі літала, як на крилах* (6, с. 249) тощо. Проте у творчому доробку Григорія Гусейнова фіксуємо й порівняння з суб'єктом, що вводяться в контекст за допомогою метонімії: *Гуртожиток гудів, ніби вулик* (7, с. 154); *Все село сміялося з нього, ніби з клоуна* (6, с. 64) та ін.

Традиційні порівняння, будучи прагматично спрямованими одиницями, зорієнтовують на певну оцінку, яку автор висловлює через використання традиційних образів зіставлення, передусім осіб, із представниками тваринного чи рослинного світу. О. Хараман, у зв'язку з цим, зауважує: «Для пейоративних порівнянь досить традиційним є використання денотатів тваринного світу. Уживання таких порівняльних конструкцій обмежене функціональними якістьми, вони дієві в описах портретів негативних персонажів, негативних явищ у суспільстві» [70, с. 629]. Наприклад: *Мені було надто важко з нею працювати, часом вона була надто хитрою, ніби руда лисиця* (5, с. 74); *У гурті з Максимом, який був впертим мов віслик, могла домовитись лише спокійна й терпляча Інна* (7, с. 104). У цьому разі письменник акцентує увагу читача на негативних рисах характеру художніх персонажів. Традиційно усталеним є уявлення різноманітних етноспільнот про те, що лисиця в українському фольклорі – символ лицемірства й хитрості, віроломства й підступності. Натомість віслик у свідомості реципієнта рефлексивно викликає образ впертості й терпіння.

Окрім того, для деталізації негативних явищ у суспільстві письменник використовує переважно збірні іменники на позначення тваринного світу, які зіставляються на основі ознаки виконуваної дії над суб'єктом та об'єктом порівняння. Наприклад: *Щойно кола наблизилися,*

стало ясно, що під конвоєм густою валкою женуть, **ніби худобу**, кілька тисяч жінок (6, с. 51); *Хтось навіть переказував його слова про те, що на війну армію веде не любов до вітчизни чи навіть бажання пожитися, а ординарний барабан, він людей жене на смерть, **ніби отару*** (6, с. 375) тощо.

Попри це, суб'єкт на позначення тваринного світу може вживатися й у позитивному значенні. Скажімо, у процесі формування української культури сформовано традиційне ставлення до птаха як до символу волі й сили духу, що й засвідчується у творчому доробку письменника: *Завтра відкрию в електричці в щоденнику чисту сторінку й, **вільним птахом**, запишу від поля до поля великими літерами: «Прощавай назавжди, бридливе й ніяке Городище!»* (7, с. 138) та ін.

Порівняльні конструкції на позначення рослинного світу наявні під час деталізації переважно зовнішнього вигляду людини. Так, дівочу красу письменник описує через традиційне порівняння із квітами: *У той час я навіть не помічав, що Інна була надзвичайно квітучою, **ніби зібраний цвіт найгарніших квітів*** (7, с. 53); *Ще маленькою вона часто забігала до нашого двору та розглядала все довкола своїми гарненькими, **мов квіточки, очима*** (6, с. 143) та ін.

Подекуди натрапляємо на деталізацію зовнішнього вигляду в пейоративному контексті через зіставлення з рослинним світом. Наприклад: *Тоді зайшов у хату сумний та не непривітний, **ніби осіння прим'ята трава*** (5, с. 36) тощо.

Проілюстровані традиційні порівняння слугують перш за все засобом створення експресії. Творча індивідуальність автора при використанні таких зразків виявляється головним чином в особливостях їх добору із низки мовних засобів та особливостях уведення у структуру відповідної ситуації чи тексту загалом.

Отже, проаналізовані стійкі традиційні порівняння, які повною мірою використав у своїх творах талановитий письменник, складаються у процесі живого мовного спілкування. Вони глибоко народні, національні, використані в них образи охоплюють найрізноманітніші сфери людської діяльності.

Письменник звертався до таких зразків як до невичерпного джерела мовної експресії. Емоційно наснажені традиційні порівняння, якими послуговується митець, створюють урочистий, піднесений або підкреслено знижений настрій, викликаючи різноманітні емоції.

3.2. Художні, або індивідуально-авторські, порівняння

Художнім, або індивідуально-авторським, порівнянням більшою мірою «притаманне прагнення до зіставлення через оцінювання віддалених одне від одного явищ дійсності, зумовленість суб'єктивним досвідом автора», «компоненти порівняння змінюють свої семантичні та емоційно-експресивні можливості», «є відображенням особистості автора», «викликають широке коло асоціацій, активізують увагу й почуття, зумовлюють відповідну реакцію читача» [70, с. 628].

Як і будь-який митець, Григорій Гусейнов віддає перевагу продукуванню власних зразків, що вирізняються потужним функціонально-стилістичним потенціалом, оскільки являють собою оригінальні, самобутні зразки. Наприклад: *Осінь одягла жовте на зелене, й уже хтось, наче театральні декорації, ставив тіні* (6, с. 178); *Настя повела її до німця-комірника, напівсонного, немолодого чоловіка в окулярах, який цілими днями, не витикаючи носа, ніби Гобсек, сидів перед свого шпитального багатства* (6, с. 251); *На перилах незмінними прапорами з ранку до вечора майоріли випрані онучі та кальсони*

(6, с. 25); *Це був цегляний, схожий на скриню, одноповерховий будинок у саду, суціль обставлений вартою* (6, с. 222); *Нечуваний грабунок, ніби чорторий, захопив місто, люди втрачали будь-який глузд, шаленіли, здіймали істерику* (6, с. 104); *Сад був для нього дружиною, матір'ю й навіть самим Богом* (1, с. 20); *Справді, час від часу над стратегічним об'єктом з'являвся схожий на раму для вікон чи дверей німецький літак* (6, с. 66); *Їдемо дорогою, де в чарівнім підгір'ї на кожному кроці затишні приземкуваті корчми з вікнами із соснових гілок над дверима: тут пригощають молодим вином: «Б'є до голови, як весна»* (4, с. 40) тощо.

Такі утворення теж є способом пізнання дійсності, однак різновидом художнього, мистецького пізнання. Звідси, відповідно, і їх кваліфікація – художні, або індивідуально-авторські. Вони дають змогу письменникові втілити свій творчий задум, засвідчити свої життєві вподобання, пріоритети, світогляд, ставлення до тих чи тих реалій і т. ін.

Якщо традиційне порівняння творить нове значення, робить невідоме відомим, то художнє – розкриває нові, невідомі аспекти вже відомого, надаючи йому ще й експресивного забарвлення. Наприклад: *Повернення з Німеччини додому було подібне до повернення з того світу* (6, с. 372); *Дивне, ніби пульсуюча мелодія, відчуття повільно прокочувалося крізь переповненого щастям Шкіпера, йому хотілося про це сказати Валі* (6, с. 53); *Босими ногами він широко ступав на каміння і здавався уламком давніх екстатичних часів, біблійним степовим пророком* (6, с. 194); *Звідусіль чулася німецька мова, схожа на лайку, аж ніяк не характерна для старої Херсонської вулиці* (6, с. 106) тощо.

Художні порівняння вирізняються оригінальністю, несподіваністю, непередбачуваністю. Наприклад: *В очах мерехтіло, вгорі мішком висіло небо, наче густий гусячий сун з локшиною, крізь хмари проглядалися низькі осінні зорі, вони також намагалися його в чомусь*

переконати (6, с. 392); *Його очі нагадували два горіхи, що здавалося ось-ось упадуть долі* (5, с. 121); *Пагорби довкола були схожі на спини корів, що у вечірню пору повертаються з поля* (6, с. 32); *Нічого не розуміє й тоді, коли нарешті – сонце б'ється у височині, наче дзеркальний корон у сачкові*, – *рушає на обридлий город чавити колорадського жука* (6, с. 6); *Дім стоїть обабіч, ніби на півострові, в затишку замських дерев* (5, с. 74) ті ін.

Унаслідок зіставлення найрізноманітніших ознак виникають найрозмаїтіші художні образи, як-от: образ хмарного неба асоціативно виявляється через зіставлення з густим гусячим супом. Пор.: *висіло небо, наче густий гусячий суп з локиною* > *густе хмарне небо*; чи от образ деталізованої місцевості через зіставлення з об'єктом на позначення зоонімів: *пагорби схожі на спини корів* > *рельєфні спини корів* > *рельєфні пагорби*, де *рельєфний* позначає об'єкт, який округло виступає, видається наперед [65, с. 645].

Наявна у творчому доробку письменника й деталізація зовнішності що сприяє формуванню образу художнього персонажа. Пор.: *очі нагадували два горіхи* > *горіхи округлої форми* > «округлі очі» або характеристика атмосферних явищ навколишньої дійсності. Скажімо, образ сонця за зовнішньою ознакою порівнюється з елементом зоологічного світу: *сонце б'ється у височині, наче дзеркальний корон* > *сонце, наче дзеркальний корон*.

Індивідуально-авторські порівняння можна кваліфікувати як формально маркований засіб, що допомагає письменникові у стислій, подекуди навіть лаконічній формі, із мінімальними затратами мовних ресурсів досягти максимального ефекту, відобразити персонажа, довілля, природу, її стан тощо. Саме такі зразки дають підстави

говорити про творчу майстерність письменника, його неповторну авторську манеру письма.

Художні порівняння використовуються не тільки для портретних характеристик, а й для відображення особливостей поведінки, розумової діяльності, поглядів, почуттів і т. ін. Наприклад: *«Тебе як звати?» – дрижачім голосом, як у застуженої кози, звернувся один з тутешніх до Валі (6, с. 42); Шкіпер не все зрозумів, але палаючий погляд Валькірії, наче в римській мотрони, відразу насторожив (6, с. 189); Стрімко, ніби степовий кібець, він вискочив з-за паркану, похапцем зібрав клатті паперу в кишеню і побіг з підозрілого місця (6, с. 20); А потім, як арештували директора-троцькіста та його дружину, колишню петербурзьку артистку, яка зрідка, ніби британська королева до бедуїнів, навідувалася на міський базар, маєток став занепадати (6, с. 308); Він пітнів, наче піаніст у концертному залі, де в першому ряду сидить майбутня теща (6, с. 411); Наче кошеня, став ходити слідом, поки не помітила пильної уваги до своєї персоні (7, с. 82); Не можна ж стрибати, як голодна блоха на Бобика (6, с. 43); Цистерна була облита олією, слизька й брудка, але хлопець не пошкодував своїх парусинових штанів і став, наче циркач дряпатися нагору (6, с. 101).*

В основу порівняння покладено подібність з широким колом предметів, осіб (біблійні, міфологічні образи, літературні персонажі, представники різних соціальних груп, флора і фауна, артефакти).

Підтримуючи позицію Л. Разуваєвої, вважаємо за необхідне диференціювати в межах художніх, індивідуально-авторських, порівнянь два різновиди: 1) конструкції, у яких ознака порівняння виявляється на основі пресупозиції (загальних знань для автора й читача); 2) конструкції, у яких ознака порівняння виявляється за текстологічними показниками: змістом, ідеєю, всередині контексту [56, с. 103].

У першому разі вказівка на ознаку сприймається як надлишкова, основа зіставлення є очевидною завдяки образу, закодованому в об'єкті порівняння. Наприклад: *Ось і зважай, що все в них за розкладом, а працюють чітко, ніби швейцарський годинник* (6, с. 156). Пресупозицією у цьому разі є *швейцарський годинник*, який завжди показує точний час та довго слугує у використанні. Відповідно, чіткість виконання дій особи та організація роботи буде прихованою ознакою зіставлення.

Простежуються використання в романах зазначених компаративізмів із відтінком іронії, як-от: *Бурса – це чотири окремих приміщення з кімнатами, ніби стодола* (6, с. 299). Пресупозицією у цьому разі є *стодола*, що позначає будову для зберігання снопів, сіна, полов, яка зазвичай будувалася великих розмірів для зручного використання [65, с. 356]. Відтак, прихована ознака полягає в окресленні великого розміру приміщення.

Фіксуємо ситуації побудови метафоричного порівняння на позначення негативно відношення. Наприклад: *Обіцяємо ніколи не брати до рук зброї, війна як смертельна дорога, й слід раз і назавжди відмовитися нею ступати* (6, с. 213). Пресупозицією можемо позначити об'єкт «війна», що позначає специфічну форму вияву соціальних відносин, у якій панує збройна боротьба й характеризується крайньою колективною агресією, руйнуванням та високою смертністю [65, с. 68]. Відповідно, ознака полягає у тривалому часі загибелі людей.

Такі порівняння ґрунтовані на індивідуальних асоціаціях, доволі яскраво репрезентують індивідуально-авторське начало, їх «сприйняття реципієнтом вимагає не тільки наявності відповідної пресупозиції, але й зумовлює факт співтворчості при осягненні імпліцитної ознаки порівняння у створенні автором компаративної конструкції «оказіонального характеру» [56, с. 103].

У другому разі ознака порівняння може ґрунтуватися чи то на протиставленні, чи то на причино-наслідкових відношеннях. Наприклад: *Людина, коли заговорить про секретаря управи, – як і дерево. Вона з часом міняється, це нормальна річ, інакше може всохнути, але те що відбувається з Андрієм Олійником, я не розумію: його викрутаси насторожують* (6, с. 256); *У той момент Ваня нам здавався чаклуном. Оскільки так само про всі події майбутнього він нам розказав задалегідь* (3, с. 364) тощо. Такі типи компаративних конструкцій передбачають обов'язкове пояснення зіставлення. Оскільки розуміння ознаки зіставлення, без оточуючого контексту значно ускладнює процес усвідомлення ідеї порівняння художнього персонажа з гіпнотизером або з елементом рослинного типу.

Подекуди трапляються випадки пояснення основи порівняння у контексті окресленого діалогу між художніми персонажами. Наприклад: *– Ти інколи мені нагадуєш малу дитину. – Таке ти кажеш! Чого це я дитина? – Тому, що ти не чуєш, про що я тобі кажу* (7, с. 274) і т. ін. Як бачимо, основа зіставлення повноцінно розкривається лише у процесі сприйняття тексту.

Відповідні зразки для свого потрактування вимагають більш значних зусиль реципієнта, «оскільки для їх адекватного розуміння важливо враховувати контекстуальні параметри» [56, с. 103]. Це, власне, зумовлює високий ступінь креативності, більш вагомий вплив тексту на читача.

Отже, роль художніх порівнянь у структурі художніх текстів Григорія Гусейнова незаперечна: художній текст стає не лише інформаційно наснаженим, але й емоційно значущим, образним, експресивним і динамічним.

Висновки до третього розділу

Основними причинами, які спонукають письменників до використання порівняльних конструкцій у межах текстів, є стилістичний та художньо-естетичний характер відповідних зіставлень. У зв'язку з цим основна функція зазначених стилістичних одиниць полягає в експресивному збагаченні тексту, деталізації явищ, дій та предметів художнього твору.

Порівняння являє собою троп, семантичне значення якого передбачає наявність оцінних характеристик та зіставлення логічно відповідних або несумісних елементів. Підтвердженням цієї думки може слугувати те, що аналізовані твори засвідчують активне побутування компаративізмів із різноманітним семантичним наповненням. Так, у процесі дослідження нами зафіксовано використання логічних (поняттєвих) або образних (художніх) порівнянь. Своєю чергою, останні становлять більшу частину аналізованих зразків, які складають 65 % від загальної кількості фактичного матеріалу.

Окрім того, образні порівняння являють собою досить розгалужену систему у структурно-семантичному та функціонально-стилістичному плані. Відтак, основною диференціацією образних порівняльних конструкцій є виокремлення традиційних та індивідуально-авторських компаративів.

Традиційні порівняння зафіксовані у свідомості людини як усталені одиниці, що сформовані в межах фольклорних уявлень й тривалого суспільного досвіду різних етноспільнот. Письменник використовує зазначені елементи для посилення експресивного забарвлення, увиразнення образів або ж – для локалізації мовлення. Найпоширенішим засобом, за допомогою якого автор уводить

порівняння в текст, є вживання кольористичних і характерологічних епітетів.

Такі порівняння є національними, народними, оскільки репрезентують широке функціональне спрямування, деталізують найрізноманітніші сфери людського життя. Окрім того, відповідні конструкції створюють позитивний або знижено негативний настрій читача, що підсилює сприймання тексту.

Індивідуально-авторські компаративізми становлять більшу частину аналізованого матеріалу. Письменник надає перевагу такому типу зіставлень, що є потужним засобом представлення власного сприймання світу. Вони розкривають невідомі елементи через нетрадиційні зіставлення з уже відомими на основі підсвідомої відповідності.

У творчому доробку Григорія Гусейнова натрапляємо на використання художніх порівнянь, у яких засвідчена авторська деталізація особливостей поведінки героїв, зовнішнього вигляду, опису явищ та предметів через призму власного сприйняття. Використання порівнянь такого типу надає тексту не лише експресивного відтінку, а й слугує інформаційним джерелом та сприяє динаміці тексту.

ВИСНОВКИ

Як відомо, повсякденне життя людини так чи так пов'язане з процесом порівняння на основі певних ознак. Зважаючи на те, що споконвічно існувала потреба в зіставленні різних типів об'єктів задля виявлення відмінних або схожих елементів між ними, порівняння як багатовимірна категорія набуло активного застосування й слугувало одним із основних засобів пізнання навколишнього світу.

Порівняння у процесі історичного розвитку являло собою об'єкт дослідження вчених різних наукових царин, як-от: гносеології, логіки, філософії, психології та ін. Наразі фіксуємо наявність потужного доробку й у мовознавчій сфері, оскільки діапазон здійснених розвідок має досить широкий об'єкт студіювання. Це пов'язано передовсім із тим, що елементи зіставлення набувають актуальності не лише в художній літературі, а й у повсякденному мовленні людини, а відтак – спонукають дослідників до нових перспективних пошуків.

Під поняттям лінгвістичного порівняння ми розуміємо синтаксичну категорію, яка відображає результат мисленнєвого зіставлення двох чи більше однорідних або протилежних явищ. Проаналізувавши теоретичний матеріал, ми дійшли висновку, що на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки досі немає єдиного потрактування дій, безпосередньо пов'язаних із процесом порівняння. Звідси, відповідно, за основу ми обрали дефініцію, яку більшість науковців кваліфікує як мовленнєву фігуру, що зображує особу, явище, дію чи предмет через найхарактерніші ознаки, властиві іншим предметам.

Теоретичне осмислення семантичних властивостей компаративних конструкцій дало змогу встановити уніфіковану модель зіставлення, що

передбачає наявність суб'єкта (елемент, який піддають порівнянню), основи (ознака порівняння) та об'єкта (елемент, за допомогою якого пізнають суб'єкт). Варто, очевидно, наголосити й на тому, що не є викінченим і структурне розмежування названих конструкцій, оскільки науковці досліджують компаративи за різним функціональним призначенням і пропонують власні структурні моделі, вичленовані на підставі реалізації окремих диференційних ознак.

Попри те, що в аналізованій літературі натрапляємо на значну кількість класифікаційних схем порівняльних конструкцій на основі структурно-граматичного принципу, у наукових колах все ж таки загальноприйнятою й усталеною є класифікація компаративів на основі наявності показника зіставлення, до якої вчені уналежнюють сполучникові та безсполучникові порівняння. Така класифікація стала підґрунтям для диференціації порівнянь, репрезентованих у мовотворчості Григорія Гусейнова. Дібраний фактичний матеріал засвідчує наявність різноманітних структурних композицій, які сприяють емоційному й естетичному збагаченню текстів. Подекуди через елементи зіставлення письменник вдається до передачі власного сприйняття світу. Досить активно автор використовує стилістичні прийоми для збагачення тексту. Такі конструкції слугують засобом підготовки читача до введення порівняльної конструкції у зв'язний текст.

Аналіз дібраних порівнянь дає змогу узагальнити: митець активно послуговується сполучниковими порівняннями (82 %) у формі елементарних (36,5 %) та неелементарних (45,5 %) порівняльних зворотів, що введені в речення за допомогою компаративних сполучників. Такі конструкції побудовані на основі зіставлення з елементами груп зоонімів, фітонімів, антропонімів та артефактів, сприяють інформаційній та емотивній наснаженості художнього тексту,

його експресивності, емоційності, образності, уможлиблюють деталізацію опису невідомих елементів.

Поширені порівняльні звороти увиразнюються приєднаннями й безприєднаннями атрибутивно-субстантивними компонентами, мають синонімічну основу зіставлення з елементарними порівняльними зворотами.

Безсполучникові, або описові, порівняння (18 %), уведені в текст без сполучників зіставлення, характеризуються долученням вказівних службових слів (*схожий, скидався, здався* та ін.), маніфестують реалії об'єктивної дійсності, що пов'язані зі світом живої чи неживої природи. Іноді деталізація суб'єкта зіставлення репрезентована формою прикметникового або прислівникового ступенів порівняння, ілюструє компаративні образи, ґрунтовані на артефактах, зоонімах, фітонімах та антропонімах.

Різні зразки порівнянь загалом і порівняльних зворотів зокрема функціонують у художніх текстах Григорія Гусейнова переважно задля реалізації образності, адже основними причинами, які спонукають письменника до використання порівняльних конструкцій, є стилістичний і художньо-естетичний характер відповідних зіставлень. Порівняння являє собою троп, семантичне значення якого передбачає наявність оцінних характеристик та зіставлення логічно відповідних або несумісних елементів. Аналізовані твори засвідчують активне використання логічних (35 %) та образних (65 %) порівнянь. Останні являють собою досить розгалужену систему у структурно-семантичному та функціонально-стилістичному плані, диференційовані нами на традиційні й художні, або індивідуально-авторські, де перші – зафіксовані у свідомості людини як усталені одиниці, сформовані в межах фольклорних уявлень й тривалого суспільного досвіду різних

етноспільнот; другі – є потужним засобом представлення індивідуально-авторського сприймання світу, розкривають невідомі елементи через нетрадиційні зіставлення з уже відомими на основі підсвідомої відповідності.

Письменник використовує традиційні порівняння задля посилення експресивного забарвлення, увиразнення образів або ж – для локанічності мовлення, створює позитивний або знижено негативний настрій читача, що підсилює сприймання тексту. У художніх порівняннях засвідчена авторська деталізація особливостей поведінки героїв, зовнішнього вигляду, опису явищ і предметів через призму письменницького сприйняття. Використання порівнянь такого типу надає тексту не лише експресивного відтінку, а й слугує інформаційним джерелом та сприяє динаміці тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алешин А. С. Устойчивые сравнения шведского языка, характеризующие человека (лингвокультурологический аспект) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Санкт-Петербург, 2011. 24 с.

2. Анохина Ю. М. Способы выражения сравнений в языках с разной грамматической структурой (на материале русского и французского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Барнаул, 2008. 20 с.

3. Баранник Д. Х. Порівняльні конструкції в українській мові. *Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови* : зб. наук. праць. Дніпропетровськ, 1980. С. 23–36.

4. Баранник О. Ю. Структурні типи порівнянь в українських народних піснях історичного циклу. *Дослідження з лексикології і граматики української мови* : зб. наук. праць. Дніпропетровськ, 2005. Вип. 4. С. 12–18.

5. Бартон В. И. Сравнение как средство познания : монография. Минск : Изд-во БГУ, 1978. 127 с.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусела. Київ : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

7. Вороніна Ю. В. Порівняння як елемент ідіостилю Люко Дашвар. *Актуальні проблеми слов'янської філології* : зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 24. С. 425–433.

8. Гоголина Н. А., Цин Ю. Сравнение как выразительное средство в художественном тексте (на материале романов М. Булгакова). *Русский язык и лингвокультура в сопоставленном аспекте* : сб. науч. тр. Барнаул, 2015. № 3. С. 16–23.

9. Голоюх Л. В. Порівняння як структурний компонент художнього тексту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1996. 20 с.

10. Голоюх Л. В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 1996. 225 с.

11. Громяк Р. Г., Ковалів Ю. І. Літературознавчий словник-довідник. Київ : Академія, 1997. 752 с.

12. Девятова Н. М. Об образном сравнении и его типологии. *Болгарская русистика*. 2010. № 3–4. С. 56–64.

13. Довгалеvский М. Поэтика (Сад поэтический) / URL : <http://litopys.org.ua/dovg/dovg.htm>

14. Драйсави Х. К. М. Сравнение в поэтическом идиостиле (на материале поэзии С. Есенина и В. Маяковского) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Воронеж, 2014. 225 с.

15. Дудик П. С. Стилістика української мови : навч. посіб. Київ : Академія, 2005. 368 с.

16. Дюбуа Ж. Общая риторика / пер. с фр. Б. П. Нарумова. Москва : Прогресс, 1986. 392 с.

17. Заборна М. С. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 1997. 18 с.

18. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : Синтаксис : монографія. Донецьк, ДоНУ, 2001. 662 с.

19. Искандерова И. З. О функции сравнения в тексте. *Предложение и текст* : сб. науч. тр. Рязань, 1982. С. 22–35.

20. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. посіб. Київ : Либідь, 1995. 312 с.

21. Колоїз Ж. В. Прагматична орієнтація образних порівнянь у мовотворчості Ліни Костенко. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. Вип. 6. С. 602–617.

22. Кононенко В. І. Синоніміка конструкцій із порівняльним сполучником. *Українська мова і література в школі*. 1968. № 1. С. 24–30.

23. Кочерган М. П. Мовознавство на сучасному етапі. *Дивослово*. 2003. № 5. С. 24–29.

24. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики : монографія. Київ, 1959. 108 с.

25. Кыржинакова Э. В. Способы выражения сравнения в хакасском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 2010. 26 с.

26. Лакофф Д. Мышление в зеркале классификаторов. *Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка* : сб. науч. тр. Москва : Прогресс, 1988. Вып. 23. С. 12–51.

27. Лебедева-Гулей О. З. Літературознавчий словник-довідник. 2-е вид., випр., допов. Київ : Академія, 2006. 752 с.

28. Лыткина Г. В. Сравнительные конструкции русского языка: логико-лингвистический аспект. *Филологические науки. Вопросы теории и практики* : сб. науч. тр. Тамбов : Грамота, 2016. № 6. Ч. 3. С. 115–119.

29. Малых Л. М. Статус категории сравнения в современных лингвистических исследованиях. *Вестник Удмуртского университета* : сб. научн. тр. Ижевск, 2011. № 2. С. 105–110.

30. Мацько Л. І. Порівняння. *Українська мова : Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. 2-ге вид., випр. і допов.* Київ : Вид-во «Укр. енциклопедія ім. М. Бажана», 2004. С. 726.

31. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

32. Мельник Н. Г. Осмислення концепту «історія» в романі Григорія Гусейнова «Повернення в Портленд». *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2017. Вип. 9. С. 130–141.

33. Мойсієнко А. К. Порівняння в системі Шевченкового вірша. *Дивослово*. 2001. № 2. С. 25 – 29.

34. Молчко О. О. Відродження лінгвокультурних особливостей художнього порівняння з компонентом-флороназвою (на матеріалі української та англійської мов). *Іноземна філологія*. 2015. № 128. С. 82–87.

35. Молчко О. О. Порівняння в українському художньому тексті та варіанти його відтворення англійською мовою. *Іноземна філологія*. 2012. № 124. С. 161–169.

36. Морозов П. А. Структура, семантика та функції порівнянь в художньому тексті (на матеріалі літературних творів В. Шукшина) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 1993. 16 с.

37. М'ясянкіна Л. І. Порівняння в ідіостилі М. О. Шолохова : функціонально-семантичний і прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 18 с.

38. М'ясянкіна Л. І. Порівняння як лінгвістична категорія. *Українознавець*. Львів, 2006. Вип. 1. С. 86–92.

39. Найда А. М. Стійкі народні порівняння як об'єкт фразеології (семантичний і структурний аспекти) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2002. 208 с.

40. Некрасова Е. А. Сравнения. *Языковые процессы современной русской художественной литературы. Поэзия*. Москва, 1977. С. 240–295.

41. Новая философская энциклопедия : в 4-х томах. URL : <https://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/newphilenc/page/about>

42. Огольцев В. М. Устойчивые сравнения в системе фразеологии монография. Ленинград : ЛГУ, 1978. 195 с.

43. Павлюк Т. П. Порівняльні звороти в сучасному українському поетичному тексті : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2011. 205 с.

44. Паніна А. Ф. Логіко-семантичні відношення компаративності. *Мовознавство*. 1990. № 1. С. 38–43.

45. Пархоменко А. Ф. К проблеме предметно-логических сравнений. *Содержательные аспекты языковых единиц* : сб. научн. тр. Киев, 1982. С. 131–136.

46. Паршукова М. М. Сравнение как средство образности и выразительности в зарубежном языкознании. *Вестник Югорского гос. университета*. 2011. № 1. С. 16–21.

47. Петрів Х. В. Порівняння як домінанта вербально-семантичного рівня ідіостилю О. Пахльовської. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. 2014. Вип. 50 (2). С. 203–209. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2014_50\(2\)_32](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2014_50(2)_32).

48. Пилинський П. М. Порівняння як засіб творення народнопісенного стилю. *Культура слова*. Київ, 1987. Вип. 32. С. 72–78.

49. Плющ М. Я. Орудне порівняння в українській мові. *Українська мова і література в школі*. 1977. № 4. С. 29–37.

50. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник. Київ : Либідь, 1993. 248 с.

51. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ: Восток-Запад, 2010. 314 с.

52. Потебня А. А. Эстетика и поэтика. Москва : Искусство, 1976. 612 с.

53. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1999. 20 с.

54. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Вінницький державний педагогічний університет. Вінниця, 2000. 197 с.

55. Радіонова К. С. Стійкі компаративні одиниці на позначення зовнішності людини в англійській, французькій, українській та російській мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Одеса, 2015. № 15. С. 122–125

56. Разуваева Л. В. Типы компаративных конструкций в художественном тексте с позиций их восприятия реципиентом. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия : Филология. Журналистика*. Воронеж, 2008. № 2. С. 102–104.

57. Романченко А. П. Прагмалінгвістичні параметри функціонально-семантичного поля компаративності в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2009. 18 с.

58. Рошко С. М. Формально-граматична та функціонально-семантична структура порівняльних синтаксем і підрядних речень у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Ужгород, 2001. 21 с.

59. Русін О. В. Особливості функціонування стійких порівнянь. *Східнослов'янська філологія : здобутки та перспективи* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2001. С. 232–235.

60. Словник української мови : в 11-и томах / за ред. І. К. Білодіда. URL : http://ukrlit.org/slovnyc/slovnyc_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh

61. Сорокин В. Б. Сравнения в русской поэзии XVIII века. *Русская речь*. 2014. № 2. С. 3–10.

62. Сучасна українська літературна мова : Лексика і фразеологія / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 438 с.

63. Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. 534 с.

64. Терлак З. М. Варіантні порівняльні словосполучення. *Українська мова і література в школі*. 1987. № 2 . С. 57–58.

65. Тлумачний словник української мови / за ред. В. С. Калашника. 2-ге вид., випр. і допов. Харків : Прапор, 2004. 992 с.

66. Томашевський Б. В. Стилистика : учеб. пособ. 2-е изд. Ленинград : ЛГУ, 1983. 283 с.

67. Туровский В. В. Как, похож, напоминать, творительные сравнения: толкования для группы квазисинонимов. *Референция и проблемы текстообразования* : сб. науч. тр. Москва, 1988. С. 130–146.

68. Українська мова : Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Вид-во «Укр. енциклопедія ім. М. Бажана», 2004. 824 с.

69. Шаповалова Н. П. Статус і структура категорії порівняння. *Функціонально-комунікативні вияви граматичних одиниць* : зб. наук. праць. Київ, 1997. С. 164–172.

70. Хараман Н. О. Порівняння в образній системі «Щоденника Олександра Довженка». *Філологічні студії* : Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2013. Вип. 9. С. 626–631.

71. Черемисина М. И. Сравнительные конструкции русского языка : монография. Новосибирск : Наука, 1976. 239 с.

72. Шаповалова Н. П. Статус і структура категорії порівняння. *Функціонально-комунікативні вияви граматичних одиниць* : зб. наук. праць. Київ, 1997. С. 164–172.

73. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 1998. 25 с.

74. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Донецький національний університет. Донецьк, 1998. 180 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусейнов Г. Д. Господні зерна : у 10 т. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2000. Т. 1. 479 с.
2. Гусейнов Г. Д. Господні зерна : у 10 т. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2000. Т. 2. 590 с.
3. Гусейнов Г. Д. Господні зерна : у 10 т. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2000. Т. 3. 565 с.
4. Гусейнов Г. Д. Господні зерна : у 10 т. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2000. Т. 4. 566 с.
5. Гусейнов Г. Д. Господні зерна : у 10 т. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2002. Т. 5. 606 с.
6. Гусейнов Г. Д. Одіссея Шкіпера та Чугайстра : окупаційний роман. Київ : Ярославів Вал, 2015. 416 с.
7. Гусейнов Г. Д. Повернення у Портленд : роман у щоденниках і листах. Київ : Ярославів Вал, 2011. 328 с.

ПІДТВЕРДЖЕННЯ

самостійності виконання письмової роботи

Я, _____,
здобувач другого (магістерського) ступеня вищої освіти зі спеціальності
014.01 Середня освіта (українська мова і література) (денної / заочної форми
навчання, групи _____) запевняю, що моя магістерська робота на тему
« _____
_____»
(науковий керівник: _____)

виконана самостійно, не містить елементів академічного плагіату. Усі
запозичення з тих чи тих наукових першоджерел мають відповідні покликання.

Із чинним «Положенням про попередження та виявлення академічного
плагіату кваліфікаційних (магістерських) робіт здобувачів вищої освіти»,
адресованим студентам Криворізького державного педагогічного університету,
ознайомлений (а). Чітко усвідомлюю те, що виявлення плагіату є підставою для
відмови в допуску наукового проекту до захисту і спричинить застосування
дисциплінарних заходів.

Дата

Підпис

**ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ОРИГІНАЛЬНОСТІ
МАГІСТЕРСЬКОЇ ПРАЦІ**

Рівень оригінальності	Показники оригінальності	Кількість відсотків
Дуже високий	Наукова праця виконана самостійно, на високому науково-теоретичному рівні, написана на основі особистих пошуків, бездоганна у виконанні, зокрема щодо покликань і цитації.	понад 80 %
Високий	Наукова праця виконана самостійно, на високому науково-теоретичному рівні, написана на основі особистих пошуків, однак не є бездоганною, зокрема щодо покликань і цитації.	понад 70 %
Середній	Наявна праця виконана загалом самостійно, допущені недоліки в покликаннях на першоджерела, цитати подекуди перекручені; внесені незначні правки у скопійований матеріал (переформулювання речень, зміна порядку слів у них тощо).	61 % – 70 %
Задовільний	Наявні окремі ознаки академічного плагіату, зокрема й дослівне копіювання фрагментів тексту (від фрази до набору речень) без належного оформлення цитування; створення значного масиву тексту відбувається без поглибленого вивчення проблеми через копіювання тексту із низки джерел.	51 % – 60 %
Низький	Наявні окремі ознаки академічного плагіату, переказ своїми словами чужих думок, ідей, заміна слів (знаків), фразеологічних зворотів або пропозицій при використанні будь-якої авторської наукової праці, спостерігається поєднання власних і запозичених аргументів без належного цитування; створений текст вирізняється компіляцією чужих думок, узятих із низки джерел без будь-яких правок, з посиланням на авторів, але «маскуванням» шляхом написання перехідних речень між скопійованими частинами тексту.	40 % – 50 %
Незадовільний	Наявні істотні ознаки академічного плагіату, автор видає чужу працю (уривки чужої праці) за власну без будь-яких змін	менше 40 %

ЕКСПЕРТНИЙ ВИСНОВОК про магістерську роботу студента

Керівник проекту _____

№ з/п	Показники	Рівні оцінки	Оцінка
А. Показники основних методичних аспектів наукового проекту			
1.	Актуальність теми, стан розробки досліджуваної проблеми, доцільність та самостійність творчого пошуку.	низька середня висока	0 1 2 3 4 5
2.	Наявність необхідних структурних елементів, наукового апарату, методології дослідження.	низька середня висока	0 1 2 3 4 5
3.	Кількість опрацьованої наукової літератури, уміння пошукати на наукові джерела, критично їх оцінювати, вести полеміку.	низька середня висока	0 1 2 3 4 5
4.	Уміння систематизувати й аналізувати матеріал, викладати думки в логічний послідовності.	низька середня висока	0 1 2 3 4 5
5.	Грунтовність та аргументованість висновків, їх відповідність окресленим у вступі завданням.	низька середня висока	0 1 2 3 4 5
6.	Дотримання вимог держспоживстандартів (технічне оформлення) та літературних норм української мови, апробація результатів.	низька середня висока	0 1 2 3 4 5
Б. Показники якості захисту наукового проекту			
7.	Змістовність доповіді та відповідей на запитання членів екзаменаційної комісії під час захисту.	низька середня висока	0 1 2 3 4 5
Загальна кількість балів			30 + 5
В. Показники оригінальності наукового проекту			
		дуже високий	<80 %
		високий	<70 %
		середній	61 %-70 %
		задовільний	51 %-60 %
		низький	40 %-50 %
		незадовільний	>40 %

Рівень роботи за **Показниками основних методичних аспектів наукового проекту:**

Низький (не більше **9 балів**)

Середній (від **10 – 23 балів**)

Високий (від **24 – 30 балів**)

Відповідно до даних онлайн-сервісу пошуку плагіату магістерська робота містить ____ % авторського тексту, що засвідчує _____ рівень оригінальності наукового тексту.

Експерт _____ (підпис, ініціали та прізвище)

Дата « ____ » _____ 201_ р.

**ВІДПОВІДНІСТЬ ОЦІНКИ ЕКСПЕРТА СУМІ БАЛІВ ТА
ОРИГІНАЛЬНОСТІ ТЕКСТУ**

Рівень	Оцінка ECST	Відповідність оцінки 100-бальної системи	Оригінальність наукового тексту
Низький <i>(не більше 14 балів)</i>	Задовільно E (50–60 балів)	1 – 50 2 – 52 3 – 54 4 – 56 5 – 58 6 – 60	Низький <i>(40 % – 50 %)</i>
	Задовільно D (61–70 балів)	7 – 61 8 – 62 9 – 63 10 – 64 11 – 66 12 – 68 13 – 70	Задовільний <i>(51 % – 60 %)</i>
Середній <i>(15–28 балів)</i>	Добре C (71–79 балів)	14 – 71 15 – 72 16 – 73 17 – 74 18 – 75 19 – 77 20 – 79	Середній <i>(61 % – 70 %)</i>
	Добре B (80–89 балів)	21 – 80 22 – 81 23 – 82 24 – 83 25 – 85 26 – 87 27 – 89	Високий <i>(понад 70 %)</i>
Високий <i>(29–35 балів)</i>	Відмінно A (90–100 балів)	28 – 90 29 – 91 30 – 93 31 – 95 32 – 97 33 – 98 34 – 99 35 – 100	Дуже високий <i>(понад 80 %)</i>

Оцінка роботи _____ балів _____
(підпис) (ініціали та прізвище експерта)

ВІДГУК

про кваліфікаційну роботу студентки другого (магістерського) рівня спеціальності 014.01 Середня освіта (українська мова і література), додаткової спеціальності – англійська мова **ПОГОРІЛОЇ ТЕТЯНИ МИКОЛАЇВНИ**
«СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯНЬ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ГРИГОРІЯ ГУСЕЙНОВА»

Особливістю художнього відтворення дійсності, невід’ємною ознакою стилістичного оформлення художнього тексту є образність, що забезпечується найрізноманітнішими мовними засобами, з-поміж яких вирізняється й порівняння, ґрунтоване на зіставленні різних типів об’єктів задля виявлення відмінних або схожих елементів між ними. Порівняння як багатовимірна категорія набуло активного застосування й слугувало одним із основних засобів пізнання навколишнього світу, а сучасна українська література є цінним джерелом для різноаспектного дослідження порівнянь. У зв’язку зі сказаним вище актуальність запропонованої наукової розвідки не викликає жодних сумнівів. До того ж дослідження здійснено на матеріалі творчого доробку Григорія Гусейнова – члена Національної спілки письменників України, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка.

Магістерська робота цікава не лише своєю джерельною базою, а й оригінальним підходом до розв’язання окреслених наукових проблем, пов’язаних із компаративними одиницями, що засвідчують індивідуально-авторський стиль письменника й мають різноаспектне структурно-семантичне наповнення. Не викликає принципових заперечень диференціація порівнянь на сполучникові та безсполучникові, аналіз непоширених / поширених порівняльних зворотів та безсполучникових компаративів крізь призму компаративних образів, ґрунтованих на артефактах, зоонімах, фітонімах та антропонімах.

Вступ написаний за традиційним, давно апробованим зразком, містить усі необхідні компоненти. Структура наукової праці зумовлена метою дослідження, передбачає три логічно вибудовані розділи, які, своєю чергою, репрезентують низку питань (теоретичні засади дослідження порівнянь у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, структурно-семантичні параметри порівнянь, функціонально-стилістичний потенціал порівнянь тощо), висвітлення яких сприяє досягненню окресленої мети.

Висновки логічно вибудовані, корелюють із завданнями.

Т. М. Погоріла вільно орієнтується в досліджуваній проблематиці, володіє методикою наукового дослідження, уміє творчо застосувати здобутки сучасних лінгвістичних теорій. Запропонована магістерська робота виконана самостійно, не містить елементів академічного плагіату, усі запозичення з тих чи тих наукових першоджерел мають відповідні покликання. Наукова праця засвідчує **дуже високий рівень** (понад 80 %) оригінальності наукового тексту і за умови успішного захисту може заслуговувати на оцінку **«відмінно» (А 95)**.

Доктор філологічних наук, професор,
 завідувач кафедри української мови
 Криворізького державного педагогічного університету

Ж. В. Колоїз

РЕЦЕНЗІЯ

про кваліфікаційну роботу студентки другого (магістерського) рівня спеціальності 014.01 Середня освіта (українська мова і література), додаткової спеціальності – англійська мова **МАСЛЯЄВОЇ ІРИНИ ВОЛОДИМИРІВНИ** **«НАЗВИ СТРАВ У СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ»**

Інтерес до вивчення глутонії як соціолінгвістичного феномена є незаперечним. Окремі праці як зарубіжних, так і вітчизняних науковців окреслили передумови виникнення теорії глутонічного дискурсу, винесли на порядок денний питання термінологічного апарату, спонукали до його різнобічного осмислення й наукового потрактування, сприяли побудові відповідних типологій, інтерпретації кризь призму передовсім лінгвокультурних параметрів. У зв'язку зі сказаним вище актуальність запропонованої наукової розвідки не викликає жодних сумнівів. Наукова праця Ірини Масляєвої цікава як за джерелом фактичного матеріалу, так і за низкою тих проблем, які вона окреслює і загалом успішно розв'язує.

Незаперечною є самостійність наукового проекту, його практичне значення й перспективність подальших наукових студій. Одержані результати доповнюють знання про «фрагменти глутонічного дискурсу», українську жіночу прозу як віддзеркалення глутонічної культури лінгвоспільноти, лінгвокультурні параметри глутонічних найменувань.

Робота вирізняється продуманою структурою, містить усі необхідні компоненти. У вступі вичерпно представлено науковий апарат (актуальність, об'єкт, предмет, мета, завдання, джерельна база, методи, новизна, практичне й теоретичне значення, апробація результатів дослідження) тощо.

Цілком умотивованим є перший розділ праці, де розглянуто глутонічний дискурс у парадигмі сучасної дискурсології (подано наукову інтерпретацію глутонічного дискурсу, теоретичні засади дослідження глутонічних найменувань). Матеріал викладено в логічній послідовності, теоретичні положення підтверджуються ілюстративним матеріалом. Ірина Володимирівна критично оцінює здобутки своїх попередників, засвідчує вміння вести полеміку.

Магістрантка зробила загалом успішну спробу систематизації фактичного матеріалу з огляду на лінгвокультурні параметри глутонічних найменувань, актуалізовані в сучасній українській жіночій прозі. Цілком прийнятним вважаємо обраний підхід до систематизації й аналізу матеріалу (виявлено запозичену та національно-специфічну лексику, встановлено джерела поповнення концептосфери «їжа», описано основні способи номінації і т. ін.).

Висновки демонструють узагальнення результатів.

Магістерська праця є самостійним, ґрунтовним, мовностилістично і технічно правильно оформленим дослідженням. Вона відповідає всім вимогам, які висувають до робіт такого типу, й за умови успішного захисту може заслуговувати оцінки «**відмінно**» (А).

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови та методики її навчання

О. А. Остроушко

ПРИКЛАДИ
ОФОРМЛЕННЯ БІБЛОГРАФІЧНОГО ОПИСУ
з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	<p>1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / вступ. ст. Н. И. Панова ; пер с итал. М. М. Исаев. Киев : Ин Юре, 2014. 240 с.</p> <p>2. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні : організаційно-правові засади : монографія. Харків : Право, 2005. 304 с.</p> <p>3. Бичківський О. О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с.</p> <p>4. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців : історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917–1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с.</p> <p>5. Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с.</p> <p>5. Грошевий Ю. М. Вибрані праці / упоряд. : О. В. Капліна, В. І. Маринів. Харків : Право, 2011. 656 с.</p> <p>6. Кузніченко С. О. Закон України “Про правовий режим надзвичайного стану” : наук.-практ. комент. / Одес. держ. ун-т внутр. справ. Харків : Право, 2015. 164 с.</p> <p>7. Мельник І. Транспозиційна граматики українського дієслова : монографія. Луцьк : “Надстир’я”, 2015. 474 с.</p> <p>8. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : із змінами та допов. на 12 берез. 2016 р. 12-е вид., допов. і перероб. Київ : Правова єдність, 2016. 810 с.</p> <p>9. Johnson L. K. Bombs, bugs, drugs and thugs : intelligence and America’s quest for security. New York ; London : New York University Press, 2000. 326 p.</p>
Два автори	<p>1. Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом : теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с.</p> <p>2. Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с.</p> <p>3. Безегла Л. Р. Романченко І. О. Лінгвопрагматика дискримінації в публіцистичному дискурсі : монографія. Харків : ФОП Лисенко І. Б., 2013. 182 с.</p> <p>4. Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2015. 166 с.</p> <p>5. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси : конспект</p>

	<p>лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с.</p> <p>6. Васильєв С. В., Ніколенко Л. М. Доказування та докази у господарському процесі України : монографія. Харків : Еспада, 2004. 192 с.</p> <p>7. Каткова Т. В., Каткова А. Г. Закінчення досудового слідства у кримінальних справах : практ. посіб. Харків : Право, 2011. 136 с.</p> <p>8. Космеда Т. А., Халіман О. В. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична іграка (теоретичне осмислення дискурсивної практики) : монографія. Дрогобич : Коло, 2013. 228 с.</p> <p>9. Петришина М. О., Петришин О. А. Міжнародно-правові стандарти у сфері місцевого самоврядування : наук. доп. Харків : Право, 2016. 44 с.</p>
Три автори	<p>1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с.</p> <p>2. Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с.</p> <p>3. Комаров В. В., Світлична Г. О., Удальцова І. В. Окреме провадження : монографія / за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 312 с.</p> <p>4. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.</p> <p>5. Сичевський В. В., Харитонов Є. І., Олейніков Д. О. Науково-практичний коментар до розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків : Право, 2016. 232 с.</p> <p>5. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.</p>
Чотири і більше авторів	<p>1. Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с.</p> <p>2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с.</p> <p>3. Операційне числення : навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с.</p> <p>4. Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-е вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с.</p> <p>5. Клименко М. І., Панасенко Є. В., Стреляєв Ю. М., Ткаченко І. Г. Варіаційне числення та методи оптимізації : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 84 с.</p>

	<p>6. Постклассическая онтология права : монография / С. И. Максимов и др. ; С.-Петербург. гос. ун-т ; под. общ. ред. И. Л. Честнова. Санкт-Петербург : Алетейя, 2016. 688 с.</p> <p>7. Прилиппо С. М., Ярошенко О. М., Мороз С. В., Малиновська К. А. Укладення трудового договору : теоретико-прикладне дослідження : монографія. Харків: Юрайт, 2013. 288 с.</p> <p>8. Російсько-український тлумачний словник паремій / З. П. Бакум та ін. ; за ред. проф. Ж. В. Колоіз. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2016. 454 с.</p> <p>9. Hubbard R. G., Koehn M. F., Omstein S. I. et. al. The mutual fund industry : Competition and investor welfare. New York, NY : Columbia University Press, 2010. 256 p.</p>
Автор(и) та редактор(и)/упорядники	<p>1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с.</p> <p>2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.</p> <p>3. Дахно І. І., Алієва-Барановська В. М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.</p>
Без автора	<p>1. Галузева економічна політика держави : проблеми правового забезпечення : колект. монографія / за наук. ред. Д. В. Задихайла. Харків : Юрайт, 2013. 520 с.</p> <p>2. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с.</p> <p>3. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с.</p> <p>4. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред. : С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с.</p> <p>5. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с.</p> <p>6. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Генеза, 2004. 736 с.</p> <p>7. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / за заг. ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, О. Г. Данильян. 2-е вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2013. 440 с.</p> <p>8. Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 верес. 2016 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України. 2016. 432 с.</p> <p>9. Службове право: витоки, сучасність та перспективи</p>

	<p>розвитку / за ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя, 2017. 328 с.</p> <p>10. Сучасне суспільство : філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данилюяна. Харків : Право, 2016. 488 с.</p>
Багатотомні видання	<p>1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. Т. 1 : Історія держави і права України / редкол. : В. Д. Гончаренко (голова) [та ін.]. 848 с.</p> <p>2. Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 9. 944 с.</p> <p>3. Енциклопедія сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с.</p> <p>4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник : у 2 т. / за ред.: В. В. Сташис, В. Я. Тацій. 4-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. Т. 1. 456 с.</p> <p>5. Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Сеницына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницького, 2015. Т. 1. 306 с.</p> <p>6. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : у 4 т. / за ред. О. В. Стовби. Харків : Апостиль, 2015. Т. 2. 329 с.</p> <p>7. Правова система України : історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с.</p>
Автореферати дисертацій	<p>1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с.</p> <p>2. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України : сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.</p> <p>3. Гурко О. В. Функційно-семантична категорія ствердження в українській літературній мові : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 39 с.</p> <p>4. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2010. 36 с.</p> <p>5. Лемець Л. В. Символи в поезії Івана Франка : лінгвостилістичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дрогобич, 2018. 19 с.</p> <p>6. Наконечний А. Б. Примусове відчуження земельних</p>

	ділянок за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 24 с. 7. Харченко С. В. Синтаксичні норми української літературної мови ХХ – початку ХХІ ст. : становлення та кодифікація : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 39 с.
Дисертації	1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с. 2. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с. 3. Головкін Б. М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 406 с. 4. Кислюк Л. П. Словотвірна номінація в сучасній українській мові : система – узус – ідіолект : дис. ... д-ра філол. наук 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2018. 616 с. 5. Костенко В. О. Економіко-правове забезпечення використання та охорони земель : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 183 с. 6. Кушлик О. П. Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові : дис. ... д-ра філол. наук 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2015. 507 с. 7. Левчук С. А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с. 8. Моштаг С. С. Стилістично-дискурсивна характеристика сучасної жіночої мандрівної прози : дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2017. 182 с.
Законодавчі та нормативні документи	1. Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. Офіційний вісник України. 2017. № 4. С. 530–543. 2. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. 3. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. №3393-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536. 4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення : 28.09.2017. URL :

	<p>http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>5. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. Офіційний вісник України. 2017. № 20. С. 136–141.</p> <p>6. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017–2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. Урядовий кур'єр. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10.</p> <p>7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178–179). С. 10–22.</p>
Архівні документи	<p>1. Лист Голови Співки “Чорнобиль” Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Співки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71.</p> <p>2. Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія ; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3.</p> <p>3. Наукове товариство ім. Шевченка. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка НАН України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–7.</p>
Патенти	<p>1. Люмінісцентний матеріал : пат. 25742 Україна : МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472 ; заявл. 12.02.07 ; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.</p> <p>2. Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей : пат. 76509 Україна. № 2004042416 ; заявл. 01.04.2004 ; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.</p>
Препринти	<p>1. Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1).</p> <p>2. Шиляев Б. А., Воеводин В. Н. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборки, управляемой ускорителем электронов. Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с. : ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр “Харьк. физ.-техн. ин-т” ; ХФТИ2006-4).</p>
Стандарти	<p>1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація).</p> <p>2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник</p>

	<p>термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с.</p> <p>3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).</p>
Каталоги	<p>1. Горнищкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с.</p> <p>2. Историко-правова спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. : Л. І. Романова, О. В. Земляніщина. Харків, 1996. 64 с.</p> <p>3. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд. : М. Зобків та ін. ; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.</p>
Бібліографічні показники	<p>1. Боротьба з корупцією : нагальна проблема сучасності : бібліогр. показч. Вип. 2 / уклад. : О. В. Левчук, відп. за вип. Н. М. Чала ; Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 60 с.</p> <p>2. Лисодед О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992–2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків : Одісей, 2003. 128 с.</p> <p>3. Микола Лукаш : біобібліогр. показч. / уклад. В. Савчин. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 10).</p> <p>4. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні : бібліогр. показч. / уклад. : Н. М. Загородна та ін. ; наук. ред. Т. В. Марусик ; відп. за вип. М. Б. Зушман. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. 512 с. (До 140-річчя від дня заснування).</p> <p>5. Яценко О. М., Любовець Н. І. Українські персональні бібліографічні показники (1856–2013). Київ : Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2015. 472 с. (Джерела української біографістики ; вип. 3).</p>
Частина видання: книги	<p>1. Алексеев В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні</i> : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.</p> <p>2. Баймуратов М. А. Имплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров.</p>

	<p><i>Михайло Баймуратов : право як буття вченого : зб. наук. пр. до 55-річчя проф. М. О. Баймуратова / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. Київ, 2009. С. 477–493.</i></p> <p>3. Борисова В. И. Право частной собственности в системе социально-экономических прав и свобод граждан и пути его реализации. <i>Харьковская цивилистическая школа : право собственности</i> : монографія / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2012. Разд. 3, гл. 1. С. 87–99.</p> <p>4. Гетьман А. П. Екологічна політика держави : конституційно-правовий аспект. <i>Тридцять лет с экологическим правом</i> : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205–212.</p> <p>5. Даньшин І. М. Злочини проти громадського порядку та моральності. <i>Кримінологія. Загальна та Особлива частини</i> : підручник / за ред. В. В. Голіни. 2-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2009. Розд. 15. С. 138–145.</p> <p>6. Коломоєць Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України</i> : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ, 2009. С. 195–197.</p> <p>7. Хряпінський П. Кримінально-правові засоби заохочення у публічному праві України. <i>Правовий вплив на неправомірну поведінку : актуальні грані</i> : монографія / за ред. : О. В. Козаченко, Є. Л. Стрельцов. Миколаїв : Гліон, 2016. С. 87–109.</p>
<p>Частина видання:</p> <p>матеріалів конференцій (тези, доповіді)</p>	<p>1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття : порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932–1933 років : втрати української нації</i> : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 жовт. 2016 р.). Київ, 2017. С. 133–136.</p> <p>2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i> : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137.</p> <p>3. Боднар Т. В. Договір про закупівлю : особливості укладання і забезпечення. <i>Актуальні проблеми приватного права : договір як правова форма регулювання приватних відносин</i> : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (м. Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 7–9.</p> <p>4. Кононенко Н. Методологія толерантності в системі суспільних відносин. <i>Формирование толерантного сознания в обществе</i> : матеріали VII міжнарод. антитерорист. форуму (г. Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Киев, 2011. С. 145–150.</p>

	<p>5. Микитів Г. В., Кондратенко Ю. М. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. <i>Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі</i> : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 3–4 берез. 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 50–53.</p> <p>6. Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. <i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук</i> : матеріали ІІІ регіон. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 211–212.</p>
<p>Частина видання:</p> <p>довідкового видання</p>	<p>1. Баулін Ю. В. Обставини, що виключають злочинність діяння. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2007. С. 550.</p> <p>2. Кучеренко І. М. Право державної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2007. С. 673.</p> <p>3. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. <i>Адміністративне право України</i> : словник термінів / за ред. : Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.</p> <p>4. Сірий М. І. Судова влада. <i>Юридична енциклопедія</i>. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.</p> <p>5. Bergmann P. G. Relativity. <i>The New Encyclopedia Britannica</i>. Chicago, IL : Encyclopedia Britannica, 1993. Vol. 26. P. 501–508.</p>
<p>Частина видання:</p> <p>продовжуваного видання</p>	<p>1. Гетьман А. П., Лозо В. І. Державно-правові проблеми подолання екологічної кризи в епоху глобалізації. <i>Проблеми законності</i>. Харків. 2013. Вип. 123. С. 65–77.</p> <p>2. Данильян О. Г., Петришин О. В. Проблема взаємодії правового виховання державотворчого процесу : українські реалії. <i>Вісник Національної академії правових наук України</i>. Харків, 2010. № 2. С. 28–39.</p> <p>3. Колоїз Ж. В. Актуалізація інтертекстуальних зв'язків в афористичному корпусі. <i>Спадщина Скарини: да 500-годогдзя беларускага кнігадрукавання</i>. Гомель, 2017. С. 94–98.</p> <p>4. Колоїз Ж. В. Афористичні утворення як результат інтертекстуальної деривації. <i>Вісник Львівського університету. Серія філологічна</i>. Львів, 2017. Вип. 64. Ч. І. С. 32–40.</p> <p>5. Колоїз Ж. В. “Етимологічно-семантичний словник української мови” Івана Огієнка в контексті сьогодення.</p>

	<p><i>Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія філологічна. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. XIV. С.120–126.</i></p> <p>6. Коломоєць Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України : реалії та перспективи формулювання їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки.</i> Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46.</p> <p>7. Левчук С. А., Хмельницький А. А. Дослідження статичного деформування складених циліндричних оболонок за допомогою матриць типу Гріна. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки.</i> Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159.</p> <p>8. Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій.</i> Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218.</p> <p>9. Семенюк О. Г. Заходи безпеки в системі охорони державної таємниці. <i>Держава і право. Юридичні науки.</i> Київ, 2016. Вип. 72. С. 152–166.</p> <p>10. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. <i>Проблеми законності.</i> Харків, 2011. Вип. 115. С. 200–206.</p>
<p>Частина видання:</p> <p>періодичного видання (журналу, газети)</p>	<p>1. Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності : аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. <i>Юридичний вісник України.</i> 2017. 20–26 жовт. (№ 42). С. 14–15.</p> <p>2. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр.</i> 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5.</p> <p>3. Колоїз Ж. В. Типологія дериваційних процесів. <i>Українська мова.</i> 2008. № 4. С. 23–37.</p> <p>3. Коломоєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права : генеза і поняття. <i>Право України.</i> 2017. № 5. С. 71–79.</p> <p>4. Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права.</i> 2007. № 4. С. 88–92.</p> <p>5. Bletskan D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂ : ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics.</i> 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.</p>
<p>Електронні ресурси</p>	<p>1. Влада очима історії : фотовиставка. URL : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>2. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького</i></p>

національного університету. *Юридичні науки*. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 20–27. URL : <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf>. (дата звернення: 15.11.2017).

3. Гетьман Є. А. Підзаконні нормативно-правові акти органів виконавчої влади України та іноземних держав : порівняльна характеристика. *Теорія і практика правознавства* : електрон. наук. фахове вид. 2016. Вип. 1 (9). URL : <http://law.nlu.edu.ua/article/view/66302> (дата звернення: 17.06.2016).

4. Карнаух Б. П. Тлумачення договору : короткий нарис із наднаціональної і транснаціональної точок зору. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 39–51. DOI : <http://dx.doi.org/10.21564/2414-990x.135.83852>.

5. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 115–118. URL : http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf.

6. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років ХХ століття : період переходу до ринку. *Наука та інновації*. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI : <https://doi.org/10.15407/scin12.06.006>.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
КОМПОЗИЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ.....	8
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	21
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	24
ПОПЕРЕДЖЕННЯ АКАДЕМІЧНОГО ПЛАГІАТУ.....	34
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ОРИГІНАЛЬНОСТІ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ.....	39
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	40
Додаток А. Зразок курсової роботи.....	45
Додаток Б. Зразок відгуку про курсову роботу.....	95
Додаток В. Зразок магістерської роботи.....	96
Додаток Г. Підтвердження самостійності виконання письмової роботи.....	190
Додаток Д. Шкала оцінювання рівня оригінальності магістерської праці.....	191
Додаток Е. Експертний висновок про магістерську роботу.....	192
Додаток Ж. Відповідність оцінки експерта сумі балів та оригінальності тексту.....	193
Додаток З. Зразок відгуку про кваліфікаційну роботу.....	194
Додаток К. Зразок рецензії про кваліфікаційну роботу.....	195
Додаток Л. Приклади оформлення бібліографічного опису з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015..	196

Навчальне видання

КОЛОЇЗ Жанна Василівна
ОСТРОУШКО Оксана Андріївна

**СТУДЕНТСЬКА НАУКОВА РОБОТА
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

*Відповідальний редактор – Ж. В. Колоїз
Комп'ютерна верстка – Ж. В. Колоїз*

Підписано до друку 01.07.2019.
Формат 60x84/16. Ум. др. арк. 7,16

Наклад 100 прим. Замовлення №78

ФОП Маринченко С. В.
вул. Героїв АТО, 81-А, оф. 109, м. Кривий Ріг
Дніпропетровська обл., 50086
Тел. (067) 539-66-81

Свідоцтво про державну реєстрацію №030567 від 19.01.2007 р.